۷ ۸

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

دؤردونجو ایل‌صایی۷ و۸ (آردیجیل صایی ۴۲ و ۴۱)
سال‌چهارم شماره۷و۸(شماره مسلسل ۴۲ و ۴۱)

مهر وآبان ۱۳۶۱
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب وگروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
4t Year No. 7,8 (Serial No. 41,42
OCT,NOV 1982

Addres :Veli—ASR Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم‌الله الرحمن الرحیم

ایچینده کیلر

(فهرست)

۱ـ بینه اوحکایه: دوکتور حمید نطقی	۳
۲ـبا یاتیلار : آدسینر	۱۳
۳ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش (۲۷): دوکتور جواد هیئت	۱۴
۴ـ حضرت محمد (ص) ین اؤگودلری: ج‌هیئت	۲۶
۵ـ تصوف و ادبیات (۷): پرفسور غ بیگدلی .	۲۷
۶ـ حسین جاوید ۱۰۰ یاشیندا: پرفسور عباس زامانوف .	۳۸
۷ـ دوکتور علی‌بیگ حسین‌زاده: دکتر میرزا پور عباس اردبیلی .	۴۸
۸ـ شهریاریم: خلیل رضا .	۵۱
۹ـ من نه یه‌م؟، امید چیچکی: سونمز	۵۴
۱۰ـ صائب تبریزی وحامد تبریزی دن غزل لر.	۵۵
۱۱ـ کونول آرزوسی: محمد رضا روحانی (زنجان)	۵۷
۱۲ـ دیلسیزبیربویوك خلق گئده جك بادا : عزیز محسنی.	۵۸
۱۳ـ غزل، ملکه نین‌کویرلره سفری: ساهر.	۵۹
۱۴ـآی، انسانلار، انسانلار: رهگذر.	۶۱
۱۵ـ حق یولو: حسن مجیدزاده (ساوان)	۶۵
۱۶ـ شعرلرویازی‌لار.	۶۶
۱۷ـ شیخ محمود شبستری ومثنوی‌گلشن‌راز: قربانعلی محمدزاده شبستری	۷۲
۱۸ـ سید مهدی منتظر: علی‌کمالی.	۸۱
۱۹ـ تلیم خان‌دان: پرلی ـ پرلی	۸۸
۲۰ـ محاوره: ع.م. خامنه‌ای.	۸۹
۲۱ـ میرزاعلی واعظ و یجویه‌ای: صمد سرداری‌نیا.	۹۱
۲۲ـ مزه‌لی احوالات.ع.م خامنه‌ای.	۹۷
۲۳ـ سوزلوك.	۹۸
۲۴ـ صدر اسلام: محمد عاکف دن (۱۹۱۴)	۹۹

بسم الله الرحمن الرحیم

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجلهٔ ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی

دؤردونجو ایل مهر - آبان ۱۳۶۱

دوکتور حمید نطقی

دیل مسئله لری

یئنه اوحکایه ....

بوصحیفه لرده ،بیرنئچه دفعه املاء قایدالارینا دایر مختلف فکرلر ونظرلری افاده یه چالیشمیشیق . انقلابدان بوطرفه دیلیمیزده چیخان کتاب ،غزئته ، ومجموعه لری دقتله - املاء قایدالاری زاویه سیندن - نظردن کئچیریرسک، گؤرسه نن حالاگؤره ،املاء قایدالاریین نه قده راهمیتلی اولدوغونو تصدیق ائده ریک .

داها اؤلده ،قیدائتدیگیمیز کیمی ،بوقایدالارا ،منطقی لیک ،آسانلیق، وتاریخی لیک اصولونا دایانیراق قیمت بیچمه میز گرک دیر . چاپ اولموش نشرونظم اثرلرده باشلیجا املاء چتینلیک ومسئله لرینی بئله جه تصنیف (طبقه بندی) ائلیه ییله ریک :

۱ - دیلیمیزین مصوّتلرینی عرب الفبا سیندا آیری - آیری ومشخص صورتده گؤسترمک چتینلیگی بن سبب اولدوغو مسئله لر .

۲ - محاوره دیلی ایله ادبی یازی دیلی آراسیندا کی فرقلرین اوزوندن جیخان مسئله لر .

۳ - دخیل کلمه لرین یازی طرزینده کی اختلاف ، وسواختلافدان دوغان مسئله لر

مذکور یازیلاریمیزین نشریندن صونرا ، سیرچوخلو مکتوبلارآلدیق ،و متعدّد اجلاسلاردا نظرصاحبی شخصیت لرین ده فکرینی آلماغا چالیشدیق ، و نهایت بئله بیرنتیجه یه یئتیشدیک :

۱ ـ مین ایل عرضینده عرب الفبا سیستمی نین دیلیمیزه انطباقی نتیجه سی اولان ایگیرمینجی عصرین باشلاریندا کی تطبیق ائدیلن املا قایدالاریني دقّتله گؤزدن کئچیرمک فایدالی دیر .

۲ ـ ۱۹۲۰ لرده ترک ائدیلن بو الفبانین صونرالار آز ـ چوخ دگیشیکلیکلره معیّن زمانلاردا ،تازه دن ایشله دیلمه سی وبوآرادا " آسانلیق "اصلینه گؤره ایکی استقامتده "فونه تیک" لشمه گه تمایل گؤسترمه سی نی نظرده توتماق:

الف ـ یازی نین تلفظه یاخینلاشماسی وبیرپارا "تاریخی" یازی شکیللرینین ترک ائدیلمه سی :مثلا "یالکز" و "یکی" یئرینه " یالنیز" و "ینی" یاخود نهایتده و زمانیمیزدا "یئنی" صورتلری نین تداولی .

ب ـ مصوّتلرین حرکات (زیر ـ زبر ـ پیش)ایله دگیل،"حروف علّه " ایله گؤستریلمه سینه تمایل .

۳ ـ قایدالارین تشبیت اولماسیا وزوندن وجوده گلن قاریشیقلیق(ائله کی بیریازی دا بئله مختلف شکیللره و استعمالله تصادف اولونور) بوتدقیقاتین ایشیغیندا ممکن اولدوغو قده ر چاره تاپماق .

بیرنتیجه یه یئتیشمک اوچون عصریمیزین باشلاریندا بوتون تورک دیللی مطبوعاتدا عمومیا ولاراق ملاحظه ائدیلن یازی قایدالارینی خلاصه ائیله یه ک :

قدیم (آذربایجان داداخل) تورک دیللی نشریاتدا ،مراعات ائدیلن قایدالار :

---

۱ ـ سسلی لر .

مطبعه حرفلری ایله چاپ اولان نشریاتدا ، ۱۹۲۰ لرین عرفه سینده ، سسلری بو دؤردعلامتله گؤسترییردیلر : ا ، و ، ی ، ه .

الف (a) : بونشریاتدا ایکی صورتده گؤرولور "ا" و "T" . تورکجه ده " T " ایکی جور اوخونوردو : قیسسا و اوزون . تورک اصللی کلمه لرده قیسسا اوخونور : آت ،آچیق ،آزغین ،آنا ،آی . فارس وعرب دیللرینین دن آلینمیش کلمه لرده اوزون اوخونور : آخر ، آداب ،آسایش ،آلَت ،آنی، آهو . . . .

تورکجه لشمیش حاللاردا قیسسا اوخونور : آزاد ،آبری (آبرو) ،آشنا .

آرادا ، وصونرا یازیلان (ا)دا ، عرب وفارسی کلمه لرده اوزون، وتورکجه یاخود تورکجه لشمیش کلمه لرده قیسسا اوخونور :

اوزون : داهی(نابغه) ،شاید ،ظالم ،فاتح .

قیسسا : باش ،آنا ، بابا ، داش .
بوقایدا ، اولدوغوکیمی ،ایندی ده مراعات ائدیلیر .

واو : مصوت اولاراق تورکجه ده **O ،Ö ،U** و**Ü** وعربجه وفارسجا دا اوزون **Û** سسینه مقابل دیر .

O : اوتوز، اودون ،اوراق ،(فارسجا داکی"داس") ،اویون ...
Ö : اورتو، اوکوز، اولچو...
U : اوجوز، اوزون ،اوغور، اولو...
Ü : اوتو(فارسجا "اطو") ،اوچ ،اوزوم(انگور)...
Û : (اوزون ،فارسجا وعربجه کلمه لرده): آهو ،بوسه ،حوری ،سوزان،...

ی: مصوت اولاراق ،اوچ سسه مقابل دیر: "**I** "و" **İ** " وعربجه وفارسجا دا اوزون" **Î** "

İ : ایپ ،ایت ،ایز، ایشچی ،ایکی ...
I : قیرمیزی ، قیز، قیزیل ...
Î : ایجاد، تعطیل ، دیگر، اجتماعی ...

بونلاردان علاوه ،عربی کلمه لرینده " الف مقصوره " ده "ی" شکلینده یازیلیر دعوی ،معنی، شوری ،فتوی ،مصطفی، کبری ...
(یای مقصوره لری بیز بوگون"ا " ایله یازیریق:معنا ،شورا ...)

" ه " بوعلامت یالنیزهجا صونوندا اولدوغوزمان "مصوت "اولور. اسکی الفبادا ،هم فتحه ،هم ده یئرینه گؤره "ا " سسی وئریردی ،بونون آدینا "های رسمیه" ویاخود"های مخفی" دئییردیلر: گیجه ،سرچه ،دوه ،باشقه ،باشلامه بیله زیک ،گله جک ،تپه ... (فارسجا کلمه لرده ده : پنجه ،پنجره ،چشمه ،... عربجه ده : ضربه ،وقفه ،فرقه ،مجادله ...)

بو دؤورون صون زمانلاریندا ایلک وقاپالی(باغلی)هجالاردا کی فتحه نی ده (ه) ایله گؤسترمک تمایلی چیخدی : که چه رکن ،چه کمک ،گوزه ل ،تیتره ک ...

ی ،و ، ا علامتلری باشدا گلدیگی حالدا ،بونلاردان قاباق سیرهمزه ("ا "- شکلینده) قویولماسی شرطدی . بو دؤورده **ee** (فتحه)و (کسره) سسلرین گؤسترمک اوچون بعضا "ا "ین اوستونه همزه قویولماسینا دا تصادف ائدیریک: أر، أت ، أو(اثو= خانه) ،أرته سی گون ...
بوقایدا ، عمومی دگیلدی .

خلاصه ،دئمک اولارکی حاضرالفبا سیسته مینده **a** سسی گؤسترمکده ببر

چتینلیک یوخدور، باشدا (آ) واورتا ، وصوندادا (ا) صورتینده یازیلیر .
اوبیریسی مصوتلره گلینجه :

فتحه یاخود ə سسی بومصوت عمومیت له آچیق هجالاردا (یعنی صونو مصوت اولان هجالاردا) ه حرفی ایله گؤسته ریلیر . بوحرف ،داها صونرا گلن حرفلرله مطلقا یا پیشماز ،آیری یازیلیر . یازی دا آسانلیق اولسون دئیه (اوخوما قدا چتینلیک یارا تماماق شرطی ایله) باشدا گلن آچیق هجالاردادا اونو حذف ائتمک اولار :" ددە" ،"دره" کیمی . لاکن اوندان صونرا گلن هجانین باشحرفی حروف حرکه دن (یعنی :ا ـ و ـ ه ـ ی حرفلریندن) بیری اولورسا (ه)یازیلیر : "ده وه" ،"شه وه" کیمی .

دئدیگیمیزکیمی ،آچیق هجالاردا (صونو مصوت اولان هجالاردا) فتحه دایماً (ه) ایله گؤسته ریلیر : گله جه گیمیز (فارسجا :آینده ٔ ما)، من گؤره جه گم (خواهم دید) ...کلمه لرینده اولدوغوکیمی .

دقت : جمع علامتی دایماً (لر) یازیلار "ائولری" کیمی و"ائوله ری" غلط دیر).
قاپالی (باغلی) هجالاردا (صونو صامت اولان هجالاردا) اوخوما قدا چتینلیک چیخما دیغییئرلرده فتحه نی گؤسته رن (ه) یازیلمالیدیر : "گؤزل" کیمی (گؤزه ل) شکلی ده غلط دگیلدیر) .

کسره یاخود é سسی قدیم دن "ی" دن گلمیش کسره لری ، او اسکی حالیندا یازاردیلار : دیمک ،بیمک ،کیمی . ایندی اکثریت له کسره تورک اصللی کلمه لرین هامیسیندا ، باشدا " ائ " و اورتادا " ئ " صوندا ،یاخود مستقل اولدوغو وقت "ئ " ایله گؤسته ریلیر . ائو (فارسجا :خانه)، دئمک ، دئ (بگو) .

دخیل کلمه لره گلینجه ،فارسجا وعربجه ده اولدوقلاری کیمی یازیلارلار :
شیدا ،ای وای ، می (باده معناسینا) ،دی ،سرایت ،احسان ،رضوان ...
باشقا دیللردن گلن کلمه لرده ، کسره ده فتحه کیمی "ه" ایله گؤسته ریلیر :
سه نه قال ،مه ته اورولوژی، کاته قوری، ...

بوصورتله ، گؤرونورکی آرتیق (ه) علامتیندن قدیم کیلرکیمی a یئرینه ده استفاده ائتمک ایشی چوخ چتینلشدیریر . قدیم دن"آهنگ قانونو" نون اعتباری ایله ،یازی دا آسانلیق اولسون دئیه ،باشقا هجالارین قالین مصوت اولدوغوندا a سسی اوچون ده ، (ه) علامتیندن فایدالانیردیلار : مثلا "قارا "،"دالغا " یئرینه "قاره "و" طالغه " یازیردیلار . هانئله کلمه صونلاریندا (و)و (ی) لری آییرمادان ،هامیسینی (ی) یازیردیلار . ایندی بو قایدا رعایت ائدیلمیر ،

و یازی شکلی اوخونوشا گؤره تلفظه یاخین بیرصورتده وئریلیر:
" اوتوردو"، " گؤردو" و" خالچا "شکللری "اوتوردی"، "گؤردی" و "خالچه" صورتلرینه ترجیح ائدیلیر.

حفیف (ی) یاخود *i* سسی بوسس (ی) ایله گؤسته ریلیردی. ایندی ده بوسسین عینی صورتده گؤسته ریلمه سی اوچون بیر محظور یوخدور. باشدا "ای" اورتادا "ی" وصوندا، ومستقل حالدا "ی" ایله یازماق دوغرودور: ایپک، ایری، کیشی، ایکی وسایره...

تازه لیکده، بوتون *i* سسلری نین گؤسته ریلمه سی ایله، اوخوماق داها آسان اولوبدور: قدیم لرده[1] " انسانک " یعنی "انسانن" یئرینه ایندی داها اوخوناقلی صورتده "انسانین" یازیلیر. بونقطه یه دقت ائتمه لییک.

ثقیل (ی) یاخود *bl* سسی : تورکیه لاتین الفبا سیندا نقطه سیز *ı* و کیریلیک الفبا دا *bl* علامتی ایله گؤسته ریلن سس اسکیدن عیناً خفیف (ی) کیمی یازیلیر، واونا تشخیص قویماق اوخوجونون عهده سینه قالیردی.

بوسسی وبیرآز صونرا بحث ائده جه گیمیز باشقا سسلری مشخص ائتمک اوچون اولاً شمس الدین سامی کیمی لغت یازانلار وصونرالار اوشاقلارا وچون الفبا و اوخوماکتابی حاضرلایانلار بیرپارا علامتلرتکلیف ائتدیلر. ایران دا بونا بنزه ر" دیاکری تیک "لرله (حرفلرین اوستونه ویا آلتینا قویولان نقطه، خط ویا خودباشقا علامتلر "له خطّیمیزی داها دا اوخوناقلی حالاگتیرمک ایسته ـ ین لر اولدو، اوجمله دن "آپاردی سئللرسارانی "آقای ساوالانین کتابینی وآقای دوکتورزهتابی نین بوخصوصدا چالیشمالارینی خاطرله یه بیله ریک.

بیر ـ ایکی مذاکره جلسه سینده، بو دیاکری تیکلرده وحدت ایجاد ائتمک ایسته ین آقای مشروطه چی سعی لرینده موفق اولورسا، گله جکده لغت یازانلار ودیلیمیزده یازیب ـ اوخوما فاهوس ائدنلرین ایشی چوخ آسان اولاجاقدیر. بئله بیروحدت ایجاد اولونان گونه قده ر، رایج مقاوله و دیاکری تیکلردن فایدالانماق مجبوریتیندهییک.

بوبارهده ان چتین مسئله، الفبا میزداکی بیرتک (واو) ین بیرصامت (*v*) ودؤوردمصوته (*Ü U Ö O*) نشجه جواب وئره بیله جه گی دیر.

بومشکلاتی قارشیلاماق قصدیله، ذاتاً ان قدیم تورک دیلی الفبالاریندا موجود اولان بیر سیسته مه ده باش ووراناار اولدو. مذکور سیسته م بعضی حرفلری قالین واینجه دئیه مشخص ائتمک دیر. بیلدیگینیزکیمی، اورخون

آبده‌سی‌نین الفبا سیندا معین بیرنئچه سس مقابلینده ایکی‌نلامت وار دی، بونلاردان بیریسی‌قالین مصوتلر، واوبیریسی اینجه مصوتلری قبول ائدیرلر. بوصورتله‌گلن مصوتین قالین یا اینجه اولاجاغینی،اوخوجو هانسی صامتین ایشله‌دیلمه‌سیندن حدس ووراربیلر. بونابنزه‌ر بیرحالدا عرب الفبا سیندا گؤزه‌چارپیر. عرب دیلینده‌خاص بیرتلفظوا ولوبسادا، توزکجه‌ده ساده "ت" ویا "س "کیمی‌اوخونان "ط "و"ص" حرفلری بوجمله‌دن دیر. او زمانین متفکریا زیچیلاری الفبادا (تورک اصل لی کلمه‌لر باخیمیندان) عاطل وباطل قالان علامتلردن (حرفلردن) بومقصدده‌استفادْ ائتمه‌گی دوشونورلر وقدیم (مثلا) اورخون دؤورونده‌اولدوغوکیمی بونلارین بیرقسمینی‌قالین وبیرقسمینی‌اینجه‌هجالار اوچون تخصیص ائتمه‌گی مصلحت‌گؤرورلر:مثال اولاراق تورک اصللی‌کلمه‌لرده " T "و" S " سسلری اولدوغوندا، هجالار قالین‌ایسه‌بوسسلری "ط "ویاخود"ص "شکلنده، هجالار اینجه‌ایسه "ت "ویاخود"س "شکلنده یازماغاباشلادیلار.

مصوتلری عمومیتله" حروف حرکه" ایله‌یازی یاآلماق داها صونرالار دوشونولدو. هله‌ایگیرمینجی‌یللرین باشلاریندا مصوتلری گؤسته‌رن بو حروف حرکه‌یه‌علامتلر" دیاکری تیک لر" علاوه‌ائله‌مه‌گی‌نظره‌آلدیلار. بیر آز آشاغیدا،بوبابدا اطرافلیجا معلومات وئرمه‌گه چالیشاجاییق.

بو دیاکری تیکلرین نوعوندان "ئو " شکلینه،تورک الفبالاری نین لاتین لشمه‌سیندن قاباق کی دؤورون صون زمانلارینا تصادفاً اولونور،بعضی ال یازیلاریندا" ئوتو" (فارسجا "اطو") و"ئولوم" یازیلیر. بئله‌لیکله (Ü) و(Ö) سسلرینی U و O :دان آییرا راق ،قالین لاری"او"و اینجه لری " ئو" صورتی‌ایله‌یازیردیلار. بوقایدالار عمومی دگیلدی.

یوخاریدادا اشارت ائتدیگیمیزکیمی، عصریمیزین باشیندا، تورک الفبالاریندا عرب الفبا سیندان آلینمیش بعضی‌علامتلر تورک اصل لی‌کلمه‌لرده دایماً قالین ویا اینجه اوخونوردورلار. تکرار ائدیریک :مثلا "ط " حرفی : عربجه‌ده بوحرفین تمثیل ائتدیگی‌سس تورکجه‌ده‌یوخدور وعربجه‌دن آلینمیش‌کلمه‌لرده ده، عینا "ت "کیمی‌اوخونور. لاکن تورکلرقدیم الفبا‌لاریندان، "اورخون" آبیده‌سی‌نین الفبا سیندا اولدوغوکیمی، بوعلامتین وجودوندان استفاده‌ائتدیلر و اونو"قالین ت" کیمی‌قبول ائتدیلر.یعنی قالین مصوتلر گلدیگینده"ت "یئرینه"ط " یازدیلار:مثلا "اوطاق "کلمه‌سینده‌کی"ط " گؤسته‌ریرکی،بوکلمه‌نین مصوتلری نین (O و Q) هرایکی‌سی ده‌قالین دیر.

یعنی بو "ط" علامتی با شداکی "او" علامتلرینین ö ویا خود ü اولما دیقلارینا
سبرقرینه دیر. بو "ط" شکلینه، قدیم متنلرده ده تصادف ائدیریک. بونلا-
رین بیرپارا سی تورکجه ده کی ت / د دگیشمه سی نتیجه سینده (د) سسینی
ائلمیشدیر، لاکن اساس سبب (ت) تلفظ ائدیلدیگی وقت قالین مصوتلرله
برابر اولما سینی افاده ائتمکدیر: طار (دار)، طاغ (داغ)، طوت (توت)،
طوداق (دوداق)، طوغمق (دوغماق)، طوقوز (دوققوز)، طاشمق (داشماق)
طاک (دان)، طاوشان (دووشان)، طوطمق (توتماق)، طیرناق (دیرناق)...
بو صورتلرین اکثریسی آرخائیک/ آرکائیک شکللردیر. لاکن "اوطاق"
و "قوطو" (قوطی) کیمی صورتلر تورکجه دن کئچه رهک فارسجا یا داهی داخل
اولوبدور. بیلدیگینیزکیمی، "ص" علامتی ده "س" کیمی تلفظ ائدیلیر.
تورکجه اصللی کلمه لرده قالین مصوتلری گؤسته ریر: صاری (زرد)، صابلامق
صاتمق، صاچ، صاچمه، صاغ، صاغیر (کر)، صانجی، صکره (صونرا)، صوی (تیره، نژاد)
صو، صوچ (گناه)، صوصمق (ساکت اولماق)، صول (چپ)، باصمق، قیصقانج (حسود)
قیصه (قیصا = قیسسا)، یاصی (یاسسی)...
بو شکلده "ص" تورکجه اصللی سؤزلرده، هجا یا کلمه ده کی سسلی یا سسلی -
لرین قالین اولدوغونا دلالت ائلیرو بو صورتله، دوغرو- درست اوخوماغا
یاردیم (کؤمک) ائدیر. تکرار ائدیریک، بوقایدا دا نخصوصی ایله ü و ö
o و ö سسلرینی مشخصا گؤسته رن (واو) اوستونه قویولاجاق علامتلر
تعیین وقبول اولونما دیقجا، ویا خود داها باشقا بیر مه تود ایجاد
ائدیلمه یینجه "ط" و "ص" قبیلیندن واسطه لردن استفاده ائتمک خطیمیزین
تاریخی عنعنه سینه اویماق وهمده اوخوجولارا، هجالارین قالین ویا اینجه
اولدوقلارینی اشارتله یه رک، بیرنوع سهولت تأمین ائله مک اولاجاقدیر.
عنعنه وی یازی طرزینی، لاتین لشمک دن اوّلکی دؤورده تعقیب ائده رک
بو گونوموز اوچون نتیجه لرچیخارماغا چالیشاق:
"ه" سسی تورکجه اصللی کلمه لرده (طبیعت سسین تقلیدا ولاراق دوزه -
لتیلمیش کلمه لردن باشقا) چوخ نادردیر، "هانی" و "هانسی" بو قروپون
ان مشهور اولانیدیرکی، قدیم تورکجه ده بو "ه" لر، "ق" ایدیلز. بوسسین
افاده سینده بیر مشکلوموز یوخدور.
"ذ" علامتی، عربجه ده خاص بیرسسه تقابل ائده ر، لاکن تورکجه ده "ز" کیمی
اوخونور. تورکجه ده بیرپارا کلمه لرده "د"، "ی"، "ز" بیر- بیرینه بدل
اولاراق، شکل دگیشدیرمیشدیر. بو سسلربیرنوع "د" سسینه بنزه ین "ز"

سسیندن مشتق اولموشدور (کی‌بیزیم‌تورکجه میزده اکثریت‌له "ی "یه مبدّل اولوبدور) بونس قدیم دؤورلرده "ذ" ایله‌ضبط اولونموشدور .
کاشغرلی‌محموددا بئله‌کلمه‌لره‌تصادف ائدیریک :
آذاق (آیاق) ، آذغ (آیی) ،آذریلمق(آیریلماق) ، تذمق(توذماق=دویماق فارسجا = سیرشدن) ...

اسکی‌تورک یازیلارینداکی " ک " علامتی دؤرد سسی تمثیل ائدیردی :

۱ ـ "کاف عربی" دئدیکلری "ک " اینجه‌مصوتلرله برابرگلیرو دایماً "کریم" کلمه‌سینده اولدوغوکیمی اینجه‌سسلی‌دیر :کلمه ، اکین، کتاب ،

۲ ـ "کاف فارسی" دئدیکلری "گلین" کلمه‌سینده‌کی فتحه‌ایله‌اوخونان اینجه "گ" . تورک متنلرینده بوحرفین مشخص اولماسی‌اوچون ، اونون اوستونه بعضاً اوچ نقطه‌قویاردیلار . (ایندی بیزاونو ،فارسجادادا صون زمانلاردا مشخص ائتدیکلری کیمی ایکی" سرکش " ایله‌یازیریق :
گئجه ،گئرچک ،گلین کیمی .

۳ ـ"کاف نونی" تورکجه‌یه خاص ایدی . هئچ‌بیرزمان کلمه‌لرین باشیندا گلمز . اضافه‌حالیندا مضافٌ الیه‌ین صونوندا " کاف اضافت "،فعل تصریفینده ایکینجی‌شخصلرده وملکیت شکیلچیسی اولاراق وبیرده بعضی‌کلمه‌لرین ایچینده‌یازیلیر . اصلینده‌انگلیزجه‌ده " ing" ده‌اولان " ng " کیمی بوروندان اوخونوردی . ایندی ده آذربایجاندا بعضی لهجه‌لرده اسکی (قدیم) تلفظونو محافظه‌ائله‌مکله برابر ، آرتیق ساده "ن "کیمی تلفظ اولونور : اکلامق (آکلاماق = آنلاماق) ، اک (ان) ، اوک (اؤک = اؤن) ایکله‌مک (اینله‌مک "فارسجا :نالیدن) ، مکا (منه) ،سکا (سنه) ، بکز (بنیز. فارسجا :رخ) ، بکزه‌مک (بنزه‌مک) ، دکز (دنیز= دریا) ، چکه (چنه) ،صکره (صوکرا = صونرا) ،یکی(یئنی) ،طاک (تان = دان) ،تاکری (تانری) قاراکلق (قارانلق) ،یاکلیش (یانلیش) ، سنک اُوک (سنک ائوک = سنین ائوین) ،قاپونک اوکی (قاپینین اؤنو) ، کلدک (گلدین) ، گورسک (گؤرسن) ، ویرک (وئرین) ، کلمیش‌سک (گلمیش‌سن) ...
بو "ک " نین ده اوستونه‌بعضا اوچ نقطه‌قویدولار .
زمانیمیزدا بو" ن " سسلری ،یازیلاردادا "ن "کیمی گؤسته‌ریلیر .

۴ ـ "کاف یایی" یاخود" یوموشاق گ "ـ ایکی‌مصوت‌آراسینداقالان ویا اینجه‌هجادا یئرآلان بعضی‌اینجه (ک)و (گ) لر ، (ی) کیمی‌تلفظ اولونور؛

اگری (فارسجا :کج)، اگرتی (ائگره‌تی)، اگلنجه (تفریح)،بگنمک = پسندیدن) بیگ یا خود بگ ، دگیرمان، دگمک، دگمک ،دگه‌نک ،دگیشمک ،دوگمه ، دوگوم ، دوگون ،مگر، ایگره‌نمک ،ایگده ، ایگنه ، اؤگونمک ،اؤگوت ،ایگیت ،سؤیله‌مه‌گه ، وئرمه‌گی ...وسایره‌کیمی .

بو کاف یایی فکریمیزه‌گؤره بیرچوخ قاریشیقلیقلارا یول آچماماقا وچون محافظه‌اولونمالی‌دیر، مثلاً:"ایگیت " شکلی،"ایییت "شکلیندن داها آسان اوخونابیلیر.

تشدید : تورکجه‌اصللی‌کلمه‌لرده تشدید یئرینه‌حرف تکرارلانار؛ اللی، بللی، الله‌مک ، بلله‌مک ،سس‌سیز، تئللر، بوللار،دوققوز،سگگیز، آددیم کیمی.

دخیل کلمه‌لرده‌تشدیدعلامتی قویولار: مدّت ، جمهوریّت ،شدّت ،...کیمی . بیرده اوخوجولارین دفعه‌لرجه‌سؤال اقتدیکلری " دخیل " کلمه‌لره تماس ائیله‌یه‌ک :

بیرینجی‌مرحله‌ده بوکلمه‌لردن ، دیلیمیزده حل اولموشلار، یعنی بو دیلی‌دانیشانلارین لغته‌باخمادان باشا دوشدوکلری کلمه‌لر عینا اؤزدیلمیزده‌کی اصل تورکجه کلمه‌لرین یازیلدیغی قایدالارا تابع اولورلار: گول ، بولبول ،عؤمور، دونیا ،....

علمی‌وفنی اختصاص (تخصصی) کلمه‌لرین اصل لرینده‌کی‌کیمی یازیلماسیندا مانع یوخدور. دخیل کلمه‌لر دیلیمیزین مالی‌اولدوقجا ، دیل قایدالاریمیزا انطباق ائتمه‌لری لازم‌دیر.

یئرلی‌لهجه‌لرده مختلف تلفظ لره‌گلینجه ،خاص بیردلیل اولمادیغی حاللاردا عمومیت‌له ادبی یازی دیلی‌ترجیح ائدیلیر.

بیرکلمه‌نی‌تشکیل ائدن حرفلرین یاپیشدیریلیب یاپیشدیریلماسی حقینده‌ده دیلیمیزین بنیه‌سینی نظرده‌توتاراق بئله‌بیرحکم‌وئرمک اولار: تورکجه‌ده اکثر شکیلچیلر (سوفیکس‌لر، پسوندلر) سؤزون کؤکونه علاوه اولونور، بوناگؤره قایدا " کلمه‌لرین اوخوناقلی(خوانا) حالدان چیخماماسی‌دیر" . بو الفبا سیسته‌مینده بوباب‌دا گئنیش بیر جواز واردیر.

عقل سلیمین حکمونه‌گؤره حرکت ائدیلمه‌لی‌دیر.

صون اولاراق (واو) لا گؤسته‌ریلن سسلری یازماقداکی، مناسب‌گؤرولن قایدالاری تکرارلاماقدا فایداوار:

O، U، Ü سسلری باشدا (او)، اورتادا (و)، وتک لیکده (و) صورتی ایله گؤسته ریلیر: اوراق (فارسجا = داس)، اولدوز، اوزوم، صون...

Ö سسینه گلینجه، یوخاریدا دئدیگیمیز کیمی، بوسسی Ü ایله بیرلیکده بعضی لری باشدا (ئو) صورتیله گؤسترديلر. صونرالار، Ö بیرچوخ نشریات دا باشدا (ئو) واورتا وصوندا (ؤ) واسطه سی ایله گؤسته ریلدی. بونون دلیلی هئچ اولمازسا بیرسسین مشخص ائدیلمه سی ایدی. بوعلامتین بیرنئچه عیبی واردیر: اولاً باشداگلن مصوت سسلر الف شکلینده کی همزه ایلن گؤسته ریلیر ("ا":ایله):

A "ا، آ"	Eə "ا"	É "ائ"
İ، I "ای"	O "او"	U "او"
Ü "او"		

بیردن نوبه Ö یه یئتیشینجه، سیستم دگیشیروتکجه بوسس یایی همزه (ئ) ایله و (واو) ایله گؤسته ریلیر. بو، بیرآهنگی پوزماق، واؤز قویدو-غوموز قایدادان چیخماقدیر.

ثانیا: همزه‌ٔ یایی، (ئ) بیردفعه É ده، وبیردفعه ده (واو) لا برابر بورادا ایشله دیلیر، بو، اؤزوده بیرقاریشیقلیق چیخاریر.

ثالثا: "ئو" باشداگلیر، اورتاداکی Ö ایسه "ؤ" شکلی ایله گؤسته ریلیر. بورادا بیرهرج ومرج واردیر. "همزه‌ٔ یایی و واو" بیردن همزه‌ٔ واوی (ؤ) ایله یئر دگیشدیریر. مادامکی اورتادا "ؤ"، Ö اولاراق قبول ائدیلیر نه‌دن اوبیرمصوتلرله قیاسلا ئیله یه‌رک بونودا باشدا "اؤ" شکلینده یازمایاق؟

بیزیم تکلیف (پیشنهاد) باشداگلن Ö لری "اؤ" و اورتادا گلنلری ایسه "ؤ" یازماقدیر، کی‌هم اوبیریسی مصوتلرله آهنگدار اولور، و هم‌اؤزلوگونده ده داها منطقی‌دیر. اوبیراوچ سسه (o Ü u) گلینجه بونلارین‌دا " و " حرفینه بیرعلامت (دیاکری تیک) علاوه ائدیلمه سی ایله مشخص اولان گونه قده‌ر گؤزله مه‌لی‌ییک. بیز انتظار دؤورونده بو حالده، وقالین ی (ы یاخود نقطه‌سیز ı) نی اینجه‌ی (И یاخودنقطه‌لی i) دن مشخص ائتمک اوچون T و S سسلری اولان کلمه‌لرده قالین مصوت لرین جوارین‌دا "ط" و "ص" اینجه مصوتلرین جوارین‌دا ایسه "ت" و "س" یازماقلا اوخوجویا کؤمک ائیله یه‌بیلیریک: صون، طور، طوسباغا، صورماق، سورمک، تورک صیزیلداماق، پیس، ایستی کیمی ...

قیدا ائتمه میزلازم‌دیرکی، بو ط و ص آنجاق کؤکلرده‌کی قالین(T) سسین گؤسته‌ره‌ر، یوخسا شکیلچیلرده دایما س و ت یازیلیر:
پنجره‌سیز، قاپی‌سیز، (قاپی‌سیزغلط دیر)؛ دیوارسیز (دیوارصیزغلط دیر)
بوکلمه‌لرین خارجینده، بئله بیرامکان اولمادیقدا، بیزه دوز اوخوماقدا آنجاق " آهنگ قانونو" و" سؤزون مضمونو" یاردیم ائده‌ر.
آنلاشیلیرکی، دیلیمیزین عرب الفبا سیسته‌می ایله یازیلماسی تاریخینه دقتله باخمالی‌ییق و یازیمیزی آسانلاتماق یولوندا منطقی‌یول وچاره لر آختارمالی‌ییق. آسانلیق هدف دیر، منطقی‌لیک اونون یگانه مه‌تودو، و یولو. بوآرادا کئچمیشمیزله‌ده کؤرپولری کاملا بیخمالی‌ییق.
منطقی‌یول تاپیلانا قده‌ر تاریخی شکللری ساخلامالی‌ییق،" صون "کلمه‌سینده اولدوغوکیمی. صون

بایاتیلار

وسمه‌سی قاشدان کئچر،
گون سوزالیر کؤلگه‌ده
غم سئلی باشدان کئچر،
قان گؤرونور اؤلکه‌ده
سؤزون کسری اولسا
افق یامان قیزارمیش
باش نه‌دی، داشدان کئچر
دان سؤکولور بلکه‌ده

** ** **

سینه های وئره‌یدیم
سسیم بو داغدا قالدی
گئجه نه آی وئره‌یدیم
قلبیم بو داغدا قالدی
چیخازدایدیم قلبیمی
گؤروشمه‌دیک گئده‌نده
ائلیمه پای وئره‌یدیم
گونلوم بوداغدا قالدی

** ** **

(آدسیز)

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۲۷)

یازان: دکتر جواد هیئت

ابراهیم‌کبیرلی ـ ابراهیم‌کبیرلی ۱۹۲۰ ده‌کبیرلی‌کندینده‌آنادان اولموش وزراعت مکتبینده اوخوموش ،صونرا بیرمدت فلاحت متخصصی کیمیی چالیشمیشدیر. ایکینجی‌دنیا محاربه‌سینده‌اشتراکائدیب ،بئشچه‌نشان و مدال آلمیشدیر. ایلک دفعه‌حرب جبهه‌سینده‌شعریازماغاباشلامیش(۱۹۴۴) وحربدن صونرا مسکوایاگئتمیش و"گورکی" ادبی‌انستیتوتوندا اوخوموش و ۱۹۵۴ ده‌بومکتبدن مأذون اولموشدور.

آذربایجان معاصرحیاتیناعائدبیرچوخ منظومه‌لرو لیریک وفلسفی شعرلریازمیشدیر. ابراهیم‌کبیرلی‌دن نمونه‌اوچون" شادخبرگؤزله‌ییره‌م" و"اوتارانلار...قورتارانلار" آدلی‌شعرلرینی‌درج ائدیریک :

شادخبرگؤزله‌ییره‌م

****

ساچاقلاری ساپریشان
سونبوللو زمی‌لردن
دالغالی دنیزلرده
پارلایان گمی‌لردن
شاد خبرگؤزله‌ییره‌م

بوروقلار مئشه‌سیندن
عطرلی تارلالاردان
بیزیم ائلده ، اوبادا
سارالمایان باهاردان
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

قیزیل گؤزلو کؤمورو
توکنمز شاختالاردان
گول ـ چیچکلی‌تاغلاردان
یئتیشن الوان باردان
شادخبرگؤزله‌ییره‌م

دومان اسگیک اولمایان
داغلاربین ذروه‌سیندن
دوماندان یوکسک اوچان
قارتاللارین سسیندن
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

رنگارنگ یوردوموزون
رنگارنگ ثروتیندن
سئودیگیم‌انسانلارین
بختیندن ، قسمتیندن
شادخبرگؤزله‌ییره‌م

اوزاقدا قیزیندیغیم
قاینار آناتورپاقدان
چوخدان الیم اوزولموش
غریبسه‌ین بوداقدان
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

شادخبردن اؤتری
اوقده‌ر داریخمیشام،
ائله‌بیلیره‌م منه،
گؤروشدوگوم هرآدام
شاد خبر وئره‌جکدیر.

دقته چئوریلیره‌م
باخیرام حسرتله‌من
سانیرامکی، گؤزلریم
گولومسه‌ین اوزلردن
شاد خبر وئره‌جکدیر.

گؤزلریمدن قراریم
کسیلیب‌دؤنه‌ـ دؤنه
سوسمایین، یوخ سوسمایین
صبریم توکندی، منه
بیر شادخبر گرک‌دیر

گؤزوم یوللاردا قالیب
یوللاری سسله‌ییره‌م
بیرشادخبرآلینجا
بؤیودوره‌م مین آرزو
مین امید بسله‌ییره‌م...
شادخبرگؤزله‌ییره‌م...!

اوتارانلار... قورتارانلار...

آز گؤرموره‌م خیالینی
یاد ائللرده قویانلاری
آز گؤرموره‌م دوغما، ئللین
چؤره‌کیندن دویانلاری
یاد صدایا، قولون کیمی
کیشنه‌ین لر گؤروره‌م‌من
تامسینا راق، یاد هاوانی
دیشله‌ین لر گؤروره‌م‌من
یاد نغمه‌نی ساققیزکیمی
چئینه‌ین لر تؤره‌نیب‌دیر
یاد اویونا دیزقاتلاییب
باش اگنلر تؤره‌نیب‌دیر
من گؤروره‌م ـ
دوغماسسه بارماغی‌نین
آراسیندان باخانلاری
داملاـ داملا اریه‌رک
یاد آرخلارا آخانلاری

آز گؤرموره‌م ـ
یاد زنگلره
سوسایانلار آز دگیلدیر
گؤمورکیمی یاد نویانی
نور سایانلار آز دگیلدیر
من گؤروره‌م شفقیمده
قارا لکه گزه‌ن لری
ظلمتلردن قوپاریلمیش
گونلریمدن بئزه‌نلری
دویانلاری آراـ سیرا
یولداـ ریزده گؤروره‌م‌من
گؤزلر گولر،سؤزلر اؤتکم
اوزلر راضی، سئوینج دیزدن.
یئریشلری ائل یولونا
منت‌قویور، شیللاق آتیر
آددیملاری ایزلریمی
تاپدالاییر، توزا قاتیر

آز دگیلدیر اؤز نفسینی
یاد اؤروشده اوتارانلار
دویغولاری کاسادلاشیب
انصافلاری قورتارانلار
اوتارانلار،
اؤزلرینه قوی گولسونلر
قورتارانلار-
قوی بیلسینلر-
آذربایجان ذره‌سینی
یاد ائللرین

دریاسینا وئرمه‌رم من
دوغماغمی یاد سئوینجلر
دنیاسینا وئرمه‌رم من
آذربایجان کلمه‌سنی
یاد رنگلرین . بویالارین
شله‌سینه ده‌گیشمه‌رم
یاد ائللرین جیلدیرایان
نغمه‌سینه ده‌گیشمه‌رم ...

* * * * *

قابل امام‌وئردیوف - قابل امام‌وئردی‌اوف ۱۹۲۶ داباکی‌دا ،دمیریولو-ایشچی‌سی عائله‌سینده‌آنادان اولموش وتحصیلینی‌آذربایجان معلم‌مکتبی-نین ادبی‌شعبه‌سینده تاماملامیشدیر. شعرلرینده‌وطنی‌نین گؤزه‌للیکلرینی داغلارینی و نارباغلارینی ترنم‌ائتمیشدیر. بؤیوک شاعریمیز نسیمی حقینده‌پارلاق بیرمنظومه یازمیشدیر. شاعرین الیمیزه‌کئچن شعرلریندن " بؤیوک فضولی‌یه "،وبؤیوک صابره‌یازدیغی" سن خلقین اؤزویدون "شعری وبیرده" یولدا داشلار" آدلی‌شعرینی‌درج ائدیریک :

بؤیوک فضولی‌یه

****

آرتیریب‌سؤز قدرینی افسانه‌وی قدرتله سن
صاحب اولدون شعر- صنعت ملکونه شهرتله‌سن
اؤز دیاریندان ، ائلیندن چوخ اوزاق بیر اؤلکه‌ده
اؤز دیلینده افتخار ائتدین بؤیوک جرأتله سن
حق یولوندا هر جفایه سینه‌گردین عزم‌ایله
بیر باریشماز دشمن اولدون ظلم‌ایله ، ذلتله ، سن
کیم سلامین آلمادی " رشوت دگیلدیر" سؤیله‌ییب (۱)
اوز چئویردین بؤیله نامرددن یامان نفرتله‌سن
"درد چوخ،همدردیوخ، دشمن قوی، طالع زبون"
سؤیله سن ده ،قول - قاناد آچدین یئنه وسعتله‌سن
انسان حسّیندن دوغان عشقی ترنم ائیله‌دین
وجده گلدین یئرده‌کی حوری‌له سن،جنت‌له سن

۱- "سلام‌وئردیم‌رشوت دگیلدیردئیه‌آلمادیلار" فضولی‌نین شکایتنامه‌سیندندر

یاندی جانین هجرایله ،وصل رخ یار ایسته‌دین
"جانیمی جانانه‌وئررم" ـ سؤیله‌دین غیرتله‌سن
عاشق صادق سن اولدون ، آدی قالدی مجنونون
مرد مردانه ووروش ائتدین غم‌و محنتله‌سن
یوز ـ یوز ایللرگلدی کئچدی ،سؤندوروب وولکانلاری
سؤنمه‌دین طغیانه‌گلدین شوق ایله ، شهرتله‌سن
بئرله یکسان اولدو قبری شاهلارین ،سلطانلارین
عمر ائدیرسن دائما بوخلقله ، ملتله سن
بیرگونش تک عالمه آتش ساچیرقلبین گئنه
شعر تاجین گزدیریرسن شأن ایله ، شوکتله‌سن
سن بیزیم شعرین ، سؤزون خاقانی‌سان ، سلطانی‌سان
فخرائله خلقین سنه بخش ائتدیگی حرمتله‌سن .

۱۹۵۹

سن خلقین اؤزویدون ...

بؤیوک صابره

(بؤیوک صابره ۱)

ساحلسیز دریادا بیر اوجا داغسان
سینه‌ن چالین ـ چارپاز ، ذروه‌ن دومانلی
دایانمیش ، دایانیر ، دایاناجاقسان
داغلار جرگه‌سینده شهرتلی ، شانلی
چکدی قلینجینی شیمشک لر سنه
قلینجلار قیریلدی ، سن قیریلمادین
چالدی قامچیسینی کولک لرسنه
کولک لر یورولدو ، سن یورولمادین
آتیلان توپلارا ایلکین اویاندین
درد و غم‌الیندن شیشدی جگرین (۱)
حالینا آحیدین ، حالینا یاندین
هله اوتوموبیل مینمه‌ین لرین
زمانین آیناسی صنعتین اولدو
دوزو ، دوز گؤستردی ، اگرینی اگری
بوآینانی قیرماق چوخ چتین اولدو
دوزو ، دوز گؤستردی ، اگرینی اگری

---

۱ ـ صابر ، قاراجگری شیشه‌رک اؤلموشدور .

دئدین : بو،گونش دیر،نئجه دانیم‌من
آسدیلار، کسدیلر اوکی وارسنی
دئدین : بیرکومایوخ دالدالانیم‌من
نه‌کوما، روزوسوز قویدولارسنی
فقط نه‌قیریلدین ، نه‌ده اگیلدین
اگیلمز، قیریلماز خلقین وقاری
سن خلقین اؤزویدون ، صابردگیلدین
اوجا ذروه‌لرین اریمز قاری
سن شاعرمی اولدون ؟ شاعرمی یالنیز ؟
شاعرده بیربئله درد چکرمی ، آه
"قویماگلدی" ـ دئیه‌ن گؤزو یاشلی قیز
سنه‌یوخ ، بس‌کیمه گتیردی پناه ؟
گؤردون : رنجبرین گؤزوندەقالدی
سحرده ، آخشام‌دا آرزوسو، کامی
کیرلی(کثیف) باراغینی‌آغزینا سالدی
اونون بالالاری بایرام آخشامی
شعرینله‌دیللندی باکی فعله‌سی
متین آددیملارلا گلدی ایره‌لی
اریتدی ظلمتی وولکان نفسی
قیردی زنجیرلری قابارلی الی
وطن افقلری نورا بویانیر
قلبین تک ایشیقلی ، گنیش افقلر
گؤزوموز اؤنونده آشکار جانلانیر
صورتین هرسحر، شکلین هرسحر
یوردومون چؤللری چیچک ـ چیچک دیر
دولان بودیاری ، گز بودیاری
تاریخه وئرمه‌میش ، وئرمیه‌جک دیر
وطن ، سنین کیمی وطنداشلاری

۱۹۶۲

یولدا داشلار

آخی، نئجه اولدو همین مسئله ؟

ـ گؤزله‌یین هله .
ـ نه‌قده‌ر ؟
ـ اونو یولداشلار بیلر.
ـ کیمدیر بو یولداشلار، کیم؟
قویون اونلارین یانینا گئدیم.
اینانمیرام ـ
اینجیده یولداشی یولداش .
اینانمیرام ـ
یولداشین گؤکسوندن
آسیلا داش
ـ بیرینی بیلیرسن.
بیرینی یوخ .
یولداشلارین ایشی ، گوجو،
دردسری چوخ .
ـ اوندا سیز انجامچکین ،
سیز .
قولونوز ...
مهرونوز ...
زنگینیز ...
ـ یولداشلار سیز ؟
گئدین ، گئدین .
داریخمایین .
گلین اولینده تازا آیین .
او، ساکت‌ساکت
گویا ارک‌ائدیر.
منی حوصله ترک‌ائدیر.
ـ هئچ اولماسا سؤیله‌یین .
تخمینی رأییزی .
دوزه‌لمز ؟ دوزه‌لر ؟

ـ یولداشلار بیلر ،
جانیمی دیشیمه توتدوم.
دؤزدوم
بئزدیم
اوددوم
گلدیم تازا آیین اولینده .
"یولداشلار" سؤزو
نیتیرمیشدی .
ظالمین دیلینده :
باش‌توتمادی ، دوزه‌لمه‌دی
یولداشلار
مثبت رأیه‌گلمه‌دی .
اؤزگه نه‌قوللوغونوز وار ؟
بلکه یولداشلار...
گولدوم، اودا گولدو.
ملانصرالدین کیمی .
گولوشومو
راضیلیق علامتی بیلدی .
دئدیم :
ـ دئییین اصیل یولداشلارا
آلسینلار الینیزده‌ن
سیغورتا وثیقه‌نیزی ...(۱)
دیلینیزه " یولداش" سؤزو
گتیرمگه
قویماسینلار سیزی
یولداشلارها را ؟
یولدا ، داشلار ها را ؟

۱۹۶۵

۱ ـ بیمه‌سندی

حکیمه‌بلوری : حکیمه‌بلوری ۱۹۲۶ دا زنجاندادمیریولو ایشچیسی‌عائله‌ـ سینده آنادان اولموشدور. گؤرکملی‌شاعر وعالم‌دیر. اصلی‌جنوب‌آذربایجان

ایلک وارتا تحصیلینی زنجان دا آلدیقدان صونرا معلم اولموش ودموکرات فرقه‌سی حرکاتینا اشتراک ائتمیشدیر. دموکرات حکومتی سقوط ائتدیکده باکی یا گئتمیش وارادا اونیورسیته‌یه داخل اولموش و ۱۹۵۲ ده فیلولوژی شعبه سیندن ماه ذون اولموشدور ۱۹۶۰ دا مسکووا دا اجتماعی علملر آکادمیاسی نا داخل اولموش و ۱۹۶۳ ده فیلولوژی علملردکتری آدینی آلمیشدیر.

اونون بیرچوخ شعرلرینین موضوعونو، ایشچیلر وکندلیلرین حیاتی، مشقتلری وشادلیقلاری، متانت وتحمللری، ثبات ووفادارلیقلاری تشکیل ائتمکده‌دیر. عین زاماندا، عشق وآیریلیق حقینده‌ده چوخلو شعرلر یازمشدیر. بعضی شعرلرینده، بوآیریلیق، اجتماعی معنادا حتی سیاسی معنادا افاده اولونوب، شاعره نین آنا وطنی اولان جنوب آذربایجاندان واسکی سلاحدا شلاری و وطنداشلاریندان آیریلدیغینی ترنم ائتمکده‌دیر.

حکیمه خانمین ایندی یه‌دک ۱۷ـ اثری چاپ اولموش، لاکن ایراندا هنوز هئچ بیری نشر ائدیلمه میشدیر. اثرلریندن "منیم آرزوم"، "سئودیگیم شعرلر" و... ذکر ائده بیله‌ریک.

حکیمه بلوری ۱۹۸۱ ده نشر ائتدیگی "آپارمنی اویئرلره" آدلی صون اثرینی بیزه گؤنده رمیش، بوقیمتلی شعر مجموعه سیندن نمونه اولاراق "تبریز" و "وطن حسرتی" آدلی شعرلرینی درج ائدشریک:

تبریز

قوللاریم دولانار قوینونا بیرگون * گئنه باش قویارام دیزینه تبریز
حسرتدن، هجراندان جانا دویموشام * دویونجا باخارام گؤزونه تبریز

بولانلیق صولارین آخسین دورولسون * تزه گونلرینده‌ن بساط قورولسون
سهند جمالینا بیرده وورولسون * بیر غبارقونماسین اوزونه تبریز

حسرتین یاندیرار، پؤرشوده‌ر منی * ظریف چیچک کیمی اوشوده‌ر منی
سسله‌سم، ساوالان ائشیده‌ر منی * قیزیننام اودونا، گؤزونه تبریز

گلستان باغی‌نین سئیرینه گلیم * لاله یاماجیندا بیرده دینجه‌لیم
اؤتن گونلریمه یئتیشمز الیم * دوشوم هئچ اولماسا ایزینه تبریز

آنا تبسمون آی ایشیغی دیر * قولوم قامتی نین سارماشیغی‌دیر
شعریم بو دنیانین یاراشیغی دیر * اینجی‌سی توکنمز خزینه تبریز

سن، شاعر عمرومه وقار وئرمیسن * سولوب ـ سارالمایان گلزار وئرمیسن
اعتبار وئرمیسن ایلغار وئرمیسن * هرایگیت اوغلونا، قیزینا تبریز

ستارخان بایراغین گؤیلره اوجالتا * قارا بولودلاری اود آغزیناآت
شاعرقیزی نین دا سؤزلرینی قات * شیرین صحبتینه ، سؤزونه تبریز

وطن حسرتی

دنیادا بئله بیرخسته لیک ده وار * وطن حسرتی‌دیر او دردین آدی
ائلیندن ،یوردوندان آیری اولانلار * وطنین دردیندن آیری اولمادی

وطندن اوزاقدا عمر ائده‌نلرین * دردی بؤیوک اولار ،ائلبیلیرپوئو
وطن حسرتینی درک ائده‌نلرین * گؤزو یولدا قالارعمرو اوزونو

ائله بیل گونشم ، بیر اولدوزام‌من * داغلارین دالیندا باتیب قالمشام
انتظارچکه‌رک گئجه صبحه جن * سحر اولدوزونو یولاسالمیشام

وطنین حسرتی ایللردیر ، ایللر * قلبیمی چولقامیش بیرهاله کیمی
گؤزلریم یول چکرهرآخشام ، سحر * دولاراق بوشالیر پیاله‌کیمی

منیم خسته‌لیگیم ، سؤیله‌ای حکیم * "وطن‌حسرتی" ندن اؤزگه نه اولار
بو دؤزولمز دردی دئمه‌ئجه چکیم * ریشه‌سیز ان گوجلو آغاجدا صولار

نریمان حسن زاده : ۱۹۳۱ ده‌قازاخ ماحالی‌نین "پویلو" قصبه‌سینده آنادان اولموشدور .تحصیلینی اولا آذربایجاندا ادبیات فاکولته‌سینده ،صونرا مسکووادا گورکی‌انستیتوتوندا تاماملامیشدیر (فیلولوژی) ."سن باغیشلادین" آدلی‌شعرکتابی‌نین مقدمه‌سینده ، اؤزبیوگرافیسی‌حقینده بئله‌یازیر:" آتام اؤلنده‌آنامین قوجاغیندا بیریاشیندایمیشام . آنام‌منی چتینلیکلرله‌بؤیو‌تموش ،من عالی‌تحصیل آلان ایلایسه یازیق قادین دنیادان کؤچموشدور . حیاتین پیس اوزو منه‌یاخشی‌تانیش دیر... بؤیوک تورک شاعری ناظم‌حکمتله ، شیلی‌شاعری پوبلو نئرودا ایله ،فراسیزیازیچیسی لوئی‌آراگون لا گؤروشموشم صحبتلرینه‌قولاق آسمیشام . اونلارین هره‌سی‌منیم‌اوچون آیریجا انستیتوت اولو‌بلار . سووئت اوردوسوندا خدمت ائتمیشم ،اونیورسیته‌میزین آذربایجان ادبیات تاریخی‌کافدراسی(کرسی)نین آسپرانتوراسی(فوق لیسانس)نی‌بیتیرمشم آذربایجان ـ اوکراینا ادبی‌علاقه‌لری" موضوسوندا مدافعه‌ائتمیشم .بومدت عرضینده باکی‌دا ومسکووادا ۱۷ کتابیم‌نشراولونموشدور ." نبات‌خالانین جؤره‌گی"آدلی پووستیم چیخمیش" امضالارایچینده" منظوم‌پیئسیم‌شه رحمان آدینا شکی‌دولت‌تآتریندا موفقیتله‌تاماشایا قویولموشدور .بسته‌کارلاریمیز

اوچون بیرصیرا نغمه متن لری یازمیشام ،خارجی اؤلکه لرده اولموشام ،شعر-
لریم س س ر ی وخارجی اؤلکه خلقلرینین دیللرینه ترجمه ائدیلمیشدیر .
مختلف یئرلرده ،مختلف وظیفه لرده ایشله میشم ،ایندی ده ایشلهییره م
ان یوکسک وظیفه ، البته شاعرلیک دیر ."

نریمان حسن زاده مختلف موضوعلاردا یازمیش ،شعرلرینده مختلف حسلری ،
شادلیق ،عشق،غضب ،طنزولطیفه ودوشونجه لرینی افاده وترنم ائتمیشدیر .

صون ایللرده یازدیغی" نریمان " منظومه سینده آذربایجانین بؤیوک
دولت خادمی ومتفکری نریمان نریمانوفون سیماسینی بدیع شکیلده جانلاند-
یرمیشدیر . نریمان منظومه سینده ن قاباق "زومرود قوشو" آدلی ایری
حجملی ائپیک - دراماتیک منظومه سی کتاب شکلینده چاپ ائدیلمیشدیر .
شعرلریندن نمونه اوچون اوچ قطعه سین درج ائدیریک :

سن باغیشلادین :نغمه

منه افق بویوندا گنیش سمانی * گؤیده بولودلاری ، یئرده دومانی
دنیزده دالغانی سن باغیشلادین * بوحسنو- معنانی سن باغیشلادین .

اوزمان یوللارین دومآغ سطرینی * دنیانین ان گؤزه ل چمن عطرینی
قوملو ساحل لرده سن باغیشلادین * اوظریف اللرده سن باغیشلادین

دؤ ، نه دیرسعادت حیاتدا ،گولوم * بیرگؤنول خوشلوغو ، بیرآز تبسم
اونودا ، بونودا سن باغیشلادین * دنیانی دونیادا سن باغیشلادین

دونیا ایشیقدی

منیم گؤزه گیم اول ،من دارا دوشسم * باخما اوزاقلاردان گل دیندیرمنی
هارداسا ، نابلد یوللارا دوشسم * اؤزون قارشیماچیخ ،سئویندیرمنی

بعضا هیچقیریغیم اوجالیر گؤیه * انسانام ،منیم ده آغریم- آجیم وار
منیم ، سن سئودیگین بیرتسلی یه * سن دئدیگین سؤزه احتیاجیم وار

آدام وار ،نئیله ییم ، وجدانی دا ردی * اونون انصافینا قالسایدی اگر
منیم اوره گیمی چوخدان قیرا ردی * آدیمی هریئردن چیخارتدیرا ردی

ایسته گینه چاتسین تکی بیرطحر * سن ائشیت بونلاری سیخیلما فقط
آرابیر سئوینجیم غم قاریشیق دی * یوز تعقیب ائله سین قوی منی ظلمت،
سن وارسان دنیادا ، دنیا ایشیقدی

فکرت صادق ۱۹۳۱ده کوردامیرده آنادان اولموشدور، عالم وشرقشناسدیر. شعرلری اوچجلددده نشر ائدیلمیشدیر. فکرت صادقین الیمیزه کئچن شعرلرینده قوس قزح، ایشیق شعری ومحمدهادی ایچون دئدیگی شعرینی درج ائدیریک. شهریار بین "آذربایجان" عنوانلی شعرینی تورکجه یه ترجمه ائتمیش وبوشعر، "وارلیق" درگیسی نین ۱۳۶۱ نجی ایل (۳-۴) صایی سیندا درج ائدیلمیشدیر.

قوس قزح

هر بولود دا داغ سئللی وار
هر بولود دا شلاله وار
هرتوپاسی بیردن بیره
دوشسه یئره آغیر اولار.
چیچکلرین چاتماز گوجو.
اوناگؤره،
بیله ـ بیله،
گیله ـ گیله،
یاغدی یاغیش
نرگس اوچون
لاله اوچون
یاپراقلارین اوستونده شئه
لچکلرین اوستونده شئه
اینجه اینجه کوره لری
اینجه اینجه کره لری
آتیب توتدی، اوینا تدی مئه
بیردن دوغدو قوس قزح
بیلمه دیم کی،
گؤیدن دوغدو قوس قزح،
یئردن دوغدو قوس قزح
بولودلارین قولاغیندان
بیر آیپارا صیرغاکیمی (گوشواره)
آسیلدی او،
چمنلیکدن داغاکیمی
یول سالدی او.

ناخیش ـ ناخیش ذره لردن
دونوب قالدیم یئریمده من
یارا تدیغی معجزه نی
بلکه گؤرمور قوس قزح
بیرلاله دن بیر لاله یه
نورلو کؤرپو قوس قزح
سما رنگلی
توپراخ رنگلی قوس قزح
چوره ک رنگلی قوس قزح
یارپاخ رنگلی قوس قزح
یئددی رنگلی قوس قزح
نور چلنگلی قوس قزح
ائله بیل کی دوغما، عزیز
یئر کوره میز
بیرفنجان دیر
بلور قیپلی قوس قزح
آرزو دولو
قاپغی دولو
سئوینج دولو
بوفنجانی
گونش توتوب اللرینده
بیر اودومدا من ایچدیم، من
او آرزودان اوقاپغی دان
او سئوینجدن
نه یاخشی کی یاغدی یاغیش

نئچه ـ نئچه حکمت گؤردوم اینجی شئه ده
شفاف صویون بؤلوندوگو آغیر ـ آغیر بولودلارین
یئددی رنگ ده قورودوغو گؤزه للیک ده .
خفیف مئه ده باکی ۱۹۶۴

محمـــدهـادی یه

ای اول وقتی گؤره ن مســـعود، اونوتما ، بیزلری یادائت
مزاریم اوسته گل ، دور غملی ـ غملی آغلا، فریاد ائت
محمدهـــادی
سراغ وئرمک ایسته دیم بوگون من سنه شاعر !
مزارینی آرادیم ،
تاپمادیم ، گؤزلریمده قالدی آرزوم ، مرادیم .
عمرونون صون گونلری گنجه ده ایدین ، دئییرلر .
گلیب گنجه نی گزدیم .
دیلیمده ، اوره گیمده ـ بیرآغلار قلبدن قوپوب
میلیون قلبی آغلادان اویانیقلی شعرلر ،
هر یئرده سنی گزدیم .
قاریش ـ قاریش دولاندیم ، قوجا شیروانی شاعر !
مزارینی هانی شاعر ؟
شلاله دن سوروشدوم ، شلاله آخدی کئچدی .
ایلدیریمدان سوروشدوم ، ایلدیریم چاخدی کئچدی .
لاله دن ، بنفشه دن ، یاسمن دن سوروشدوم ،
دئدیلرکی ، بیرزمان او بیزه باخدی کئچدی .
گزدیم هریانی شاعر ، مزارینی هانی شاعر ؟
بیرقوجادان سوروشدوم ، دئدی : آختارما ، بالا ،
اؤزونو یورما بالا ،
اوکی ائله یانیردی :
یاگرک اریه ایدی ، یاگرک کول اولایدی .
آنا یوردون دردینه ، ائل ـ اوبانین دردینه
ائله یانمادی کی او ، مزاری دا قالایدی .

فکرت صادقین بوشعرینه معاصرشاعریمیز "رهگذر" گؤزه ل بیرجواب یازمیش کی "وارلیق" درگیسی نین ۱۳۶۱ نجی ایل ۲ـ نجی صایی سیندا درج ائدیلمشدیر .

ایشیق شعرلری

شعرلر ،نغمه‌لر ایشیقلا دولو * بیلدیگیم‌هرشیرین ناغیل ایشیقدیر
یترین یولودور ایشیغین یولو * دوشونجه ایشیقدیر ، عقل ایشیقدیر

انسانین اؤزوده گونشدن قوپوب * دئمه‌کی ، ایشیقسیز عؤموریاشانیر
گؤیلرین قلبیندن سوزولوب هوپوب* چؤره‌یه ، چیچگه ،داغا ،داشا نور(۱)

من لاپ اوشاقلیقدان وورغونام اودا * ایشیق آختارادی گؤزوم هرآخشام
آنام لامپا میزی گئج یاندیراندا * "جیززا ـ جیززا "دئییب چوخ آغلامشام

هله ایندی یه‌دک قالیب یادیمدا * الیم‌یانا ـ یانا اود قالادیغیم
ایلان گؤزونده‌کی پاریلتی‌نی دا * ایشیغا اوخشادیب قامارلاندیغیم (۲)

کوچه‌لر الیمله چراغان اولدو * گونشه بورووندو کندین یوللاری
ایشیقلارچیچگیم ،من باغبان اولدوم * قورودوم اونلاری ،شودیم اونلاری .

هاردا سا ،کیمینسه ایشیغی سؤنوب * قلبیمین چراغی سؤنوب سانمیشام
قوللاریم نئچه‌یول مفتولا دؤنوب * ایشیق یانمایینجا اؤزوم یانمیشام

سؤیودوم ، مهندس اولماق ایسته‌دیم * ساده‌جه ایشیغچی ایشله‌دیم آنجاق
"مهندس طرحلرچکه‌جک " دئدیم * من ائلو ـ ائلو دولانیب یاندیردیم‌چراغ

ایندی هراوتاقدا بیراولدوزیانیر * اودو زحمتیمدن ، نورو گونشدن
عمرومون ان عادی گنجلیک چاغین * ایشیغا چئویریب یاندیرمیشام من

۱۹۶۳

۱ـ هوپماق = دوشمک ،آتیلماق ۲ـ قامارلانماق = هوسلنمک ،هوسه‌گلمک .

حضرت محمـــد (ص)ین اؤگودلری

۱ـ صِفَةُ الْعاقِل اَنْ یَحْکُمَ عَمَّنْ جَهِلَ عَلَیْهِ وَیَتَجاوَزَ عَمَّنْ ظَلَمَهُ وَیَتَواضَعَ لِمَنْ هُوَ دُونَهُ وَیُسابِقَ مَنْ فَوْقَهُ فی طَلَبِ الْبِرِّ وَاِذا اَرادَ اَنْ یَتَکَلَّمَ تَدَبَّرَ فَاِنْ کانَ خَیْراً تَکَلَّمَ فَغَنِمَ وَاِنْ کانَ شَرّاً سَکَتَ فَسَلِمَ.

عقیللی آدام، اونا جهل ائده نه دؤزه ر و اونا ظلم ائده ن دن گئچر و اؤزوندن آشاغی دا کیلارا آلچاق گؤنوللو اولار و اوندان اوستون اولانلارا یاخشی ـ لیقدا قاباغا دوشر، دانیشما قدان قاباق دوشونر، یاخشی اولسا، سؤیلر وفایدا سینی گؤره ر، پیس اولسا، سوسار وسلامت قالار.

۲ـ صِلْ مَنْ قَطَعَکَ وَاَعْطِ مَنْ حَرَمَکَ وَاَعْفُ ظَلَمَکَ.

سندن کسیب اوزاقلاشانا یاخینلاش، وسنی محروم ائده نه بخشش ائت وسنه ظلم ائده ن دن گئچ!

۳ ـ طَلَبُ الْعِلْمِ فَریضَةٌ عَلیٰ کُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ.

بیلیک الده ائتمک هر مسلمان کیشی وقادینا واجب دیر.

۴ ـ طَلَبُ الْعِلْمِ ساعَةً خَیْرٌ مِنْ قِیامِ لَیْلَةٍ وَطَلَبُ الْعِلْمِ یَوْماً خَیْرٌ مِنْ صِیامِ ثَلاثَةِ اَشْهُرٍ

بیرساعات بیلیک الده ائتمک بیرگئجه نماز قیلما قدان یاخشی دیر وبیرگون بیلیک آختارماق اوچ آی اوروج توتما قدان یئی دیر.

۵ ـ طُوبیٰ لِمَنْ مَلَکَ لِسانَهُ وَبَکیٰ عَلیٰ خَطیئَتِهِ

دیلینه حاکم اولانا، و اؤز سوچونا (گناهینا) آغلایانا عشق اولسون.

۶ ـ اَلظَّلَمَةُ وَاَعْوانُهُمْ فِی النّارِ.

ظالملر و یاردیمچیلاری نین یئری جهنم دیر.

۷ ـ عالِمٌ یَنْتَفِعُ بِعِلْمِهِ خَیْرٌ مِنْ اَلْفِ عابِدٍ.

بیلیگیندن فایدا وئره ن عالم مین عابددن یاخشی دیر.

۸ ـ عَدْلُ ساعَةٍ خَیْرٌ مِنْ عِبادَةِ سَنَةٍ

بیرساعات عدالت، بیرایل عبادتدن یئی دیر.

۹ ـ عَذابُ هٰذِهِ الاُمَّةِ جُعِلَ بِاَیْدیهٰا فی دُنْیاهٰا

بو امتین عذابی بودنیادا اؤز اللرینده دیر.

۱۰ ـ عَفْوُ اللّٰهِ اَکْبَرُ مِنْ ذُنُوبِکَ.

آللاهین عفوی سنین گناهلاریندان بؤیوک دور.

ترجمه ائدن : ج . هیئت

دکترغلامحسین بیگدلی ـ پروفسور

تصوّف وادبیّات

(۷)

افلاطونچو ، ویئنی‌افلاطونچو وفلسفه

هله اسلامدان قاباق جاهلیّت دؤرونده یازیب اوخوماق دئمک اولارکه ، بوتون عربستان یاریم‌آداسیندا آنجاق بیرنئچه اون نفره مخصوص ایمیش ! و دؤرون عربستان یاریم‌آدا سکنه‌لری مدنیّتین آنجاق ایلک پلّه‌لریمه قالخمیش دیگر قونشو اؤلکه‌لردن : ایران ،بیزانس ،مصر ،وباشقالارـ یندان گئریده اولوب ، حیات سورووردولر .

اسلامین ظهورو محمّد (ص) ین میدانا چیخماسی وضعیّتی سرعتله دگیشدی. اُمّی، بدوی وبیسوادعرب اسلام‌تعلیم‌لری اساسیندا سرعتله سوادلانماغا باشلادیلار . بودؤرده ، یعنی‌اسلامیّتین باشلانقیجیندا ،حیات‌آنجاق دین مداری اطرافیندا هرله‌نیردی ،یعنی‌سیاست ،حاکمیّت ،اجتماعی‌قورولوش مسئله‌لری ،شریعت ومحکمه‌قانونلاری ،حیاتین اؤزو، وبوتون مرحله‌لری آنجاق دین وقرآن اساسیندا جلوه‌له‌نیر، دین محوری اطرافیندااَهرله‌ـ نیب سیرائدیردی . دین اساسُ ،قطعی وحلّ ائدیجی‌عامل ایدی ،اؤزوده مسلّط ومقتدر بیرعامل ،کسگین ونافذبیرواسطه و یول گؤستریجی بیر تعلیم‌ایدی .

محمدپیغمبر (ص) ین اؤز زامانیندان باشلیاراق سلجوق یوروشونه دک اسلام‌بایراقی‌آلتیندا مسلمانلار بؤیوک ـ بؤیوک غلبه‌لره نایل اولوب ، بیرچوخ مدنی‌وقدیم تاریخه مالک اولان اؤلکه‌لری توتوب ، مغلوب اؤلکه‌ـ لرین اهالیسینا اسلام‌قبول ائتدیردیلر، وبئله‌لیکله‌ده اوّلکی تعادل تمامیله‌پوزولدو ومصر،ایران ،بیزانس (روم) وچوخلوباشقادولتلر سقوط ائدیب اسلام‌اراضی‌سینه‌داخل اولدولار ،عرب دینی ،عرب مدنیّتی وعرب دیلی یاخین واورتاشرقده اهالی‌نین قانینا ،ایلیگینه ،و سوموگونه هوپوب ،ذهنینه و دوشونجه‌سینه‌داخل اولدو ،بؤیوک بیراسلام‌وحدتی‌یاراندی. اشهدان لااله الاالله شعاری گئت ـ گئده‌تبّت دن جبل الطارقه‌قده‌ر بو وجسوز ـ بوجاقسیز اراضی‌نین اساس‌شعاری اولدو ،گئنیش اسلام‌امپراطورـ لوقو یاراندی . اُمَوی لردن باشلیاراق ،عباسی‌لر طرفیندن مصر ،بیزانس

وایران سارایلاری سایاقی گئنیش مقیاسدا طمطراقلی،دبدبه‌لی،وشوکتلی سارایلار یاراندی . تدریجاً بوتون مسلمان خلقلری نین نماینده‌لری بو سارایلارا یول تاپیب ،حاکمیّت قورولوشوندا ،اجتماعاتدا اشتراک ائدیب ،بو اوجسوز- بوجاقسیز اراضی‌و اؤلکه‌لرین اداره ائتمه‌سینده فعالیت گؤسترمگه باشلادیلار . نتیجه ده بیرچوخ‌مختلف خلقلرین مدنیّتی ، تاریخی،تجربه‌سی،هنری،صنعتی‌وعلمی‌حسابینا عرب مدنیّتی،عرب دیلی ، وعلمی زنگینله‌شیب ،بیرسؤزله ایسترمادّی وایسترمعنوی ثروت هرطرفدن سئل کیمی‌آخیب اسلام‌خزینه‌لرینه ، عرب شهرومرکزلرینه مکّه ،مدینه ،حلب ، شام ،بغداد ودیگرشهرلره‌آخماغاباشلادی . دمشق شهری بوزامان بؤیوک بیر دارالعلمه‌چئوریلدی ،مدینه‌عظمتلی‌معارف ومدنیّت اوجاغی‌کیمی‌جلوه- لنمه‌گه باشلادی ،مکّه‌بوتون مسلمانلارین قبله‌سی‌اولدو ، بغداد دنیا شهرتی‌قازاندی . اهالیسی عرب ،فارس ،یهودی ومسیحی‌اولان کوفه‌وبصره شهرلری گنیش تجارت وعظمتلی‌صنعت مرکزینه‌چئوریلدی . مسلمان خلقلرین استعدادی ،ذکاسی،ذهنی‌ودهاسی وباجاریق ویارادیجیلیقی حسابینا عرب علمی،عرب‌صنعتی،عرب اقتصادیاتی‌وعرب مدنیّتی گونو- گوندن چیچکله‌نیب‌گول‌لنمگه‌و آرتماقاباشلادی . بوتون بوانکشاف ،تمرکزلشمه ، وزنگین‌لشمه‌نین ، یئنی- یئنی‌ساحه‌وموضوعلارین یارانیب میدانا چیخما- سی‌نین وایره‌لی‌له‌مه‌سی‌نین اساس‌سببی‌محض اسلام‌تعلیمی‌اساسیندا ، مختلف خلقلرین ذهنی‌نین ،شعورونون ،تفکّرونون و امگی‌نین صمیمی اشتراکی وفعالیّتی‌اولموشدو .

دینی علم ،حدیث وتفسیردن باشقا شعر،ادبیات ،ادبی‌تنقید وغیره‌ایله یاناشی عقلی‌علم‌ده گونو- گوندن انکشاف مرحله‌لری کئچیریب ،یئنی- ینی نائلیّت‌لر الده‌ائتدی . ائله‌صوفیزمین انکشافی‌وگنیش‌یایلماسی دا، محض بودؤوردن تطبیق ائدیلمگه باشلادی . اوّل ده بسیط سایلان صوفی‌دنیا گؤروشو تدریجاً مرکّب ،علمی وعلمی‌تصوف نظریه‌سینه‌چئوریلدی ،تدریجاً تصوّف ادبیاتی یارانیب میدانا چیخدی ومتصوّف شاعرلر زنگین ودرین مضمونلو اثرلر یاراتدیلار .

اوّل لر عربلرین فلسفه‌علملری یوخایدی . اموی لر دولتی‌نین صونرا- لاریندا ،عربلرعلم‌کلام‌آدیله عرب فلسفه‌علمین علملر سیراسینا داخل‌ائتدیلر بونونلا یاناشی مابَعدُالطبیعه (متافیزیکا)علمی‌میدانا چیخدی .دوزدور بو علملرین هرایکیسی دینی‌علملرسیراسینا داخل دیر ،آنجاق بورادا تفکر ،

تخیّل وتحلیل مسئله‌لری ،فلسفی بحث ،جبرواختیارمسئله‌لری ،حریّت وارادە مسئله‌لری اساس یئرلری دوتور ، و دقت واهمیّته‌لایق دیر .

(۷۵۰- ۷۴۹) ۱۳۲- هجری قمری ایلینده‌عباسی‌لر سلاله‌سی‌نین ایش باشینا گلمه‌سی ،اونلارین بغدادی خلافت مرکزی قرار وئرمه‌لری ،گنیش حاکمیت دستگاهلاری یارا تمالاری ،چوخلوعرب وعجم (غیرعرب) سیاسی‌خادم ،عالم ، متخصص ،سرکرده و ایشگزار آدا ملاری باشلارینا توپلاما لاری ،یئنی وقدرتلی بیردولتین ومدنیّتین یارانماسی‌ایله‌نتیجه‌لندی . تئزلیکله‌بغدادشهری دمشقی،بصره‌نی،مدینه‌نی،شامی وکوفه‌نی گئری ده قویوب اؤتدو . محض بو زامان بیرسیرا صوفیلرده بغداددا توپلاشیب اسلام‌ظهوروندان صونرا ایلک دفعه اولاراق صوفیلرجمعیتی‌نین سیاسی‌وعلمی‌مرکزینی‌یارا تدیلار . بوندان صونرا صوفیلر وشریعت خادملری نین آراسیندا اختلاف نظر تؤره‌نیب ،- مباحثه‌لربا شلاندی ،تدریجاً منا قشه‌یه چئوریلدی . طریقت مختلف قول‌لارا بارچالاندی . مترقّی ومرتجع بوداقلارا آیریلدی و...

تألیفلرله‌یاناشی بوزامان باشقادیللردن عرب دیلینه‌چوخلو اثرلر ترجمه‌ائدیلیردی ، بغداددا علمی‌تدریس مجلسلری رونق تاپمیشدی ،کیمیا ، طب ،ریاضیات ،نجوم ،معدن شناسلیق علملری ،منطق ،هیئت ،فلسفه ،حکمت ، دیل واخلاق فن لری ساحه‌سینده‌بؤیوک عالملر ومشهور مدرّس‌لر اورتایا چیخمیشدی . بو ترجمه‌لرسیراسیندا یونان فلسفه‌سی ترجمه‌لری داها گنیش یئر توتوردو . عرب اجتماعیّاتی ،بغداددعلمی‌محیطی یونان فیلسوفلارینا اصیل فیلسوف آدی وئریب ،یئنی‌اورتایا چیخمیش اسلام‌فلسفه‌علمینی‌یاینلارا شارح (شرح‌ائدیجی) دئییردیلر . محض بو دؤرده‌آرتیق عرب مدنیّتی علم کلامی(اسلام‌فلسفه‌سینی) یاراتماق ایله‌بونقصانی آرادان قالدیرماقا چالیشیردی . اونلار سعی‌ائدیردیلرکه ،جبریه ،صفائیه ،معتزله ،باطنیه ، اشعریه وباشقابوکیمی‌فرقه‌لری ده بوفلسفه‌یه تابع ائتسینلر(۱)

یارادیلماقدا اولان عرب اسلام‌فلسفه‌علمینده "معلم‌اوّل" آدلانان ارسطو- نون و" الشیخ‌الیونانی" لقبی‌ایله‌تانیلان افلاطونون(فلوطین یاپلوتن) فلسفه‌و دنیاگؤروشلری اسلامیّتین داهاآرتیق دقت مرکزینده‌قرارتوتموشدو . خصوصی اولاراق افلاطونا داها اوستون یئر وئریلمیشدی . بونون اساس سببی‌ده او اولموشدوکه ،بوفلسفه‌نین بینؤوره‌سینی‌دین ،عرفان والهیات تشکیل‌ائتمیش واسلام بویوروقلارینا اویغون اولموشدور ،وحدانیّته‌اساسلا- نمیشدی .

۱- ارنست رنان . "ابن رشدو اونون فلسفه‌سی. ص ۸۸

فلوطین اسکندریه فلسفه سی‌نین گؤرکملی‌نماینده‌لرین‌دن ویئنی‌افلاطونچو فلسفه‌نین اساس بانیلرین‌دن بیری اولموشدور. اونون دنیاگؤروشونون اساسینی‌تشکیل ائده‌ن وحدت وجودفلسفه‌سیدیر. او ،بوبارده اؤز فکرینی بئله‌افاده‌ائتمیشدیر:"**بسیط الحقیقه کل الاشیاء ولیس بشئی منها**" بوتون اشیانین حقیقتی بسیط دیر،لکن هئچ شئی بسیط دگیل)اونون فکر ینجه‌بوتون یارانمیشلاروموجودا ولان نه‌وارسا ،هامیسی واحدبیرمبداء دن تؤره‌نمیش‌صونرادا بوتون اونلار همان مبداء یه‌قاییدیب ،قووشاجاقلار کی ،بودا قرانین "**کل شئی والیه ترجعون**" (هرشئی اونا طرف قاییدا- سی دیر)آیه‌سی‌نین مضمونونا اویغوندور.فلوطین فکرینجه :

۱ - کُلّ - واحدهرشئیی احاطه‌ائدیر. آنجاق اواشیانین هئچ بیریسی‌دگیل .

۲ - هربیرشئی‌دن مقصد ،شئی‌لرین توپلوسو یوخ،بلکه‌اونلارین کمالایئتیشمه- سی‌دیر.

۳ - مطلق وارلیق اودور،قالان ایسه‌اونون تظاهر فورماسی‌دیر. یعنی‌مطلق وجودون خارجینده‌بیرشئی اولابیلمز،هرنه‌وار، اونون کؤلگه‌سی ،یاخود وارلیغینا بنزه‌ر دیر.

۴ - اللّه ،عین حالداکه ،بوتون وارلیغین یارادانی‌دیر(یعنی بوتون وارلیق اوندان تؤره‌نمیشدیر) اؤزلوگونده‌تؤره‌ننلرین هئچ‌بیریسی‌دگیل ،هئچ بیر تعریفله ،بیان لا اونو توصیف ائدیب ، معرفی‌ائتمک اولماز. موجود، وجود، جوهر،حیات وباشقابوکیمی‌تعبیرلر اونایاد، ویارامازدیر،وصفینی افاده وبیان ائتمگه‌ناقص دیر. اللّه‌بونلارین‌ها میسیندان اوستون دور. هئچ‌وجهیله اونو تصوّره گتیرمک ممکن دگیل،چونکه‌او هرجور تعریف وتوصیف وتصویردن وکسک دیر، اولودور وکامل دیر. راستی که‌نه‌قدرگؤزه‌ل دئمیشدیربؤیوک فردوسی : ندانم‌چه‌ای هرچه‌هستی توئی.

فلوطینه گوره'اللّه ارادهوفکرصاحبی‌دیر"دئمک ده‌خطادیر. چونکه ،فکرائتمک اوچون ایکی‌شئی‌لازم‌دیر:فکرائله‌ین، وفکراولونان . بو،اؤزو ایسه‌ایکی - لیک دیر. ارادهنین اؤزوده‌بئله‌دیر. یعنی‌ارادهائده‌ن گرک ارادهائتدیگی زمان اؤلکی‌وضعیتده اولدوغو حالتدن باشقابیرحالته‌گلسین، بوایسه ده دگیشمک وایکی‌لیک دیر.حالبوکی اللّه واحددیرو دگیشمزدیر.

اونون محض بوکیمی‌علمی‌ودقیق ملاحظه‌لری دیرکه ،اسلامیّتین خوشونا گلمیش ، بگنمیش وآلقیشلامیشدی. گؤرورسونوز فلوطینین یوخاریدا اختصارلا گتیرد - یگیمیزفکری نه‌قدراسلامین صفات سلبیه‌آدلانان :" نه مرکب بود وجسم ونه

مرئی‌نه محل * بی‌شریک است ومعانی،توغنی‌دان خالق. فکرینه اویغوندور.
وحدت وجود دنیاگؤروشلو فلوطین سؤیله‌ییر: اللّٰه واجب الوجوددور. تامّ‌الکمال دیر. عدد (سای) دن ،پارچالانمادان ،زاماندان ،مکاندان ، احاطه‌دایره‌سیندن وهرشئی‌دن بئله‌خارج‌دیر، اوزاقدیر،اؤلچولمزدیر، نامحدود دور،اونا هرجور نسبت وئرمک ،حقینده‌هرجورتصورخطادیر. مثلاً اونا "مدرک دیر،عالم‌دیر،قادردیر"دئمک ده‌کفردور. توحیدین عکسینه‌دیر، چونکه‌اونون اؤزوندن باشقا بیرشئی‌یوخدورکه ،او،اونا عالم‌اولسون ،اوندان باشقا بیرگوج یوخدورکه ،او،اونا قادراولسون ،دیگربیردوشونجه وبیلیک یوخدورکه ،اونودرک ائتسین و...افلاطونا گؤره‌هئچ، آللاها "وجوددور"دئمک ده اولماز،چونکه‌او،وجوددان یوکسک دیر،وجود اونون فیضیندن یارانمشدؤ اونون ذاتی‌ایسه حدودسوزدور. وجودا،وحدودا سیغماز،یئرلشمزدیر.
۵ ـ آللاها قووشماق اوچون معنوی اشراق (۱)،شهود وسیره‌دالماق گرکدیر. حسّیله‌عقل آللاها قووشماق اوچون کفایت ائده‌بیلمز.
۶ ـ اللّٰه خیروبرکتین مبدائی‌دیر. بوتون کائنات اونون خیروبرکتیندن فیض یاب اولور. هرموجودون کمالی‌اونون الٰهی‌فیض دن نئجه ،نه‌اندازه، ونه‌سایاق بهره‌لنمه‌سیله اؤلچولور...

فلوطینه گؤره الٰهی‌فیض وبرکتدن بیرینجی‌صادر اولان موجود عقل کلّ دور که ،اونون یعنی واحدین ،واجب الوجودون اؤزوندن صونرا بوتون موجودات تین کاملی‌دیر. بوبیرینجی‌صادر، آتانین ایلکین اوغلودور. او،یعنی عقل کل اؤز آتاسیندان تؤره‌نمیش (دیریلمیش) وبوتون کمالاتی اؤزونده توپلامیشدیر. بئله‌که ،آتاسی‌ایله‌اونون فرقی چوخ دگیلدیر.
ایکینجی‌صادر ایسه نفس کلّ دور که‌عقلدن تؤره‌نمیش دیر (آیریلمیشدیر). کمالی عقلدن آزراق دیر. عقل، فیضی واحددن (واجب الوجوددان) ،نفس ایسه عقل دن آلیر. بئله‌که‌اگرمبداء یا واجب الوجودو گونشه‌بنزه‌تسک ،عقلی یئره ،نفسی‌سه آیا بنزه‌تمه‌لی‌یک. نئجه‌که‌عقل کلّ اللّٰه ایله‌نفسین ورتاسیندا واسطه‌دیر. نفس کلّ اؤزوده روحانی‌عالم ایله‌جسمانی‌عالمین آراسیندا واسطه‌دیر. نفس هرجسمه‌داخل اولابیلر،اؤزفیضینی اورادان گؤتوره‌ر. بئله‌لیک له نفس کل اؤزوده‌جزئی نفسلره بؤلونر.
جسملر وبدن لر حقیقی‌گونشین یعنی‌آللاهین ان ضعیف وفرسیز ایشیغی و شعاعلاری دیرلار، جسملری تمثیل ائده‌ن صورت دیر،اونلارین مایاسی(وارلیق

---

۱ ـ معنوی اشراق ظلمت دن نورا ،ماده‌دن روحانی‌عالمه‌سیراقتمک

تظاهرو) دا مادّه دیر. صورت جسمین وارلیق تظاهرو، ماده ایسه اونلارین عدم (یوخلوق) فورمودور. بودورکه، جسمانی عالمده وجودایله عدم عینی دیر

فلوطینین فکرینجه بوتون بونلاردان بونتیجه یه گلمک اولارکه، اللّه، جسم وکمال مرتبه سی نین ایکی طرفینده قرارتوتموشدور. اللّه وحدت دیر. جسم ایسه کثرت. جسم (ماده) ایسه دائماً چیرپیشما قدا، حرکت ده، شکلدن ـ شکله دوشمه ده مختلف فورملاردا تظاهرائتمه ده دیر. بیرسؤزله ماده دائماً دگیشمه ده، تغییرائتمه ده، استحاله ده ونهایت چئوریلیش وانقلاب ائتمه ده دیر. باشقا بیرتعریفله دئسک ماده ائله بیرشئی دیرکه، بوتون جسملر، اونون مختلف ترکیبیندن یارانمیش اولور وعقل ایله نفس، ماده ایله تماس تاپدیقدان ـ صونرا، نقصانلی اولوب، کثرته (چوخلوقا) معروض قالیر، بونادا تنزّل، ملکوت عالمیندن ناسوت عالمینه دوشمک، گؤیدن یئره ائنمک ویاخود قوس نزول سؤیلهییرلر.

بوقوس نزولون برابرینده باشقا بیرحرکت ده وار. اونا، قوس صعود یا حرکت رجعی دئییرلر. یعنی وحدت دن آیریلان هربیرشئی، یئنه ده وحدته قووشماق میلینده اولدوغونا گؤره آرامسیز ومتمادیا بیرلشمگه جهدگؤسترییر. بودا آنجاق حقیقی معرفت یولوایله اولابیلرکه، اوندا گرک مادی عالم، حرکت نزولی، عالم ناسوت اونودولوب، سیروسلوک یولوایله معرفت الٰهی یه نایل وواصل اولسون، یوخاری عالمه قووشابیلسین. ملک عالمینه یوکسلسین. بونا ایسه قوس صعودی دئیلیر. باخ! تصوف ووحدت وجودطریقتی گؤروشونه اساساً خلقتین ده اساسی تشکیل ائده ن بوایکی حرکت دیر (قوس نزولی وقوس صعودی). باشقا افاده ایله، بوجریانا انبعاث (دیرچلیش) وعودت (قاییتما) دا دئیلیر. یعنی اللّه طرفندن گلیرلر، واللّه طرفینه ده قاییدیرلار وبوایش دایانمادان، دورمادان متمادی تکرار اولونور.

سیرسلوک: الٰهی معرفته یئتیشمک، آلاّهی اولدوقوکیمی درک ائدیب، اونا قووشماقا اساس واسطه سیروسلوکدان عبارت دیر فلوطینه گؤره آلاّهی اولدوقو کیمی درک ائدیب، اونا قووشماق اوچون اوچ اساس مرحله وار دیر:

۱ ـ سیروسلوک واونون مرتبه لری

۲ ـ محبت مرحله سی

۳ ـ معرفت مرحله سی

۱ ـ حقیقتی طلب ائتمک واونا نایل اولماق اوغروندا چالیشماق ونهایت بو مقصده یئتیشمگه سیروسلوکون مرتبه لری دئییلیر، بونلار، اکتسابی رتبه لردن

عبارتدیر. فلوطین بو رتبه لرین سایینی بودیسم ده اولدوقوکیمی ۸ بیلدیگی حالدا تصوف وعرفان اونو ۷ قبول ائتمیشدی : توبه ،ورع ،زهد ،فقر ،صبر ، توکل،رضا وتسلیم. اگر صونونجو- یئدینجی رتبه رضا وتسلیم آیریلارسا ،اوندا تصوف ده یئدّی یوخ سگّیز مرتبه قبول ائدیلمیش اولور.

۲ - محبت مرحله سیندن مقصد ،حقیقی گؤزه للیگی مشاهده ائدیب ،اونا مفتون اولما قدیر. الٰهی محبت دیر ،افلاطونی محبت دیر.

۳ - معرفت مرحله سی ایسه ،حقیقت کامله نائل اولماق دئمکدیر. بو ،ان یوکسک مرتبه دیر. هرموجود، اؤزونوکمالا چاتدیرما قدان اؤترو ،کثرت وماده عالمدن وحدته ،روحانی عالمه ،اصل وطنه یعنی مبداء کلّه قووشدورماق اوچون چالیشیب اؤزونوجسمانی اساردتدن قورتارمالی دیر. بوعالی مقصده نائل اولما قدان اؤترو دنیا نعمتلرینه گؤزیومماق ،آللاها گؤزتیکیب آدیم- آدیم اونا یاخینلاشماق ، اؤزونو مبداء یه ، کلّه ،واحده چاتدیرما قدان عبارتدیر.

فلوطینه گؤره بودنیا ، خیرایشلرمسکنی اولماق اوچون یارانمیشدیر. شرّایشلرنه وارسا ،هامیسی تدریجاً زواله ،فنایه دوغرو سیراقدیر ،چونکه ، یارادیلیش وطبیعتین ناموسو ونظاً می بئله دیرکه ،دائماً کمالا طرف میل وسیر ائتمه لی دیر ،نور ،ظلمتی محو ائتمه لی وخیر ،شرّه ظفرچالمالی دیر.

صونرادان میدانا چیخان اسلام فیلسوفلاری اوجمله دن یعقوب الکندی (فیلسوف العرب) ،فارابی وباشقالاری فلوطین فلسفی مکتبی نین تأثیرینه معروض قالیب بومکتبی ارسطوفلسفی مکتبیندن قات- قات اوستون توتموشلار. اسلام عالملرینده بعضی سی اوجمله دن ابوعلی ابن سینا افلاطون یوخ، ارسطوفلسفی مکتبی ایله یاخینا ولوب اؤزونون مشهور "شفا" و "نجات" اثرلرینی ده ارسطوفلسفه سی نین - اساسیندا قلمه آلمشدیر. بونا باخمیارَاق ،ابوعلی سینا دا افلاطون فلسفه سینی تمامیله گؤزدن قاچیرمامیش ،اونا یادا ولما میشدیر.

مشهور اسلام عالمی مسعودی اؤزونون "التّنبیه الاشراف" آدلی اثرینده سؤیله ییر: " بیزیم عصریمیزده دب اولان فلسفه ، فیثاغورث فلسفه سی دیر." مسعودی بوفکری فلوطین فلسفه سینی اساس گؤتورمک و فلوطین فلسفی تفکّرونو اساس گؤتورمک دیر. بوتؤولوکده اسلامیت بوتون دؤرلرده افلاطون فلسفه سینی بگه نیب ،مدافعه ائتمیش ،اونو اساسلاندیرمیشدیر.

عربلرین یونان فلسفه سی ایله تانیشیقلاری دا ، سریانی لر واسطه سی ایله اولمو شدو اؤزوده اسکندریه مکتبی نین مترجم وتفسیرچیلری نین رولو بوبارهده آزاولما- میشدیر. بونلار ارسطونون واساساً فلوطین واونون شاگردلری اولان اسکندریه

مکتبی‌نین دیگر مؤلف و متفکّرلری‌نین اثرلرینی عرب دیلینه چئویریب ، یا یمیشلار .

اسکندریه مکتبی‌نین گؤرکملی و مترقی نماینده‌لریندن بیریسی سوریّه‌لی استفن با رسودایلی اولموشدور . او ، میلادی ۵ نجی عصرده یاشامیش ، تورات تفسیرینه یازمیش ، اؤزفلسفی دنیاگؤروشونو یا یمیشدیر . اونون ماراغلی فکرلریندن آشاغیداکی گؤستردیگیمیز ایکی توتارلیسی ، معاصرلری طرفیندن پیس لنمیش و استفن اؤزوده تکفیر ائدیلمیشدیر . بوسوریه‌لی متفکرین فکرینجه :

۱ ـ سوجلولارین جزالاری قیامت گونونده اؤتری و موقّتی‌دیر ، ابدی اولابیلمز .

۲ ـ بوتون دنیانین آللاها اولان نسبتی ، ذرّه‌نین گونشه اولان نسبتی‌کیمیدر . وبوتون یارانمیشلار الهی‌قوه طرفیندن یارانمیش ، صونرادا اونا قووشاسیدر .

بومدعالار اونون فکری نین ، دنیاگؤروشونون وحدت وجود اساسیندا اولدوقونو ثبوت ائدیر . انسان حقینده اونون فکری "الکل فی‌الکل" (کل دن کله) حکمونه مطابق گلیر . اونون فکرینجه ده انسان ، معین تصفیه ائدیجی مرحله‌لری کئچدیکدن صونرا گئدیب آللاها قووشاجاقدیر .

استفن طرفیندن سریانی‌دیلینده یازیلمیش صونرا یونان دیلینه چوریلمش بیرکتابین ال یازماسی حاضردا لُندونون "بریتیش میوزیوم" خزینه‌سینده ساخلانیلیر . بورادا مؤلفین اؤز دؤرونه قدرکی تصوف و عرفان مسئله‌لری منعکس اولموشدور . بوکتاب میلادی ۹ نجی عصرده "دیونیزیوس" طرفیندن اوزه چیخمیش ، صونرادا " کشف اسرار الُهی" آدی‌ایله یاییلیب شهرت قازانمیشدی .

بوتون بونلارا باخمیاراق یئنه ده هله‌لیک فلسفه علمی انسانلارین مادی و معنوی احتیاجلارینی اؤده‌یه بیلمه‌دی . بیرچوخ سؤاللار و مسئله‌لر جوابسیز قالدی . انسان اؤزونو ، محیطینی‌ودنیانی‌تانیماقدا عاجزقالدی . فلسفه هله‌لیک اونون کمگینه گله بیلمه‌دی . دیگرطرفدن تضییق لر ، مرارت‌لر ، ظلم‌لر ، قتل وغارتلرین گونو ـ گوندن آرتماسی‌نتیجه سینده ، ظالمین ، دیسپوتون تام اختیارصاحبی اولماسی نتیجه سینده تدریجاً عادی حیات نورمالاری پوزولدو .

انسانلارا مأیوسلوق ، بدبینلیک اوز وئریر . فلاکتلرآرتدیقجا ، بوکیمی‌فاجعه‌لر شدّتلندیکجه انسانلاردا لاقیدلیگه ، تفاوت سوزلوگه یووارلانیر ، هرشئی دن ال اوزور . اللرینی‌گؤیه قالدیریب ، تانری دان ، بوتون قوه‌لرین فوقوندا دوران بیرقوه‌دن یاردیم‌دیله‌ییر ، نجات گؤزله‌ییر . باخ ! بوحادثه ، بوا حوالات بوجریان لاپ قدیم‌و اورتاعصرلرده وایندی ده ، تاریخ بویو بوتون دنیادا

بئله ایشموشدور واولماقدادیر. بیرسیرا انسانلاردا بئله بیرظن واینام یارانمیشدیرکه ،گویا بودنیادا ابدی وحقیقی بیرسعادت اولابیلمز. بلکه بوسعادتی دیگربیرعالمده آختارماق گرکدیر. اودنیایاگئتمک ،بلکه اورادا حقیقی رفاه وهمیشه لیک سعادته چاتماق ممکن دور. ترک دنیالیقین ، تدبینلیگین ،کوسگونلوگون وتسلیم چیلیگین ده ائله اساس کؤکو محض بورادان نشأت ائتمیشدیر. سفیل لر ،آوارالار ،کوله لر وبدبخت لرا وردولاری اورتایا چیخمیشدیر. اؤزلرینی طالعه ،قضاوقدره تسلیم ائدیب ، سفالت وعطالته قاپانمیشلار. بودا ، تصوّفون مرتجع قولو اولان آسکتیسم قولونو تشکیل ائدیر.

آیدین دیرکه ،بوکیمی فلاکت لر ،تضییقلر ،انسانلاری تفکر ،فلسفه واصل علم وعمل دن، زحمت دن ویارادیجیلیقدان اوزاقلاشدیریب ،بدبینلیگه ، سفالته ،خرافاتا ،سحره ،جادویا ،ویاگوشه نشین لیگه یاخینلاشدیرمیشدیر. عین حالدا ، همیده مخالفتچی گروپلار ،طریقت ومسلک لرده بارانمیشدی. دین،علم ،فلسفه قارشی قارشیا دایانمیش دی . انسانلارین بیرپارا سی دینله فلسفه نین یاخینلاشماسینا ، باریشماسینا و وحدتینه دوشونوب ،چالیشمیشلار بورادان، دین فلسفه ده ن بیراساس ،بیردایاناجاق کیمی استفاده ائتمگه باشلامیشدی . محض بو دؤردن بئله حکمت الهی آدلانان فلسفه اورتایا چیخمیشدی . باخ ،بوحادثه نین اؤزو نهایت یئنی افلاطونچولوق فلسفه سی نین اساسینی تشکیل ائدیر.

یوخاریدا ،بوحقده سؤیله دیکلریمیزین هامیسی، شرق له ،غرب خلقلری دوشونجه ،تفکر ،فلسفه ودنیاگؤروشلری نین ،مدنی علاقه وتماسلاریندان یارانیر. بومتقابل علاقه اؤز دویون نقطه سینی اسکندریه فلسفی مکتبینده تاپیر. شرق له ،یونان وروم فکری بیرله شیر. اسکندریه ، دین له فلسفه نین قووشدوغو مرکزه چئوریلیر. شرقله غرب روحو بیرنوع یاخینلاشیر ،اویغونلاشیر یونان و روم دوشونجه سی،شرق تفکرو ایله وحدت یارادیر. بیرسؤزله ،نهایت یهود ،مسیح ،گیزنوفون،افلاطون، اسکندریه ده کی اشراق فیلسوفلارینین گنوستیک فلسفی باخیشلاری (۱) نماینده لری ،فیثاغورث وثنوی مذهبلرین وطن چیلرین وباشقالارینین دوشونجه وفلسفه لرینین ترکیبیندن فلوطین. چیلیک یئنی افلاطونچولوق حکمتی،باخیشی،فلسفه سی ومکتبی یارانمیشدیر بیرسؤزله ،او وقته قدرموجود وبوتون ایده آلیست فلسفی جریانلار بو یئنی

---

۱ ـ عرفانی فلسفه .

افلاطونچو فلسفه نین ترکیب حصه سینه چئوریلیر .

آیدین دیرکه ،شرقلی داها چوخ حس لره تابع اولدوغوحالدا ،غرب لی منطقه تابع دیر . یئنی افلاطونچو فلسفه بوایکی سی نین سنتزی دیر .آنجاق یئنه ده یئنی افلاطونچولار ایکی یئره بؤلونورلر . بیرعده تصوف وعرفان طرفدارلاری ، دیگربیرعده دین وفلسفه طرفدارلاری . بومعنادا که ،بیرعده اوچون ،دین اساس دیرو فلسفه فرع ، اوبیریسین ده ، بونون عکسینه . بیرسؤزله ، قاطی دیندارلار فلسفه یه ،دینه میل گؤسترمیش ،دیگردسته ایسه عرفانا . همین فلسفه بیرقدرصونرا مسیحی لر آراسیندا "کلیسا مسیحیت فلسفه سی" ،مسلمانلار ایچریسینده "علم کلام" یا "حکمت اشراق" آدلاندیریلمیشدیر . شرقه وغربه اؤز جدّی تأثیرینی بوراخمیشدیر .بیرقدرصونرا میلادی ۱۲ نجی عصردن باشلیاراق عرفانی وفلسفی تصوفون میدانا چیخماسینا سبب اولموشدور . میلادی ۱۳ نجو عصردن باشلیاراق "علم عرفان" یا "فلسفی تصوف" میدانا چیخمیشدیر . بوموضوع دا ،جلال الدین رومی نین "مثنوی" ،شیخ شهاب الدین سهروردی نین "حکمت الاشراق" ابن عربی نین " فصوص الحکم " ،قونوی نین "فکوک" ،شیخ عراقی نین "لمعات " ،ابن فارضین "قصائد" اثرلری جدی اهمیته مالک دیر .

میلادی ۱۲ نجی عصردن تصوف ایله فلسفه یاخینلاشیر ،فلسفه مسئله لری صوفی لرین دقت مرکزینده دایانیر . وحدت وجود دنیاگؤروشو علمی شکل آلیر . بیرسؤزله ،مسجدله مدرسه وخانقاه اوچلوکده دؤرون مستبدحکمدارلارینا ،ظلمکار حاکم صنف نماینده لرینه آتش آچیر ،بو ایشده بیرگه حرکت ائدیر . بومسئله ده اوزامان محیی الدین ابن العربی ،صدرالدین قونوی ،شیخ عراقی وباشقالاری اؤز سلف لرینین رولونو تاملاییرلار . جلال الدین رومی بونلارین هامیسیندان یوکسک ده دورموش اولور .

میلادی ۱۱ نجی عصردن باشلیاراق گئت ـ گئده تصوف وعرفان شعرده ، ادبیات دا اؤزونون نفوذونو گؤستریر ،گئتدیکجه بوریشه لر داها درینلره گئدیر . بئله که ،۱۲و۱۳و۱۴ نجو عصرلرده ائله بیرتانینمیش شاعره راست گلمک چتین دیرکه ،اونون شعری تصوف وعرفان دنیاسینا قووشما میشل ولسون .حالبوکی میلادی ه انجو عصرین آخرلارینا قدرشاعرلرین صوفیزم وعرفان لاعلاقه لری اولمایيب

---

۱ ـ وحدت وجودچولار ـ دنیانی قدرت گوزگوسو آدلاندیریرلار . یعنی دنیانین هربیرذره سینده بئله آللاهین جمالینی گؤرمک اولار . بوتون وارلیق،یارادانین مظهری ،اوزو وجلوه سی دیر . ونسیمی دئمیشکن:هرذره ده خالق اولدو مظهر .

ومحض بونا گؤره ده اونلارین اثرلری آنلاشیق لی، آسان وساده دیر.

بوتون بونلاردان بونتیجه یه گلمک اولارکه ،یئنی افلاطونچوفلسفه قابا قدان کریستیانلیقا گتیردیگی تصوف وعرفان جریانینی صونرادان اسلامیته ده گتیرمش، اسلام دنیاسیندا بوفلسفی جریانین بیرسیرا طرفدارلاری اورتایا چیخمشلارکه ، اونلارین ان مشهور وآردیجیلی" اخوان الصفا " جمعیتی اولموشدور.

صفا قارداشلاری نین فکرینجه اگریونان فلسفه سی اسلام شریعتی ایله قووشوب ، قاریشیب ،بیرلشسه ،بوتون ایشلر اؤز قایداسینا دوشر، وانسان حیاتیندا نظم وانتظام حکم سورماقا باشلار ودنیا بهشته چئویلر.

یئنی افلاطونچولارین بودسته سی،یعنی صفا قارداشلاری ۵۱ مشهوررساله یارا- تمیشلارکه ،اوزامانین ،او دؤرون دایرهٔ المعارفی و اوعصرین فلسفه سینین کوزگوسو ساییلابیلر. بو۵۱ رساله نین مندرجه و مضمونونو فیثاغورثچیلرین "عدد" وریاضی فکرلری ،ارسطونون طبیعی فلسفی ملاحظه لری اسکندریه فیلسوف- لاری نین افلاطونچو و یئنی افلاطونچولارین مباحثه وعلمی دوشونجه لری "دیالئکتیکا لاری" تشکیل ائدیر.

یئنی افلاطونچوفلسفه نین ان باریشماز دشمنی " اِپیکورچو" فلسفه دیر. بو فلسفه نین اساسی "دنیا اؤته ری دیر ،ابدی هئچ بیرشئی یوخدور ،یئیه ک ،ایچ ک ، بوگون خوش اولاق،صاباح محو اولوب اورتادانگئده جه یئک" شعارلاری اولموشدور. اپیکورچوفلسفه اوبیری دنیایا اینانما میشدیر.

دئییرلرکه ، سقراط فلسفه نی گؤیدن یئره ائندیرمیشدیر. بو ،اودئمکدیر که ،سقراط انسان حقینده کی بحثی فلسفه نین اساس موضوعوکیمی گؤتورموشدور. انسانین باطنی قوه ،فکر وباجاریغینی اؤیره نمگی قارشی سیناصل وظیفه کیمی قویموشدور. او ،انسانین فکرقدرتی وعمل باجاریغینی، بوایکی قوه نین نئجه تؤره نیب ،نئجه فعالیت ائتمه سینی اؤیره نمک وبیلمک ایسته میشدی خیرین - شرّین،نورون - ظلمتین ،حقین - باطلین ودیگربوکیمی متضاد قوه لرین هارادان تؤره نیب ،نه اوچون میدانا چیخمالارینی ،اونلارین اؤزلو- گونده مستقل بیرعاملاولوب ،یاخوددیگربیرقوه و مرکزدن آسیلی اولدوقلارینی بیلمک ایسته میشدی . او ،بو دوره محض انسان عصری(آنتروپولوژی) فلسفی دؤرو آدوشرمیشدیر.

آنجاق قدیم فلسفه نین منتظم ومرتب دؤرونو" دئموکریت (دیمقراطیس) و اوندان صونرا افلاطون یارادیب ،ارسطوایسه تکمیل لشدیرمیشدیر.

حسین جاوید ۱۰۰ یاشیندا

آذربایجانین بؤیوک متفکر، وطنپرورشاعری ونمایشنامه یازانی‌حسین جاویدین آنادان اولماغی‌نین یوز ایللیگی‌مناسبتیله‌کئچن آی(۲۴ اکتبر) شمالی‌آذربایجاندا آنما (خاطرلاما) مراسمی‌برپا اولوب ،شاعرین یارادیجی‌لیغی‌حقینده مقاله‌لر یازیلمیشدیر.

حسین جاوید قاریشیق وضدیتلی‌شرطلرده‌کئچیردیگی‌حیاتیندا بؤیوک اثرلرین مؤلفی اولوب، آذربایجاندا ایلک دفعه منظوم نمایشنامه‌لر یازیب ویاراتدیغی‌فاجعه‌لی دراملارلا رومانتیزمین ذیروه‌سینه‌چاتمشدیر.

بوتون عمرونو وطنی‌نین آزادلیق وترقی‌سینه‌حصرائدن ایده‌آلیست شاعر، عینی‌زماندا بشریتین آزادلیغینی‌ترنم‌ومدافعه‌ائتمیش ونهایت حیاتینی‌دا ایده‌آلی‌یولوندا قربان وئرمیشدیر!

شاعرین ترجمه‌ٔ حالی‌ویارادیجیلیغی‌حقینده وارلیغین ۱۷- نجی‌صایی‌سیندا طرفیمیزدن بیرمقاله‌یازیلمیشدیر. بورادا ،حرمتلی‌عالم‌وادبیات شناس دوستوموزپروفسورعباس زامانوفون ۲۹ اوکتوبر۱۹۸۲ ده ادبیات واینجه‌صنعت غزئتینده حسین جاویدحقینده‌یازدیغی ادبی مقاله‌نی نقل ائدیریک. ج ه هیئت

حسین جاوید- ۱۰۰

حسین جاوید، نه‌سلف‌لرینه، نه‌ده خلف‌لرینه‌بنزه‌ییر.اونون صنعتده اؤز سسی،اؤزنفسی،اؤزدستخطی واردیر. پوئزیادادا ،دراماتورگیادادا او، اوریژینالدیر.هئچ‌کسی تکرارائتمه‌میش ،هئچ‌کسین تأثیرینه قاپیلمامیشدیر. یازیب یاراتدیقلارینین هامیسی‌اؤزاستعدادی نین محصولودور. نه‌یازمیشدیرسا اؤز وجدانی‌نین پیچیلتی‌سی‌ایله‌یازمیشدیر. بورادا، مرحوم‌تآترشناس- تنقیدچی جعفرجعفراوفون آشاغیداکی‌سؤزلرینی خاطرلاماق یئرینه‌دوشردی :"حسین جاویدهئچ‌بیروقت صنعتکاروجدانی خیانت ائتمه‌میشدیر."

بوتون یارادیجیلیغی‌بویو جاوید نه‌یی‌ترنم‌ائتمیش ،نه‌یی‌آختارمشدیر؟ قوی بو سؤالا یازیچی‌نین اؤزو جواب وئرسین :"اسیری اولدوغوم‌بیرشئی وارسا، اودا حقیقت ویئنه‌حقیقت دیر."

شاعرین زنگین یارادیجیلیق یولونون عمومی پافوسو گؤسته‌ریرکی، بواعتراف ،بومدعا تمامیله‌دوغرودور. صون درجه مرکب بیرحیات ویارادا-

ائدیردیلر. بونا ،کیچیک بیرمثال گتیره‌ک :

صابر :

وطن اوغروندا ،ملت عشقینده بذل جان ائت خلوص نیت ایله !

ایشآپار ،باش گئدرسه قویگئتسین آدقالیر ،بس دگیلمی،ملت ایله !

جاوید :

مایه‌ی افتخاری هپ کیشی‌نین وطن اوغروندا بذل همت دیر !

یوخاریداکی‌مصراعلار هرایکی‌بؤیوک شاعرین یارادیجیلیغی‌اوچون‌پیگراف ، حتی مانیفست صایيلابیلر .عینی‌مقصدی داشییان هرایکی‌صنعتکار ، بوآرزونو بدیعی‌حقیقته‌چئویریب اوخوجونون شعورونا ،حسینه ،دویغوسونا آشیلاماغا چالیشیردی ،آلها ملارینی‌بومقصده‌دوغرو یؤنلتمیشدیلر .

ای اهل فقروفاقه ،وئرشاعره صلالین

دم‌دیرکی، شاعر اولسون ،دلداده‌ی کلالین

دم‌دیرکی،شعرنغزیم شرح‌ائتسین عرض‌حالین

گؤزلرده‌جلوه‌لنسین انسان کیمی جمالین، ـــ

دئیه‌میدانا آتیلان صابر اؤز مانیفستینی‌حیاتاکئچیرمک‌اوچون، ساده شکلده‌دئسک ،عملی‌فعالیته‌گیریشیب‌حیاتین بوتون مادی ـ معنوی نعمتلرینی نین یارادیجیسی اولان "اهل فقروفاقه "نین مدافعه‌سینه‌قالخیشیر،اونون آپاردیغی‌صنفی دؤیوشلره‌قوشولور. عصرین آتیلان توپلاری‌ایله "اهل فقرو فاقه "نین مبارزه‌یوللارینی‌ایشیقلاندیریر،اونا کؤمک ائدیر.

جاویدین ده ، رومانتیک قلبی عینی‌نجیب امل لرله‌دؤیونوردو. شاعر، "آیاق آلتیندا پامال اولموش"وطنین دردلرینه‌آجی‌ییر ،دهشته‌گلیب‌فریاد قوپاریردی :

داها محو ائتدین آرتیق استبداد یاخدی ظلم‌آتشینه جانیمیزی !

اولوب‌هربیر حقوقیمیز برباد دینله‌مز کیمسه الامانیمیزی!

بس بوقهرمان کیمدیر؟ شاعر،بو سؤالا جواب وئرمکده چتینلیک چکسه‌ده ، امیدسیزلیگه ،بدبینلیگه‌قاپیلمیردی .او،جمعیتین ایشیقلی‌گله‌جگینه اینانیردی . اینانیردی‌کی، گله‌جک ده‌هانسی‌بیریئنیلمز قوه‌ایسه‌میدانا آتیلیب‌حیاتداحکم‌سورهن عدالتسیزلیگه ،رذالتلره‌صون قویاجاقدیر.

موضوسو نفت فعله‌لرینین حیاتیندان آلینمیش "مسعود وشفیقه "آدلی سوژه‌تلی‌شعرینده ،جاویدیارادیجیلیغی‌نین بوخصوصیتی چوخ گؤزه‌لافاده ائدیلمیشدیر. مسعود نفت معدنلرینده‌چالیشان فعله‌لرین آغیرمادی

شرائط ده یاشادیغینی،بیر اووج طفیلی‌نین‌ایسه اونلارین زحمتی‌حسابینا
فراوان حیات سوردوگونو سؤیله‌دیکده شفیقه‌نی‌دهشت بورویور. او:
آوه‌ت! اوثروت وسامان ایچینده زنگینلر
کدر نه‌بیلمه‌یه‌رک استراحت ائتسینلر!
فقط زوالللی‌فقیر اورتایه‌ثرده‌قهراولسون
ضرلی گازلاری اودسون دایه‌پرانیب‌سولسون.
سبب نه، صحته‌دشمن او نمللی‌یه‌ثلرده
فقیراولان چوروسون، حق ومعدلت‌نثرده ؟!ـــ
دئیه‌سوروشدوقدا مسعود بئله‌جواب وئریر:
بوفکره‌قارشی نه‌ماضی جواب وئردی، نه‌حال
سنین بوفکرینی کشف ائیلر آنجاق استقبال ...
بوسطرلری اوخویارکن، اینانیرسان کی،بدبینلیک، اینامسیزلیق جاوید
یارادیجیلیغی‌اوچون تمامیله یاددیر.استقبالین پارلایاجاغینا، محکوم‌
لارین آزاد وخوشبخت اولاجاغینا اینام، جاویدین رومانتیکاسی‌اوچون
باشلیجا مثبت کیفیت دیر.

حسین جاویدیثرینده سایان، یاشادیغی‌جمعیتین انکشافینا، زمانین
حادثه‌لرینه‌بیگانه‌قالان محافظه‌کارصنعتکارلاردان دگیلدی. حسین‌جاویدین
یارادیجیلیق یولونا نظرسالدیقدا، بیز گؤروروک کی،اونون یارادیجی‌
لیغی دائم قول ـ قانادآتمیش، همیشه‌انکشافدا اولموشدور. شاعر،
زمانین اجتماعی‌ـ سیاسی‌حادثه‌لرینه، معاصرقلم‌یولداشلاری‌نین سینه
همیشه اؤزبدیعی مه‌تودو، دونیاگؤروشو جبهه‌سیندن سس وئرمیشدیر.

عصریمیزین اونونجو ایللرینده مترقی‌آذربایجان یازیچیلاری، خصوصا
انقلابی‌ـ دموکراتیک "ملانصرالدین" ژورنالی‌نین اطرافیندا بیرله‌شین
یازیچیلار خلقی‌گثری چکن فئودال ـ پاتریارکال عادتلره، جهالت دونیا ـ
سی‌نین اخلاق نورمالارینا قارشی اؤلوم‌ـ دیریم‌مبارزه‌لری آپاریرکن‌حسین
جاوید بومبارزه‌یه‌بیگانه‌قالمادی. رئآلیست‌لرین تنقیدهدف‌لرینه
اودا رومانتیک جبهه‌دن آتش‌آچدی. "آنا" (۱۹۱۵)و"مارال" (۱۹۱۳)
پیئسلری بونا ان یاخشی‌مثال دیر.

اوزمان "آنا"و"مارال"، جاویدیارادیجیلیغیندا مثبت بیرحادثه
ایدی. بوعصرلرین عمومی پافوسو جاویدی تنقیدی رئآلیستلرله داها
یاخیندان باغلاییردی.جاویدرومانتیکاسینین دموکراتیزمی محض بو

اثرلرده اؤزونو آچیق گؤسته ریر .

درام ساحه سینده جاویدین ایلک قلم تجربه سی اولان منظوم "آنا" پیئسی گرگین درامatik کاراکترلرده یارادیلمیش گؤزه ل بیر اجتماعی تابلودور . انسانی آلچالدان وعیبه جرلشدیرن کهنه اخلاقی نورمالارین تنقیدی بو اجتماعی تابلونون اساس مفکوره خطی دیر .

حسین جاوید یارادیجیلیغی نین ان یاخشی تدقیقاتچی سی آکادمیک م . جعفرین دوزگون معین اقتدیگی کیمی، "آنا" درامیندا" مؤلف نه قدر گؤزه ل انسانی صفتلر وارسا ، یوخسوللاردا ، ساده آدامlardا تاپیر نه قدر منفی اخلاقی کیفیت لر وارسا ، بونلارین چوخونو حاکم لیک، آقالیق بیگ لیک ،خانلیق احتراملارینda گؤرورودو . "البته ، بو، اوزمان جاویدیارادیجیلیغیندا باش وئره ن سئویندیریجی بیرحال ایدی .

"آنا" پیئسینdن صونرا ،حسین جاوید "مارال" فاجعه سینی قلمه آلدی . او وقته دک جاویدیارادیجیلیغیندا روشئیم حالیندا اؤزونو بروزه وئره ن دموکراتیزم، "مارال" اثرینده آرتیق تکمیللشمه گه اؤزونو داها آیدین ،داها رئال شکلده گؤسترمگه باشلایير . بوفکر فاجعه نین هم موضوسونا ،هم ده ایده یا استقامتینه عاید دیر .

"مارال" پیئسینده جاویدعائله ـ معیشت مناسبتلرینده درین کؤک سالمیش کهنه عادتلرین تؤوره تدیگی فاجعه لری ،وحشی لیک لری ، بوتون منفی لیکلری ایله آچیب گؤسترمیش ،کهنه جمعیت ده یارانمیش قدیم اولان ایشیقلی جهتلری ـ قارشیلیقلی سئوگی، قادین آزادلیغی، مدنی عائله اوغروندا مبارزه میل لرینی اؤزونه مخصوص جیزگی لرله ،رومانتیک بویالارلا قلمه آلمیش ،معنالی بیرصنعت یارا تمیشدیر .

"مارال" فاجعه سی نین مفکوره اساسلارینی کلاسیک درامaturgiya میزدا جاویده دک ایشلنمیش و اوزمان آرتیق عنعنه حالینی آلمیش "آتالار واوغوللار" پروبله می تشکیل ائدیر . سارسیلماقدا اولان کهنه جمعیت دن دیشلری و دیرناقلاری ایله بورک توتان" آتالاری" ـ تورخان بیگ ، قاضی، قارانلیق محیط ده ایشیقلی عالمه ،مدنی حیاتا دوغرو قووشان "اوغوللاری" ـ جمیل بیگ ،مارال، همای، نادربیگ وباشقالاری تمثیل ائدیرلر .

استثمار ،اجتماعی برابرسیزلیک وجهالت اوزه رینده قورولموش دونیانین منفور مجسمه سی اولان تورخان بیگین بئله بیر فلسفه سی

واردیر:" هئچ‌بیرحس ،هئچ‌بیرقوت ،هئچ‌بیریئر یوخکی،اورادا آلتون، گوموش رول اوینا ماسین ...دونیانین بوتون لذتی،بوتون سعادتی آنجاق پارا ایله الده ائدیله‌بیلر. فضیلت ده پارادیر،انسانیت ده" بوفلسفه ،تورخان بیگین پوزولماز حیات قانونودور. او،هر آددیمیندا آنجاق بوقانونا اساسلانیر،حتی اوغلونو ائولندیرمک ایسترکن بئله ،بوآمانسیزقانونون چرچیوه‌سیندن کنارا چیخمیر. سئچدیگی قیزی سئویب ـ سئومه‌مه‌سی ماراقلاندیرمیر. تورخان بیگ وارلی‌بیرآداملا قوهوم‌اولماق، بوقوهوملوقدان نه‌ایسه بیرشئی قازانماق ایسته‌ییر.

تورخان بیگین پول ودولت احتراصی صمدآقانی("بختسیزجوان") خاطرلاتمیرمی؟ وقتیله ،فرهادی تحصیلدن ساخلاییب‌سئومه‌دیگی بیر قیزلا زورلا ائولندیرمک ایسته‌ین حاجی‌صمدآقادا عینی فلسفه‌ده‌ن چیخیش ائدیردی.

آزادروح،آزاد دوشونجه ،آزادسئوگی‌اوچون "آللاهین ایکی‌آیاقلی بلاسی" کسیلن تورخان بیگ جیبی‌نین پولونا ، قولونون زورونا آرخا‌لانیب ۱۶ یاشلی‌مارالی،"مارال باخیشلی‌بیرملک "اولان فسونکار بیر قیزی سئوگیلی‌سیندن آییریب اؤزونه‌آرواد ائدیر. تورخان بیگ اینانیرکی، وار ـ دولت ،بزه‌ک‌لی‌سرای، گوللو ـ چیچک‌لی‌باغ‌مارالی اگلندیره‌جک ،اونو رام‌ائده‌جک‌دیر. لاکن بئله‌اولمور. تورخان بیگین سرایی مارال اوچون زندان کسیلیر. زاواللی‌قیز تورخان بیگین "بوروشموش موردار اوزونو" گؤرمه‌مک ،"گؤنول بولاندیریجی سسی‌نی "ائشیتمه‌مک اوچون اؤزونه‌یئرتاپمیر."گؤزه‌ل باهار، هر کسین گؤنلونوآچدیغی‌حالدا ،مارالی‌کدرلندیریر،رنگارنگ چیچکلرین لطیف رایحه‌لری اونو بوغور،بولبول لرین سئویملی‌نغمه‌لری سانکی اونون طالعسیزلیگینه‌آغلاییر" .نهایت او،جهنم‌عذابینا دؤزه‌بیلمه‌ییب" سؤز وئردیگی،گؤنول وئردیگی" سئوگیلی‌سی‌ایله‌قوشولوب ، قاچماغا حاضرلاشارکن وحشی تورخان بیگین گوللەسینه هدف اولور، حیاتلا ناکام وداعلاشیر.

پیئس مارالین فاجعه‌سی‌ایله‌باشلاییب مارالین فاجعه‌سی ایله بیتسه‌ده ،سوزه‌تین مهم‌بیرحصه‌سی جمیل‌ایله همایین سئوگی‌ماجراسینا

حصر ائدیلمیشدیر. جمیل اؤزطبیعتی اعتباری ایله فرهاد ین"بختسیز جوان"، و فخرالدینین "مصیبت فخرالدین" رومانتیک قارداشی دیر، همای یسه، اونلارین خیالپرور باجیسی دیر. بوگنجلرین حیاتا باخیشلاریندا، رفتارلاریندا، داورانیشلاریندا نه قدهر یاخینلیق واردیر!

مؤلف پیئسده فاجعه ایله بیتن مارال ـ اصلان خطی ایله یاناشی، جمیل ایله همایین خوشبختلیکله نتیجه له نن سئوگی ماجراسینی بوتون اثر بویو انکشاف ائتدیریب قاباریق پلاندا تصویر ائتمیش وبئله لیکله، اؤزمترقی گؤروشلرینی هومانیست آرزو و ایستکلرینی افاده ائتمیشدیر.

حسین جاویدیارادیجیلیغینین معاصر حیاتا، معاصر اجتماعی حادثه لره مناسبتینی آچماق اوچون اونون "شیدا" فاجعه سی خصوصیله اهمیتلی دیر.

"شیدا" فاجعه سی نین موضوسو باکی نین مطبعه ایشچی لرینین، و زحمتکش ضیالی لارین حیاتیندان آلینمیشدیر. جاوید بو اثرینده رئال حیاتا داها یاخین گله رک، استثمارچی صنفلرین وحشی طبیعتینی صونسوز نفرت حسی ایله تصویر ائتمیشدیر. ادیبین یارادیجیلیغیندا آزادلیغا، عدالته چاغیریش موتیولری بو اثرده آرتیق سئنتیمانتال ومجرد دگیل، کونکره ت معنا داشیر، کسگین سسله نیردی.

اثرین باش قهرمانی شیدا خیالپرور وضدیتلی اولماسینا باخمیاراق کاپیتالیست صنفینه انتهاسیز کین ونفرت بسلهییر. ایندی جاویدین رومانتیک قهرمانی آرتیق باشا دوشورکی، "عدالت، حقیقت، مرحمت" دئیه فریاد قوپارماقدان هئچ بیرشئی چیخماز. عدالتی آنجاق وآنجاق مبارزه ایله، هم ده باریشماز مبارزه ایله الده ائتمک اولار. شیدا اوزونو تعطیله حاضرلاشان مطبعه فعله لرینه توتوب دئییر: "...انصاف، مرحمت خولیالاری ایله سورونه جک اولسانیز، نتیجه ده ذلت وسفالتدن باشقا بیرشئی تاپمایاجاقسینیز.

شیدا فاجعه سینده جاویدین رومانتیک قهرمانی آرتیق "حریت پریسی" حقینده دومانلی، ریتوریک صحبتلر آچمیر، فعله لرین انقلابی چیخیشلارینا کؤمک ائدیر. اونلار اوچون مبارزمارش یازیر، امگین کاپیتالا وزرینده غلبه چالماسی اوچون الیندن گله نی اسیرگه میر.

"شیدا" فاجعه سینه انقلابی پافوس آشیلایان مزیت لردن بیری ده بودورکی، اثرین صونوندا چاراستبدادینین دئوریلمه سی خبری قارلی داغلاری قالین مئشه لری آشیب دوغما آذربایجانا دا چاتیر زحمتکش کوتله لر

طرفیندن بؤیوک سئوینجله قارشیلانیر. بوشادخبردمیرحصارلاردانکئچه رک، زندانلارادا نفوذ ائدیر،حبسخانالارا آتیلمیش انقلابچیلارین دا اوزو گولور. محبوس انقلابچیلارین بیری رومانوف سلاله سی‌نین سقوطونو، اؤز یولداشلارینا بئله‌خبر وئریر: "آرتیق زنجیرلر قیریلدی، نهایت استبدادهیکلی دئوریلدی. روسیه چارلیغی‌محو اولدو. سعادت گونشی پارلایير، حریت پریسی‌گولومسه‌ییر. بوگون مظلوملار اوچون ان شرفلی بیربایرام، ظالملرا وچون ان قورخونج بیرانتقام‌گونودور."

هئچ‌بیرشبهه یوخدورکی، صورتین دیلی‌ایله دئییلن یوخاریداکی سؤزلر مؤلفین انقلابا بسله‌دیگی‌شخصی‌مناسبتین افاده‌سی‌ایدی.

فاجعه‌ده بعضا انقلابی پافوسون ضعیفله‌مه‌سینه باخمیاراق، "شیدا" حسین جاوید یارادیجیلیغیندا وائله‌جه‌ده آذربایجان ادبیاتی‌تاریخنده انقلابی‌مضمونلو بیراثرکیمی دقتی‌جلب ائدیر.

"مارال" و"شیدا" فاجعه‌لری آچیق گؤسته‌ریرکی، حسین جاوید رئال حیاتا، معاصر دموکرات یازیچیلارا یاخینلاشدیقجا اثرلرینین موضوسونو رئال حیاتدان آلدیقدا مجردفلسفی‌آختاریشلاردان، ضدیت‌لردن اوزاق‌لاشیردی.

بواثرلربیرده اونو ثبوت ائدیرکی، "جاوید اؤزخلقی‌ایله باغلی اولمامیشدیر، آذربایجانین حیاتیندان یازمامیشدیر" دئیه‌نلر، سهو ائدیرلر. بواثرلر گؤسته‌ریرکی، حسین جاوید اؤزخلقی‌ایله باغلی‌اولموش یارادیجیلیغی‌ایله اونون مدنی‌انکشافینا، اجتماعی‌شعور تشکلونه معین مثبت تأثیرگؤسترمیشدیر.

حسین جاویدین تئز- تئز تاریخه مراجعت ائتمه‌سینی منفی‌بیرحال کیمی‌قیمتلندیره‌نلرده یانیلیردیلار. اگرحسین جاویدشرقین قدیم‌دهن بری دیللرده گزهن "شیخ‌صنعان" افسانه‌سینی اؤز یارادیجیلیغا لابراتواری نین سوزگجیندن کئچیریب، جمعیتین کهنه‌لشمیش احکاملارینی رد ائدهن گؤزله‌بیرمحبت داستانی‌یاراتمیشدیرسا، هئچ بیرقباحت‌ایش گؤرمه‌میشدیر. عینی‌سؤزو، معاصرلیکله سسله‌نن "کنیاز"، "سیاوش"ونجیب عموم‌بشری دویغولار ترنم‌ائدن "خیام" پیئسلری حقینده‌ده‌دئمک اولار. بوجهت، هومانیست صنعتکارین جغرافی‌سرحد وملی‌محدودیت بیلمه‌ین یارادیجیلیق افقلرینین گئنیشلیگینی، بدیعی‌تخیلونون احاطه‌لی‌لیگینی و درینلیگینی‌گؤسته‌ریرکی، بیز بونا آنجاق سئوینمه‌لی‌ییک. آخی جاوید

جاوید. ائده‌ن ، اونو بؤیوک صنعتکارلار صیراسیناچیخارا ن دا "شیخ‌صنعا ن" ، "سیاوش" ،"خیام" کیمی‌صنعت اینجیلری دیر. ادبیاتیمیزین قیـــزیـــل فوندونا محکم‌داخل اولموش بواثرلرله بیز حقلی‌اولاراق فخر ائدیریک .

جاویدین بعضی‌تدقیقاتچیلاری چوخ‌وقت اونودورلارکی، جاوید تاریخـــه مراجعت ائده‌رکن حادثه‌لره بوگونون گؤزوایله‌باخمیش ،اونلاری معاصر- لیک باخیمیندان معنالاندیرمیشدیر. کیم‌دئیه‌بیلرکی، "کنیاز" ،"سیاوش" "خیام" پیئسلرینده تاریخی‌لیکله معاصرلیک عضوی صورتده باغلانما میشلار؟ بونلارین هئچ بیرینده تاریخ کور- کورانه ایده‌آلیزه ائدیلمه میشـــدیر. عکسینه ،کهنه‌دونیانین چوروموش اخلاق نورمالاری بوگونون دونیا گؤروشو طلبلری جبهه‌سیندن ایشیقلاندیریلیب تنقیده توتولموشدور.

بو پرنسیپی معین درجه‌ده" توپال تیمور"ا دا عایدائتمک اولار. بـــو پیئسینده ده مؤلف کهنه‌لیگین قارشی‌سیندا کور- کورانه‌بویون اگمه‌مشدیر.

حسین جاویدین یارادیجیلیق طالعی‌ائله‌گتیرمیشدیرکی،او،اوزون مدت عدالتسیز تنقیدچیلره معروض قالمیش دیر. وولگار سوسیولوژیا ،و شخصیته پرستشین حکم‌سوردوگو ایللرده جاویدآنجاق تنقید هدفی اولموشدور.

۲۵- نجی‌عصرین ایلک ایللرینده باشلایاراق ۳۰- نجوایللرین بیرنجی یاریسینادک دوام‌ائدن دؤورده آذربایجان ادبیاتینی،خصوصا آذربایجان تآترینی جاویدسیز تصورائتمک ممکن دگیلدیر.

جاویدین آذربایجان ادبیاتی‌تاریخینده توتدوغو موقعی‌قیمتلندیررکن نظره‌آلماق لازم‌دیرکی،معین اجتماعی،مدنی‌انکشاف یولو کئچن هرهانسی‌بیر خلقین ادبیات تاریخینده صابرلرله‌یاناشی، هادی لرده اولموشدور، جبارلی‌لارلا یاناشی ،جاویدلرده اولموشدور .نظره‌آلماق لازم‌دیرکی،بدیعی یارادیجیلیق آسفالت دؤشنمیش‌هامار یول دگیلدیرکی،هامی اونو ،بیر- باشاکئچسین . بدیعی‌یارادیجیلیق ائله‌بیرمرکب پروسه‌س دیرکی، اونـــو هره بیرجورکئچیر. اگر صابر ۲۵ - نجی‌عصرین مرکب شرائطیندن اوستا- لیقلاباش‌چیخاریب ،بو پروسه‌سی ،عموما ،مستقل یول ایله‌کئچمیشـــبـــه یاخشی‌نی پیسدن، گؤزه‌ل لیگی چیرکینلیکدن حساسلیقلا آییرد ائـــده- بیلمیشدیرسه ،هادی بو یولو دولانباج کئچمیش ،بعضا ضدیت‌لرایچینـــده بوغولاراق ،یاخشی‌نی پیسدن سئچمکده‌چتینلیک چکمیش ،اؤز شخصی‌آرزولارینداان آسیلی‌اولمایاراق فکری بحرانلار کئچیرمیش ،بعضا ایده‌یا بودره‌مه‌لرینه معروض قالمیشدیر. یاخود انقلابدان صونراجعفرجبارلی سرعتله‌یئنی ده‌ن

قورولوب ،سووئت پلاتفورماسی طرفینه داها تئزکئچدیگی حالدا ،جاوید یارادیجیلیغینین مفکوره جه یئنی‌دن قورولماپروسه‌سی‌تدریجله انکشاف ائتمیش ،او ،بو یولو جبارلی‌دان بیرآزصونرا باشا وورموشدور .

البته ،حسین جاویدین یارادیجیلیغینین معین مرحله‌لرینده یازیچی‌نین معلوم‌ضدیت‌لری ده اولموشدور . لاکن بونو آنجاق جاویدین شخصی ضدیتلری‌کیمی‌ایضاح‌ائتمک سهو اولاردی . بوضدیتلری کونکره‌ت اجتماعی‌سیاسی شرائطین مرکب‌لیگیندن دوغما بیرحال کیمی‌قیمتلندیرمک لازمدیر .

حسین جاوید معنالی‌حیات و یارادیجیلیق یولوکئچمیش ،انسان‌پرورلیک ،حقیقت ،عدالت ،صداقت ،مردلیک ،گؤزه‌ل لیک کیمی نجیب ، یوکسک بشری کیفیت‌لرترنم‌ائدن ،استثمار دونیاسینا ،خرافاتا صونسوز نفرت بسله‌ین گؤرکملی سؤز اوستادی دیر ،ادبیاتیمیزا گؤزه‌ل صحنه‌لر ائرلری ،اؤلمزفاجعه‌لربخش ائدن بؤیوک هومانیست صنعتکاردیر . او ، بین الخلق امپریالیزمی ،فاشیزمی ،استیلامقصدی گوده‌ن محاربه‌لری افشا ائده‌ن بؤیوک شاعر و دراماتورگ دور .آذربایجان ادبیاتی ،آذربایجان تآتری تاریخینده حسین جاویدین اؤزونه مخصوص فخری یئری واردیر .

عباس زامانوف

یازیمیزاکؤچورن: سؤنمز

یازان: دوکتورمیرزا پورعباس اردبیلی
(فیلولوژی وفلسفه دوکتـــورو)

دوکتور علی بیگ حســـین زاده
یازیچی،شاعر، طبیب و متفـــــکر

بیرچوخ آراشدیرمالاری،یوردسئوه‌ر یازیلاری ایله‌هله‌ده‌ایسته‌ـ نیلن کیمی لایق شکلده تانینمایان علی بیگ حسین زاده یاشادیغیمیز عصرین باشلانغیجیندا یئتیشمیش گؤرکملی متفکر،یازیچی ومبارزشخصیت لردندیر.او،۱۸۶۴ میلادی ده شمالی آذربایجانین سلیان (ویا :سال یان) شهرینده،آدلی ـ سانلی روحانی عائله‌سینده آنادان اولموشدور.آتاسی ملاحسین تفلیس "مسلمان مکتبی"نده شریعت معلمی،آنا باباسی شـــیخ احمد ماورائی قفقازین شیخ‌الاسلامی،مقام مرجعیتی اولماقلا دؤورونـــون نفوذلو،سؤزو اؤتر روحانی عالملریندن ایمیش.

علی بیگ حسین زاده ابتدائی تحصیلینی تفلیسده،آتاسی نین معلم اولدوقو"مسلمان مکتبی"نده آلمیش،صونرا دولتی ژیمنازیانی بیتریب پطربورق دارالفنونون طبیعی علملر شعبه‌سینه قبول اولا بیلمیشدیر. ۱۸۸۹ نجی ایلده طب رشته‌سینی بیتیریب،بیرنئچه‌ایل گؤتدوکده استاـ نبولا گئدیب،"حیدرپاشا"آدینا مریضخانادا طبیبلیگه ائدیر.اونـــون اجتماعی ـ سیاسی چالیشمالارینین قیزغین چاغی دابورادان باشلانیر.

علی بیگ حسین زاده،دئمک اولار،هله دوخسان ایل بوندان قاباـ قلاردان،یعنی بیرسیرا شرق خلقلارینی سویقونچو باسقینلارلا ملی ـ مدنی، مسلکی ـ عقیده‌تی ومعنوی اسارته آلماغا چالیشان بیرتیجی مستملکه‌ـ چی لرین،اونلارین میسنور ماموریتی نین آلایلا بوروشه باشلادیقلاری‌ایلک چاغلاردان قفقاز،عثمانلی،ایران وعرب اؤلکه‌لرینده بیرلیگی"اتحـــاد اسلام"ی یاراتماقا،تیکه‌ـ تیکه دوغرایيب داغیدیلماقدا اولان تـــورک دیللی خلقلرین بیرلیگینه،اویانیشینا یوروللادان اسلامی ـ وطنی غیرتله چالیشمیشدیر.اؤز یازیلاری ومسلکی گؤروشونده،فلسفی ـ سیاسی‌باخیشیندا علی بیگ حسین زاده،اؤزوندن اؤنجه اسلامی اؤلکه‌لری بیرلیگه"اتحاد ـ اسلامه" چاغیراراق،بیرتیجی مستعمره‌چی لرین ایچ اوزونوآچان،مسلمان

شرقینه اویادیجی تکان وئره‌ن بؤیوک روحانی عالم،اجتماعی خادم و فیلسوف جمال الدین اسدآبادی نین (۱۳۱۴ - ۱۲۵۲هجری) گیزغین آرد - یجیللارینداٴ ولموشدور.

علی بیگ حسین زاده اؤز دوغما یئرلرینه قایتدیقدان صونرا بیر سیرا مسلکداشلاری ایله بیرلیکده باکیدا مطبوعات فعالیتنه باشلایبیر. او،۱۹۰۵ نجی ایلده "حیات" روزنامه‌سین ،۱۹۰۶ نجی ایلده "فیوضات" مجله‌سی‌نین نشرینه رهبرلیگ ائدیر.او،"سالیانی"،"ا.ح"،" طورانی "، "فیوضاتی" وباشقا بئله امضالارلا اؤز اجتماعی - سیاسی ومسلکی دوشونجه لرینی داها گئنش اؤلچوده یایماغا باشلادیقدا تزارماموراری طرفیندن شدتله ایزله‌نیلیر،سیخیشدیریلیروفعالیته‌یول وئریلمیر.اونون بؤیوک فداکارلیقلا گئچدیگی سیلدیریملی،اوچوروملو یوللار،اؤز وطنی اوغرو- ندا ظلم‌ویئیرتیجی استبدادا قارشی چارپیشان،جاندان - مالدان گئچن بونونلا بیله اؤز ائلینده "غریب "یاشادیلان،قیزقین اوره‌گله ائلینی سئوه- سئوه تک "یابانجی"قلمه وئریلن آنجاق یئنه‌ده‌اینام‌وعقیده- سیندن دونمه‌ین بیرچوخ یورد سئوه‌رلر ایچون توتارلی اؤرنک اولابیلر.

او،عثمانلی تورپاقیندا "سلطانلیقین "،سلطان عبدالحمید قورولوشونون "ضدینه "اولان چوخ قورخولوبیر"شورشچی" ،دوغما وطنینده ایسه روس امپر- یاسی نین،تزارین مستملکه قورولوشونون،روسیه‌ده‌کی"خلقلرحبسخاناسی- نین" ان باریشماز دوشمنی کیمی سیخیشدیریلمیش،"اغتشاشی"سایئلمیش همیشه‌ده پلیس تعقیبنده یاری گیزلی،یاری قاچقین حالیندا یازیب یاراتمالی اولموشدور.بونا گؤره‌ده‌بیرچوخ پلیسی مزدلونوکرلر اونو "پان اسلامیست"،"پان تورکیست "آدی‌ایله داماغالاماغا ،نفوذدان سالما- عا چالیشمیشلار.اونو سوسدورماق ایچون اوزه‌رینه یئیرتیجی،وجدانسیز باسقینلار یاپمیش،آغی قارا گؤتورمک ایچون،آلوولو قلمینی سیندیرما- قا،اود پوسگوره‌ن آغزینی قاپاماغا چالیشمیشلار.بو"گناهسیز مقصره" هله‌ده‌تزار وعبدالحمیدجه‌سینه‌نفرت وسیخما بوغما دوام ائدیر،اونون اولو،پاک واؤلمز روحو نامردجه‌سینه ،پولیسی یوللارلا ایزله‌نیلیر.

آنجاق اؤز خلقی‌نین وبتوولوکده اسلامی اؤلکه‌لرین فداکار،مبارزو ظلمله،اسارتله باریشماز اوغلو اولان علی بیگ حسین زاده تاریخین قصد - غرض‌سیز صفیحه‌سینده ،شیطان الی نین وقلمی نین چاتمادیقی،

ایشله مه دیگی پارلاق بیرصحیفه سینده اوزونه اولو ،قوتلو ـ مقدس بیر توتموشدور .اسلامی اولکه لرین اویاندیقی،ایران اسلام جمهوریتی نین تاثیریله "اتحاد اسلام" دیله سینن تاریخی بیر ضرورته چئوریلدیگی بئله بیرچاغدا ،"تورکچی اسلامیتین "اثرلرینی قالین جلدلرله چاپ اتدیلمه سینه نئجه ده ایسته ک واحتیاج واردیر. بیز بورادا بو بؤیوک متفکرین یارادیجیلیقینا اورنک اولا بیله جک بیرشعرینی سایغیلی وجدانی صاف اوخوجولارا تقدیم اتدیریک :

اوجوندا دیر دیلیمین ،حقیقتین بؤیوگو ،
نه قویدولار ده یه بیم ،نه کسدیلر دیلیمی
بیلیرمیسن جهلا نه اتتدیلر وطنه
نه قویدولار اویویا ،نه قویدولار اویانا
طوریر بلا حرکت ،روامی بیر دیری یه
نه گئتمه ده ایله ری،نه دؤنمه ده گئری یه
عدو قیرار قاپونی بیز اتوده بی خبریز
نه باشقا ،باشقالاریز ،نه اتحاد اتده ریز
آییلتمادی قلمیم شو تورک ایله مجمی
نه قویدولار یازابیم ،نه قیردیلار قلمی

*** *** ***

خلیل رضـــا

("آذربایجان"ادبی،بدیعی ژورنالی- باکی۱۹۸۰ نمره ۹)

شهـــــریاریم

قاچا ـ قاچا ، اوچا ـ اوچا گلدی بالام،
قانادیندا بولودلارین :
ـ تئز اول ، آقا موشتولوق وئر،
شعری چیخیب شهریارین !
زنگ ، تلفن .
مئمبران (۱)دا صداسی وار خینجیم- خینجیم (۲)قانداللارین (۳)
داغیم ـ داغیم زندانلارین .
ـ گؤزون آیدین ،
شعری چیخیب شهریارین !
آغ بیرچکلی، اوزو نورلو، آنام گلیر.
صانکی سئوینج،اینام گلیر،آراسیندا آلوولارین .
ـ اوخو، اوغلوم ،
جانیم قوربان نفســـینه شهریارین !
ایش یئرینه جان آتیرام،بوردا دوستلار،هالای وورروب
اود دولدوروب اوره‌کلره شاعر سؤزو .
کیرپیک لرده سئوینج یاشی مرجان ـ مرجان
شعری چیخیب شهریارین بایرام ائدیر آذربایجـــان !
یلی بیرده گلدی سسین .
یاد سس‌لری ، دئدیم کسین .
آرخام، هلویم، مقدسیم ،
اود نفسیم، شهـــریاریم !
کاش همیشـــه ائله ـ بئله
سسین گلســـین ، شهـــریاریم

*

یئرین ، گؤیون ظلمت وقتـــی
پارلاق بیر ایلدیریم چاخـــدی .
کور(۴) کوکره‌دی ، آراز قالخدی ،

---

۱ ـ مئمبران = یئرآدی.۲ـ سس ، صدا .۳ ـ قانداال = کنده ،پابند .
۴ ـ کور = بیر چایین آدی .

آراز قانلئی شهریاریم ، موغان جانلی شهـــریاریم !

*

قاشین ـ قیلینج ، گؤزون آینـــا ،
سالیم قولومو بوینـــونا .
سن دوشسن ده مین اویونا ،
صاف آلماز (آلماس) سان شهـریاریم !
سارسیلمـــازسـان ، شهـــــریاریم !

*

سـنمی دئدین ، بافرینـــدا اوخ :
" من اؤلموشـــم ، آغـلایان یوخ " .
دی گل بیرآز ، غم یئـمه چوخ ،
ساغدی ملت شهریاریـــــم !
دومان اؤتسون ... گؤره جکســـن :
داغدی ملت ، شهـــــریاریم !

*

دنیز ـ دنیز قان وئردنیـــــز ،
سورگون لرده جان وئردنیز .
گول اکدنیز ، وای دردنیـــز ،
گؤرپه سی ده فـداکاریم ،
افتخـــاریم ـ شهـــــریاریم !

*

بیر کاراندا ش (مداد) ، بیر آغ کاغیذ ـ
بیزیم اومیـــد بایراغیـــــمیز .
شعرین گزیر آغیز ـ آغیز ،
تسلّیمـــــسن ، شهریاریم
گونلوموزون ســـــه تاریندا
ساری سـیم سن ، شهـــریاریم !

*

کسیلسـن ده ، آسیلسـان دا ،
قدرت گزیر قاندا ، جـــاندا .
مصراعلارین هـا یقیراندا
طوفان سوسور ، عمـــان سوسور ،
مغـــرور ، جسور شهـــــریاریم !

*

دشمن لرین هـــاچا دیللی ،
بیری گیزلی ، بیری بللی .
قارانلیقدا سوز مشعللی ،
شعریمیزین ووران نبـضی ،
وطن رمـــزی ـ شهـــــریاریم !

*

تبریزیمیـــن ارنلری ،
سلاحسیز دا ســـنگر شیری ،
تانکی بیخـــار تونج (مفرغ) اللری ،
تکی امر ائت ، شهـــریاریم ،
فندی ، بنـــدی بیخیم ، یاریم !

*

"خیابانی" یئتیرهن خلق ،
هئچ وقت دوستاق اولمایاجاق .
سسین گلســـین ، سسین بولاق ،
منـــه دایاق ه شهـــریاریم ،
قوجاقلاشـــاق ، شهـــــریاریم !

*

من نه یه م؟

شـــا عرم ، محبت ائلچی‌ســـی‌یه م مـــــن ، * زمانه کئچیریب ســـینا قدا ن منی.
دوستلوقکا روا نی‌نین یولچوسویا م مـــن ، * سالانما ز چا ل تیکا نا یا قدا ن منی.

مـــن ،آرا ز دکیلم یویا م ، آریـــدا م ، * بیر زینه بولاغا م ،آخیرا م مـــدا م .
کا ه کدرله‌نیرم ، کا ه بولانیـــــرا م ، * ســـینا یا بیلرسیزقا یینا قدا ن منی.

دنیزم ، هرســـــحر کل ســـورا غیمـــا ! * با خما بو ا ؤترکی چا غلاما غیمـــا !
تا نیما ق ا یستیرسن ؟ کل قوجا غیما ! * تا نیما ق محا لدیر قیرا قدا نمنی.

مـــن بیر ترچیچکم ،وطن با غینـــــدا ، * آچا را م با ها رین ا یلکین چا غیندا ،
ســـا والان دا غیندا ، ســـهنددا غیندا . * کزمه‌یین بو دا غدا ن،ا ودا غدا نمنی!

با هـــا رنسیمی‌یه م ، عطیرلی ،ســـرین . * ا فق تک صونسوزا م ،دنیزتک درین .
من" آنا دیلی"یه م ،با ل کیمی‌شیرین . * ا ئشیت قا یما ق کیمی‌دودا قدا ن منی!

قوپا رما قا ولورسا کولو ، یا رپا قدا ن ، * چیخا رما ق ممکن سه ، آوو ،آولاقدا ن،
آییرما ق چتین دیر ا تی دیرنا قدا ن. * ا تم ، آییردیلار دیرنا قدا ن منـــی !

سا یریشا ن ا ولدوزا م ، هرگئجه یا ری ـــ * حســـرتله‌آخیرا م ا فقـــه‌ســـــا ری.
با تما ق ا یسته‌میرم‌من، سیزی تا نری : * قورتا رین بوقا نلی شـفا قدا ن منی!

امید چیچگی

پا ییز آخشـا می‌نین درین معنا ســـــی ، * بولود تک توتولموش ا وره‌کلرده‌دیر .
فصـللر ا ؤتدوکجه ، ا نتظـــا ر کؤزوم ، * چا تما میش آرزولار ، دیلک لرده‌دیـــر .

هـــربیئـــری کزیرسن ،ها را با خیرســـا ن ، * سا را لمیش یا رپا قدیر ،قورو خزل دیر .
آچیق ا وره‌کلره ، شـــا د کؤنول لره ، * قوپ ـ قورو خزلده ، تردیر ،گؤزه‌لدیر .

ای ا ولو طبیعت ، ای بؤیوک تا نری ! * ا ؤلوشگت‌گول لری،تؤک یا رپا قلاری !
وئریرسن وئرمنه شاختا نی ، قـــــا ری ، * ا میـــد چیچگیمی ســـولدورما یا ری !

آقای سیدنقوی (حامد) صائب تبریزی نین بعضی ترکی غزللرینی فارسجا شعره چئویرمیش وبوایش ده چوق موفق اولموشدوربورادا صائب وحامددن بیرنمونه وئرندن صونرا حامدین (وصل اوروجی) آدلی ترکی غزلینی درج ائدیریک .

خط غباری عارضین آیات قرآن ائیله میش
حسن صاحب شوکتین موری سلیمان ائیله میش

نقطهٔ شهو ائیلییوبدورگؤزلرین جیران گؤزین
قاشلارین بایرام هلالین طاق نسیان ائیله میش

آزدیروبدورگولیوزین بولبوللری گلزاردن
سونبولی ریحان خطین توپراقه یکسان ائیله میش

کعبه نی بتخانه بتخلنه اتمیشدیر فرنگی گؤزلرین
یئریوزین زنار زلفین کافرستان ائیله میش

باشینی خط شعاع ایلن دوتوبدور آفتاب
تا منیم چاپک سواریم عزم میدان ائیله میش

لعل میگونین کی ایچیبدور بدخشان قانینی
غنچه نی بولبول گؤزینه قانلو پیکان ائیله میش

التفات لعل جانبخشین قاراگونلولری
خلق ایچینده پرده دار آب حیوان ائیله میش

دردعشقین چهرهٔ زرین ایله ییریوزونی
صفحه خورشید تابان تک زرافشان ائیله میش

موجهٔ دریای احسانین دوتوبدوریئریوزین
شوق رویین بوجهانی شهریونان ائیله میش

نه عجبگر (صائب) ایلن خطینی قیلدیم رقم
خط خالین بئیله چوق کافر سلیمان ائیله میش

ترجمه حامد :

جلوه خط عارضت آیات قرآن کرده است
مور را حسن جهانگیرت سلیمان کرده است

چشم آهو نقطهٔ سهوی است از چشمان تو
ابروانت ماه نو را طاق نسیان کرده است

راه گلشن، بلبل از شوق رخت بنموده گم
سنبلان را نوخطت با خاک یکسان کرده است

کعبه را بتخانه کرد آن چشم کافرکیش تو
شهررا زنا وزلفت کافرستان کرده است
آفتاب از شرم رویش سربزانوی غم است
تا بت چابک سوارم عزم میدان کرده است
لعل میگونت زبس خون بدخشان خورده است
غنچه را درچشم بلبل تیروپیکان کرده است
لعل جانبخشت سیه روزانوازون بخت را
پیش مردم پرده دارآب حیوان کرده است
دردعشقت ، با رخ زرین- بساط خاک را
چون رخ خورشیدنورا فشان زرافشان کرده است
موجهٔ دریای احسانت زمین بگرفته است
جلوهٔ رویت جهانرا شهریونا کرده است
نی عجب گرخط(صائب) را رقم زدحسن تو
خط وخالت ایبسا کافرمسلمان کرده است

وصل اوروجی

قویمییورلرکی گئدم محضردلدا ره منی
آیریلیقدان جانا گلدیم یئتیرون یاره منی
قفسیندن چیخوبن گئتدی گؤزه ل لردالیجا
بوهوسبازکؤنول ائیله دیبیچاره منی
غم بئزیکدیردی گتورساقی می گلرنگی
قویما ائتسین یینه بیچاره بوپتیاره منی
بیلمه دیقدریمی،اغیار یله یارا ولدی یینه
ساقدی یوسف کیمی بازارده اغیاره منی
فرقتیندن جانا گلدیم گؤزه لیم آللاها باخ
ائتمه مجنون کیمی چؤللرآراآواره منی
هجرقوردی منی ییرتماقه قیچردوب دیشینی
رحم قیلقویماکی ائسین بوقودوزپاره منی
تؤکولورگولیوزیوه ،قویموری نظّاره ائدم
تا پیشیرسویگولوم اول طرّهٔ طرّاره منی
ایسته دیم گول یوزیویصحن گلستاندا گؤره م
قوودیباغبانقا پیدانقویمادیگلزاره منی

دوتموشام عشق یولوندا بیرعوموروصل اوروجی
گل ترحم ائیله بیرگون‌چاغیرا فطاره‌منی
(حامد): یم‌اُولمه‌سین‌ا ولذوقلی‌شاعرکی دییوب
" چکمه‌رم ال آتکیندن‌چکه‌لردا ره‌منی "

محمدرضا روحانی،زنجان:

کوُنول آرزوسی
کونلوم ایستردا غیدا پرده‌نی اسراری گوُره
دورا بی‌پرده ،پس‌پرده‌ده‌کی یاره گوُره
یاندیرا کوُینکی چولقاشد. یرا قیدین‌قفسین
سیند یرا سلسله‌نی،صورت دلداری‌گوُره
قاب‌قوسینی‌گزه‌سینه‌نی‌غمدن قوتارا
دل بیداری‌تاپا ،دیده‌ی‌بیداری گوُره
اثری‌گورمه‌داهی‌سالیرعطشدن کوُنولی
ایستیرآثاری‌آتا ،صاحب‌آثاری گوُره
گوهرعشقینی‌صدقیله‌توکه ،دامنینه
اوُزی تقدیم‌ایلیه‌روی خریداری گوره
گیده‌افلاکه یارا‌انفس‌وآفاقی بوتون
(دار)ی، ویرانه‌قیلا ،دیرده‌دیّاری گوُره
لوح‌محفوظی‌تاپا ،نکته به‌نکته اوخویا
محورگردش‌گردونه‌ی ذوّاری گوُره
یاندیرا شهپرینی آتش‌عشقیله‌اوچا
مست ومستانه‌گیده‌محضر هشیاری گوُره
پرچالاپا زچالیا ،ظلمت نفسین نفسین
مخزن نوری تاپا ،منشاء انواری گوُره
سیلکینه قیدتعلّقدن ایده‌عرشه عروج
صحن تجریدی گزه ،مرکزپرگاری گوُره
بورا بوینون‌هُسین ملک ومنیّت داغیلا
کوی وحدتده طبیب دل بیماری گوُره
قافله گوُرمه‌یوروب‌کوُنلومی. ایسترچالیشا
آختارا قافله‌نی،قافله‌سالاری گوُره

طرّه‌ی یا ردا خی ویجینه گلمور دولانیر
طُره‌نی طرح قیلان صانع طـــرّاری گوره
رضا یا . سوُیله‌گونول آینا سینی پاک ایله‌سین
پاک اولان دیده‌گوُرا یسته سه اسراری‌گوره

عزیز محسنی

دیلسیز بیربؤیوک خلق گئده‌جک بادا

منده بیرانسانام‌منیم دیلیم‌وار
بودیلده دانیشیب بیزیم‌بابالار
بایاتی،قوشمالار،درین ناغیللار
نییه‌بس بوقادر،بوقدرتلی دیل
نییه‌بس کسیلیب بیزیم دیلیمیز
بلی،دیلی یاساق هربیرکیمسه‌نین
هرانسان قورویا،دوغما دیلینی
اونون الینده واربؤیوک بیرچار
دنیادا ان بؤیوک شرف انسانا
اؤز آنا دیلینی سئومک دئمکدیر
وطن‌سیزیاشاماق ممکن اولسادا
اوره‌کدن باغلییام‌دوغما دیلیمه
دیلیم سونمه‌ین آلولو،سئوگی
ان شیرین،امیدم‌آرزوم‌بودورکی،
سویلیه‌م دیلیمده اوره‌ک سؤزومو
اؤز دوغما دیلیمده‌یازام،اوخوُیام
رد اولا اؤنومدن،ظلمت قارانلیق

آتامدان،آنامدان قالیب یادیگار
یارادیب،مثللر،فلسفه،اشعار
تاریخین آلنینا یازیلیب بونلار
اولوبدوربیزلره‌بؤیوک بیر نیسگیل
تاپدانیب حقیمیز،سینیب بئلیمیز؟
طالسی قارادیر،منلیگی ازگین
قورور،اؤزیوردونو،قورور اقلینی
اونونلا کوُله‌لیک قفیلین آچار!
خلقینی آنانا، امکین دویانا
اونوحفظ ائتمگه‌جاندان گئچمکدیر
دیلسیزبیربؤیوک خلق گئده‌جک بادا
الهام‌منبعیدیر، منیم ائلیمه
گزیشیرقان کیمی داما رلاریمدا
گونلریم،آیلاریم کئچه اونونلا
تایام وارلیغیمی، تاپام اؤزومو
ائل لرین درد- غمی محو اولا تامام
گونش قانادسالا،پارلایا وارلیق

روحوم دا،جانیمدا،دیلیمدیر،دیلیم
حسسیم، هیجانیم دیلیمدیر،دیلیم

*** *** *** *** ***

استاد ساهر

* غـــزل *

تارلادا لالـــه‌لر آچسین ،اوخوسون تورغایـــلار
موغانا دوغری آخیر شوق ایله ،آل پرده آراز

باغلایبـــدیر ،او ایپک رشته‌ایله هر طرفـــــی
بو ایپک رشته‌نیده دهرده کیمسه قیرمـــــاز.

تؤره‌مز هئچ قلمیمدن،نه گؤزه‌ل سؤز ،نه‌غـزل
خاطریمده او گؤزه‌للیک پریسـی چالماسا ساز.

بویاماز اولسا جواهرلری نقـــــاش ازل،
کیم آلیردی او حقیر داشلاری ؟فکرایله‌بیرآز.

یاز ـ دئییر :شعروغزل فارسجا ،منه "اوستا شفق"
ائل دئییر :"ساهرآمان،فارسجا دایاز ،تورکجه‌ده یاز!"

گنـــجه شهریور ۶۰

=========

* ملکه‌نین کویرلره سفری *

خان قیزی ،خان آروادی ساچلارینی دارادی ،
فاخر لباس گئییینیب ،عطیرلندی،بزه‌ندی.
نه‌باهاردا ،نه‌یازدا آیدین،سرین پاییزدا کویرلره یوللاندی.

** ** **

نوکرلری دالیندا ، ندیمه‌لر یانیندا
اوت سوز ،سوسوز چؤللری، قاریش ـ قاریش گزه‌رک نه‌باغگؤردی نه‌چیچک

** ** **

لاکن پالچیق کومالار لوت ،برهنه قایالار اونا جنّت گؤروندی.

** ** **

گیردی خاراب‌کنـــدینـــه بیر قاپیلی داخمایا
گؤردی اوجاق باشـیندا بیرا پریمیش قاری جیق
آلتیـــندا بیر دوشکجه یانیندا بیر دلاغارجیق
قارا بوغدا اونوندان گوللو چؤره‌ک بیشیریر.

** ** **

دئدی :ـ خالا ! نئجه‌سن ؟ دئدی :قادان آلیم من
قوناق اولسان بیزلره یاوان چؤره‌ک یئیه‌رسن
شور سولاردان ایچه‌رسن حالیمیزی بیلرســـــــن.

سفر ائتدی خان قیزی
محیطینده ،چؤللرین
بیر چوق چیرکین پرده‌لر.
دئدی:"شاهلیق تئزلیک له
" چؤره‌ک وئره‌ر آجلارا
" سو گتیره‌ر داغلاردان

گاه ها وادا ، گاه یئرده
گؤردی او هیز گؤزلری
چؤلی ،گلستان ائده‌ر"
آغ کرپیچ دن یورت تیکر "
گول گتیره‌ر باغلاردان "

** ** **

نه سو گلدی داغلاردان
نه اوت بیتدی کویرده ....
قومسال قالدی ،شورسولار
طوفان یئنه سس سالدی

نه یئل اسدی باغلاردان
آجلار یئنه ،آج قالدی ...

** ** **

دؤندی خاتون جلالا
گؤردی کوچه ، بازاردا
شکیل لرین الوانین**...

باش کندینه *خاقانین
ـ سیاحتی آندیران ـ
تهران ۱۴/تیر/۵۵

---

*) پایتخت . **) ملکه‌نین سیاحتینه دایر رنگین تصویرلی مجله‌لر .

حسینعلی رئیش شقاقی" رهگذر"

آی انسانلار، انسانلار

دنیا بین مظلوم ملت لرینه تقدیم اولور

آی انسانلار، انسانلار
دردیزمینم جانیما، آییلین آییلین، آییلین آماندیر
آیین شاین یاتمانین، یرگوی قانلی دوماندیر
قان دنیزی قاینانیر، گنه یامان طوفاندیر
اونون تکجه ایسته گی، قاندیر، جاندیر، انساندیر

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

دلیلر[1] قیزیشیب لار، خلقی اودا چکیرلر
جانلار ثمرلرینی، کسیب، بیچیب، دیدیرلر
انسانلارین قانلارین چکیب سوروب، ایچیرلر
دوداقلارین، اللرین، اول قانلارلا بزیرلر

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

بله گچن دؤیوشدن قالانلار آغلائیرلار
قارالچک آنالار آغلایب سید قاییرلار
ایتمیش بالالارینی داغ داشدا آختاریرلار
قولدورلار، قیرقین حاضرلایرلار
آنجاق جانی قولدورلار قیرقین حاضرلاییرلار

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

بیزله قانادقانادا وئرن قوشلار گئدیلر
انگین قاپمین[2] دوشونده نظرلرن ایتدیلر
طوفانلار چاقلاماقین یاخین لیقین سچدیلر
قارانیقلار دوشمه میش بودنیادان کؤچدیلر

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

بیزلر قالدیق تاگورک چاخناشمانین چاخماقین
مویرینه یراوسته قان سئلینین آخاقین
آنالارین حسرتله بالالارا باخاقین
قیزلارین توی آقشامی قاندان حنا یاخماقین

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

۱ــ ابرقدرتلر. ۲ــ افق

تا زا عرصه یه گلن جوانلار نه بیلیرلر ،
آدام بیرتان قوردلاری قوزولارنه سچیرلر
ایچی بوش وعده لره اونلارتزسوینیرلر
قان ایچن چوبانلارین سؤزونه باش ایپرلر

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

آی انسانلار ، انسانلار
اوگوندن کی بودنیا یاشیردنیا آدینا
تاریخینده " عدالت" آدی گلمیریا دینا
هیچکس یتیشمه یبدی مظلوملارین دادینا
ضعیف لرین سؤزونه ، یازیقلارفریادینا

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

ضعیف ملت لرگرک، اودا یچینده یانالار
اونلارین اؤلکه لرین، قان ایچینلرآلالار
مظلوملارین بوینونا آغیرزنجیرسالالار
یالانچی حق سؤیلر ، دوروب ، گولوب باخالار

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

هرگون تازا شکیلده بیرظالم خلقی قیریب
خلقین اوزاللری له بیربیرینی قیردیریب
اوقانلازباها سینا ، نه سارای لارسالدیریب
ایچیبه چالیب ، اوینا یب ، خلقی یاخیب یاندیر

vvxxxxxxxxxxxxxxxx

دنیا بویوظالم لرقالخوب حقی سیندیریب
انسانلاری دوسداقا ، سالیب ، دوتوب آسدیریب
خلقین یوردون ، یووا سین اودا چکیب یاندیریب
مظلوملار قایقی سینا چانانلاری قیردیریب

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

" شاعرلرده "اونلارا مدح وثنا دئیب لر
اونلاری انسانلارین بوینونا مینديريب لر
انسانلیقین حرمتین آلچاقا اندیریب لر
شعرین شانین شوکتین محوادیب ازدیریب لر

آی انسانلار، انسانلار
همیشه زوردو، زوردو، ساده کؤنول اولمالیین
آی حرمتلی آنالار، گول تک آچیب سولمالیین
گؤزل گؤزل بالالار، دوغوب اودا سمالمالیین
محبّتدن، صفادان، داها سراغ آلمالیین

xxxxxxxxxxxxxxxxx

قورتاردی، اؤلدو، گتدی انسانلیق دان بیر آدوار
کؤنلونوزا یستدیکجه، آه وار، قانوار، فریادوار
گؤزیاشی وار، فغان وار، اؤلدورمک وار بیدادوار
تازا چیخان صدالار، یزیدلروار، شدادوار

xxxxxxxxxxxxxxxxx

آی آنالار آنالار
دیمک اولمازدوغمالیین، دوغون آنجاق اونلاری
بویودرکن آنییدین، تانیدیرین بونلاری
قان قان دئیین دئولری بیریتجی حیوانلاری
دئین قارداشجاسینا، سؤسینلرانسانلاری
انسانلیقین پالیمنی سودله ورین اونلارا
اول گؤزل اولادلارا، قیزلارا اوغلانلارا
انسانلیقین حرمتین دئین اوجیرانلارا
اورتاق اولسونلارگرک صونرالارا انسانلارا

xxxxxxxxxxxxxxxxx

دشمنلیگین تومونودئین اونلارآتسینلار
دئین بوسرحدلری یخسینلار، سارسیت سینلار
اوچپیک لر، بیربیرین قارداش باجی سانسین لار
بیرلیگین خوش نغمه سین اوخوسونلارچالسین لار

xxxxxxxxxxxxxxxxx

اونلارتکجه تانری یا مدح وثنادسین لر
بیربیرینین شن لیگین تانریدان ایسته سین لر
دشمنلیگین، نفاقین آدینی بیلمه سین لر
سعادتی بیرلیکده آنلاسینلاربیلسین لر

xxxxxxxxxxxxxxxxx

قوی سس دوشسون بیرگوُیه بیرلیگین آوازیندان
شاعرلرین سوزوندن، عاشقلارین سازیندان
ایشیقلانسین کونول لربیرلیگین آلمازیندان
قورتولسین لارانسانلار" ایسم لرین " نازیندان

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

اولدوزلارین کاروانی زومزومه یله گچرکن
دنیزلرده ، داغلارداکاننا تی اوُپرکنی
انسانلاری بیرلیگه گوُزوروب چاغیرارکن
عشقین یولون گدیرلربیزلره گوسترکن

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

الوان چیچیک لرهامی بیرلیکن عطیرین ساچیر
سنبل لرین تللرین بیرلیک داراقی داریر
بولوتلار بیرلیک اوچون گوُیدن یره آغلایر
اونلارین گوُزیاشیندان آخان بولاخلاقاینیر

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

آی انسانلار، انسانلار
بوکاروانلارلابیزده گلین یاریولداش اولاق
عشقین کتابین آچاق ، دشمنلیک داشین آتاق
بوقارانلیق دنیاداانسانلیقی آختاراق
تفرقه دیوارلارین ، حصارلارین سیندیراق

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

من بیلیرم بوسوُزلرا وزون آرزویوخودور
دنیانین بوسوُزلره بله امکان یوخودور
آنجاق بیرلیگین درسین حیات بیزه اوخودور
یقین بیرلیک ناخیشین چرخ فلک توخودور

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

بیرگون اولارانسانلارسلاح لاری آتارلار
بودهشتلی یوخودان، گوُزلرینی آچارلار
قارداش باجی دقیرکن بیربیرین آختارارلار
بیرلیگین اوچاغینی آختارارلار تاپارلار

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

۱ــ بهشت

صونرا گلن انسانلار !
آی باجیلار ، قارداشلار !

گوُرسنیز ، سیزلرا گراوگون لری ایل لری
آین شاین یاشایان ملت لری ائل لری
بیرلیگین جنتینده سیرافدنده گول لری
اودوراندایادافدین ، بیزلری ، نیسگیل لری

تهران مهرماه ۱۳۶۱

بوشعرآقای حسن مجیدزاده (ساوالان) طرفندن سویلنمیش وآقای علی برلیانی طرفندن بسته‌له‌نه‌رک آقای قره باغی طرفندن جمهوری‌اسلامی رادیوسوایچون اوخونموشدور .

حق یولو

دایانما قارداشیم
وئره‌ک بیزال ـ اله
نهضتیمیزدوشوب
دیلدن ـ دیله

گرکدی چالیشاق
امکله آلیشاق
سعادته بیز
یول آچاق

بوگون بونهضتی
ایش ایله پارلاداق
شعاسی هریانا
دوتسون آیاق

هامییا بللی دیر
بویولدوحق یولو
اوره گیمیز
اومیدلردولو

کتچی قارداش
هریئری اک
قوی بول اولسون
زحمتینله حلال چوُرک

بول تاخیللی چوُللربیزیم
صاف اوره‌کلرائللربیزیم
اوُلکه بیزیم ، زحمت بیزیم
نهضت بیزیم ، عزت بیزیم

ایشچی قارداش

ایشله ، یارات
یوکسک لره
باشین اوجا ، شرفله چات

حرمتلیدیرایشچی اللر
ایشی سئون دیربیزیم ائللر
اوُلکه بیزیم ، زحمت بیزیم
نهضت بیزیم ، عزت بیزیم

"وارلیق"ین پوستاقوطوسوندا (صندوق پستوندا) اوست ـ اوسته قالانمیش یازیلاردان بیرنئچه سطرله ده اولسا ،سؤزآچماق ایسته یبیریک . هـــامی علاقه لی دوستلارا تشکرله ،سؤزو اورمیه دن" آدسیز" امضالی شاعرین گؤنده ـ ردیگی بیرنئچه اثردن نمونه لر وئره رک باشلاییریق :

آی ائلیم جنته دؤنده ر چورو موش طورپاغینی
یئر اوزون جنت ائدن،ائل سئوه ر ،ائللریاشاسین !
چال شئعیر (شعر) سازینی" آدسیز" سسه سال تئللرینی
خلقیمین سازی دئسین سازداکی تئللر یاشاسین !

بیرغزل دن: ماتمین توتدو گولون باغدا ساری بولبوللر
سس ـ سسه وئردی بولودلاردا باغ آغلاشدی یئنه .

بیرربا عی :

غم عشقین هامیسی شهدوشکر اولدومنه ،
شام تاریم سنین عشقینله سحر اولدومنه ،
نئیله ییم کی رخ ماهین نظریمدن کؤچسون
سنه ائتدیکجه نظر، دونیا بتر اولدومنه .

ماکو ـ بالغ صمدزاده

شمعدانی گولو

سن ای نازنین شمعدانی گولو صفالی، گؤزه ل گوللرین پایه سی
صبانین ملایم اسن یئللری فضانین سرین، روحلو بیرسایه سی
دوشوب اوستونه نرم ونرمک لطیف بئجردیب سنی رحمتین دایه سی
سن ای"وحده لاشریک له "ه تجلی وئره ن وحدتین آیه سی
آچار گوللرین گاه گولر ،گاه سولار بودور خلقتین کهنه سرمایه سی

سیدهدایت اله ـ نورآذر

تبریزدن "م ـ آدلی" نین بیرقطعه سینی نقل ائدیریک :

شاعرا وغلوم نیسگیللهنیب آغلاما دردی،غمی اوره گینه باغلاما
بوندان آرتیق سن کونلونو داغلاما آخار سولار اوز ـ یوخاری قاییدماز
کئچن عمرون روزگاری قاییدماز

اردبیلین "نیر" ین دن آقای توکل جان نثارنیلی ،گؤزه ل بیرمکتوبدا بیرکندمکتبینده کئچن احوالاتی بیزه یازیر وکندلی اوشاقلارین محرومیت

و یوخسوللوقلاریندا ن بیر اؤرنک (نمونه) کیمی‌بوحکایه‌نی‌آنلاتیر :
....اوگون یا دیمدا دیرکی، من صنف ده (کلاسدا)جوادی ســـــله دیم ،
و اوندا ن درس‌صوروشما ق ایسته‌دیم . بونودا دئییم‌کی، اوگـــــون
درسیمیز"نـــار" درسی‌ایدی .

اوندا ن صوروشدوم بوگون درسیمیز نه‌دیر؟ دئدی :آقا ،بو گونکو
درســیمیز"نار" دیر . دئدیم : جواد دئ گؤروم‌بو" نار" سوزونئچه
بخش(هجا) دیر ، دئدی، بیلیرم ،بیرتک هجا دیر . نارین حرفلرینی،
ســسلرینی خبرآلدیم ، صایدی :ن ــ ا ــ ر . بیردن صوروشدوم ســن
هئچ نار گؤروبسن می ؟دئدی ،بلی آقا ، چؤللرده بیتگی‌لرآراسیندا
چوخ گؤرموشم . اما بیز اونا "نار" دئمیریک ،"قوش اورومو"دئییریک!

بوسؤزو ، جواددا ن ائشیدرــ ائشیتمز ، اونون درد ومحرومیتی‌نی
لمس ائتدیم . اوره‌گیمه اود دوشدو . بللی‌اولدوکی،جواد عمرونده
نار گؤرمه‌ییب ،اما نارین نئچه‌هجالی‌اولدوغونو ،وهانسی حرفلردن
تشکیل تاپدیغینی‌چوخ یاخشی باشادوشور . فکرلشدیم بیرنارلا صاباح
صنفه‌گئتمه‌لی‌یم ، اونو جوادین الینه‌وئریب وبئله دانیشـــماغیم
لازم‌دیر : بو ،نار دیر ، کتابدا گؤردوگون و اونو قوش اوزومـــــــو
بیلدیگین آنجاق نارین شکلی‌دیر .

علی (ع) دن اؤگره‌نک محترم اوخوجوموز آقای حــ باریشماز ، گؤزه‌ل
یازی و سؤزلرله حضرت علی‌نین وجیز بویوروقلاریندا ن وقرآن کریمین
آیتلریندن گؤنده‌رمیشلر . بیزیم" وارلیق" دا ایشلتدیگیمیز یازی
قایدالاری ایله توتما ماسینارغما ، اوخوجوموزون مکتوبوندا ن پارــ
چالار گتیریریک :

۱- فتنه گونلرینده خیردا بوغورتک، (از علی بیاموزیم)

وئرمیون مینیکی، نه ده ساغیلون.
دوزلیکی ایزله مک اولماسا ممکن،
گره کمز دیریلیک، ئولون داغیلون.

كُنْ فِي الْفِتْنَةِ كَابْنِ اللَّبُونِ لَا ظَهْرٌ
فَيُرْكَبَ، وَلَا ضَرْعٌ فَيُحْلَبَ.

۲- دارلیا کیچیلسن، وارنیدان اؤترو،
اوچ قسمت دینوندن ایکیسی گئدر.
قارسیسان ظالیمی دوزو قؤروسان،
آلچاقلیق - اوجالیق، آرادان گئدر.

مَنْ تَعَالَ غَنِيًّا وَتَوَاضَعَ لَهُ لِغِنَاهُ
ذَهَبَ ثُلُثَا دِينِهِ.

۳- انسان بیر دامجیدی دریا حقیقت،
دامجی دریا دانسا، دریا اؤلانماز.
انسانین ایاقی زویوشر بیرگون،
دامجی تئز بولانار، دریا بولانماز.

اَلْحَقُّ لَا يُعْرَفُ بِالرِّجَالِ اَعْرِفِ
اَلْحَقَّ تَعْرِفُ اَهْلَهُ.

۹- وای اؤلسین اؤ دینین یولین حالینا
فرعونلار داشینی دؤشونه وورا.
قورخورام دینوزون دیه ملته،
دینینن خلقینین باشینا وورا.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ مُوسَى
وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنِّي اَخَافُ اَنْ
يُبَدِّلَ دِينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ
الْفَسَادَ. سوره مومن

ح. باریشماز

موغان دوزوندن گلن دوست سسی عزیز اوخوجوموز، کندمعلمی بەقلی‌وند موغان دن، اوجاق قیشلاق کندیندن چوخ‌صمیمی‌بیرمکتوب دا مختلف مسئله‌لره تماسلا، ازجمله بئله دئییر:

" عزیزقارداشلار، قومی‌شرف نامنه وگله‌جک نسللرنا منه توتدوغونوز بونجیب یولونوزا دوام‌وئرین، قویماییین آذربایجان خلقی‌بوندان آرتیق حقسیزلیگه معروض قالسین. بیرده‌کی آذربایجان دیلینده‌چیخان نشریه‌لرڈ وکتابلاردا لهجه‌یه یول وئرمه‌یین، زیرا لهجه بیزیم‌شیرین وگؤزل ادبی دیلیمیزی کسردن سالار، و اونوگئری یه قویار، وهرمنطقه‌نین اؤزونه عاید بیرلهجه‌سی واردیر، بو، بیزیم‌بیرلیگیمیزه ضرر ووراr، بیرجور ائدین کی، آذربایجاندا ها می‌نشریات، رادیودا داخل، ادبی دیلی ایشلتسینلر، تاکی، ادبی‌دیلیمیز انکشاف ائتسین ..."

بو" ص"لار نه‌دیر؟ تبریزدن مکتوب یازان عزیز اوخوجوموز، آقای رسول فتحی‌نین یازیسیناگئجیکمیش اولسادا، فکروئرمک گرک لی‌دیر.

محبتلریندن نهایتسیزتشکرائدیریک. بو عزیزاوخوجوموزدئییر:

"بیرنئچه‌گون قاباق وارلیغین تازاسایی‌الیمه‌چاتدی، هوسله‌بیرینجی مقاله‌نی‌اوخوماغاباشلادیم. مضمونو چوخ خوشوماگلن بومقاله‌نین (ص) حرفلری لاپ حوصله می‌آپاردی. آی گؤزلرینه‌قربان عزیزقارداشیم، بیزیم آذری دیلینده (ص) سسی یوخوموزدور. بونودا دئمه‌لی‌یم‌که من او یئریمه‌ـ میش یوگورن آدا ملاردان دگیلم‌کی بیردن (انصاف) یا (صیاد)کیمی‌کلمه‌لری ده (س) حرفی‌ایله‌یازماغی ایندی دن روا گؤرەم. خبریم‌ده‌واردیرکی، قدیم عثمانلی‌چاپی‌کتابلاردا بعضی‌کلمه‌لری بوجور ایشله‌دیبلر. آما، اونا دورسان اونلارمثلا (توپراق) کلمه‌سینی‌ده چوخ یئرده (طوپراق) یازیبلار. بونونلا بئله، اوقدرکی خبریم‌وار، اونلارین دا دانیشیقلاریندا (ص) سسی‌یوخدور، وبو قدیم‌چاپ‌کتابلار او زمان نه‌اصول اوزه‌رینده‌یازیلدیغی‌نی بیلمیرم."

بوسؤال یازی قایدالاری مسئله‌سی‌نین بیرپارچاسی‌دیر. بوبابدا، اوزون بحثه احتیاج واردیر. لاکن هله‌لیک حرمتلی‌اوخوجوموزون توخوندوغو نقطه‌لر باره‌ده بیرنئچه‌سؤز دئمک ممکن دور:

۱ ـ دوغرودور، تورکجه‌ده عربلرین تلفظی‌ایله "ص" یوخدور. تورکلرده، بو

باب دا عینا فارسلارکیمی، "ص" و "ث" نی‌ده عینا "س" کیمی‌ا وخورلار.
۲ ـ محض قدیم عثمانلی‌چا پی‌کتابلاردا دگیل، بلکه ۱۹۲۰ ـ لرده، یعنی الفبالاری نین لاتین لشمه‌سینه‌جن، بوتون تورک دیللی‌ا ئللرده‌چاپ اولموش کتاب، مجله و روزنامه‌لرده، سیزبو "ص" لره‌راست گلیرسینیز. یعنی تورکجه‌کلمه‌لرده "ص" حرفینه تصادف ائتمک آنجاق ومنحصرا بیر "عثمانلی‌فئنومئنی" دگیل، بو، باکی‌دا، تفلیس‌ده، داشکنددە، وقازا دا آز ـ چوخ بئله‌ایدی.
۳ ـ اوخوجوموز بو "ص" حرفی‌نین "نه‌اصول اوزه‌رینده‌یازیلدیغینی بیلمیرم" دئییر. اوخوجوموز حقلی‌دیر. بیرچوخلاری دا "ص" و "ط" و بونا بنزه‌ر علامتلرین تورکجه‌ده نیه‌ایشله‌دیلدیگینی بیلمیرلر.

الفبا میزدا مصوتلرین آزلیغینی‌تلافی‌ا وچون جور ـ به‌جور چاره‌لره باش وورولموشدور. بو "ص" و "ط" لرده بوقبیل چاره‌لردن بیری دیر. تورکجه‌اصل لی کلمه‌لرده "ص" و "ط" دایما قالین مصوتلرله گلـــر، و تورک الفبالار تاریخینده چوخ قدیم بنزه‌رلری واردیر. تورکجه‌کلمه ـ لرده "ص" حرفی‌نین تشکیل ائتدیگی‌هجادا، مصوتین قالین اولاجاغی بللی‌اولور. مثلا: "جانیماسیندی"، "قورخوسوندان بیربوجاغاسیندی" عباره‌لرینده‌کی "سیندی" ایله، "بوشقاب‌صیندی"، "اونون قلبی‌صیندی" مثاللارینداکی "صیندی" آراسینداکی‌فرق بو "ص" لارین‌یازیلماسینی آیدینلاتیر.

انشاءالله‌بوموضوعدا واوخوجوموزون یازدیغی‌باشقا نقطه‌لربا ره‌ده داها اطرافلی‌ایضاحلار وئرمگه‌فرصتیمیزاولار، اوزمان "ص" لار اونـــون حوصله‌سینی داهاآز آپارار.

ال چک! اوسکودن اوخوجوموز آقای حاجی‌رجائی‌نین گؤنده‌ردیگی‌غزل دن بیرنئچه‌بیت:

بئل باغلاما غوغای بهارا ساری کؤینک
قور بزم طرب، وسوسهٔ دانه‌دن ال چک.
جانا بوراخیب، عاشقی اغیاریله گزمه،
رسوای اولوسان آخری، بیگانه‌دن ال چک.
بیخدین ائویمی آفت دوران، ائوین آباد
گل باری من خانهٔ ویرانه‌دن ال چک.

عزیزدوستلار آقای حیدر صمدا وغلی بیزه بیرنئچه شعرگؤندرمیشدی.
اونلاردان بیرینی برابر اوخویاق :

عزیزدوستلار
آرزوم بودور "وارلیق "ینیز
گونو- گوندن بارلی اولسون
چیچک آچسین .
جان اوخشایان خوش عطرلر
باغچانیزدان
آشیب ، داشسین
یوردا دولسون .

دیلگیم دیر
"وارلیق"ینیز سایه سینده
دوشونجه لر قانادآچسین
دوشمن دایانماسین قاچسین
ویران اولموش او یئرلره
گون گؤرمه ین شئه اقولرده
حقین سؤنمزشمعی یانسین !

یاغیش یاغیر "شهریاری "دن "مهروندمیاب"امضالی قوتلی و یئتگین شعرلر آلمیشدیق . تشکراقدیریک . بودور بیرنمونه :

دومان ، چیسگین چؤکوب داغا ، اوزاقلاردا
بولودلاردان آغیر- آغیر یاغیش یاغیر
اینامدی بو، قودوز اینامسیز گوجلولر
گوجسوزلری ساغمال سانیر، توتور ساغیر.

بیرخبر گلیر آستارادان آقای عظیم زینالی نین گؤندهردیکی منظومه لردن ایکی بیت نقل اقدیریک . تشکرله :

گؤنلومده الهامین سسی یوکسه لیر - سانکی غایب لردن بیر خبرگلیر
تانیرام سسینی قورقود ددهمین - کوراوغلولارین ،مرد ایگیت لرین

بسی تصنیف دیدم درحقایق ندیدم همچو گلشن پردقایق
اگرچه عارفان بسیار بودند بعرفان شیخ محمود است فایق

شیخ محمد لاهیجی

شیخ محمود شبستری ومثنوی گلشن راز

شیخ محمود شبستری یکی از اکابرعرفای عصر ۱۴-۱۳ میباشدکه با مثنوی گلشن رازش مشهور گشته است .او دربهبوحهٔ جوانی برای کسب وتکمیل دانش درتکاپو بوده ومدتی بمراکز علمی وفرهنگی آن دوره به ویژه مصروشام وحجاز نیز سیاحتها نموده وپس ازملاقات ومصاحبه با عرفا وشیوخ عصر خود بااخذتجربه وبررسی آثار محی الدین ابن عربی، بانبوغ سرشار بتالیف آثار گرانبهای خود پرداخته است .چنانکه در مثنوی سعادتنامه اش ضمن وصف حال خودگوید :

مدتی من زعمر خویش مدید صرف کردم بدانش توحید
در سفرها چومصروشام وحجاز کردم ایدوست روزوشب تکتاز
سالومه همچودهرمیگشتم ده وده شهروشهر میگشتم
گاه ازمه چراغ میکردم گاه دود چراغ میخوردم
علما ومشایخ این فن بس که دیدم بهرنواحی من
جمع کردم بسی کلام غریب کردم آنگه مصنفات عجیب
از فتوحات از فصوص حکم[1] هیچ نگذاشتم زبیش وزکم[2]

بدینوصف شیخ شبستری زندگی پرهیجانی داشته وصرفنظرازنا امنی -های زمان خودش ، مدتی از عمر خودرادرسیاحت گذرانیده ودردورهٔ فعالیت فلسفی نیز ، بااشاره بمقام والای انسانیت ومقام رهبری فقیه درراه نیک بختی مردم وبرقراری عدالت اجتماعی واستقلال معنوی، بر علیه طاغوتیان باجهل وعوامفریبی درمبارزه بوده است .

شیخ محمود شبستری درطی تاریخ درآثار دانشمندان با احترام خاص وبا القاب متعددی یادگردیده است . درهمین منابع شهرت شبستری و یا بعضا" تبریزی رانیز ،ازاین لحاظ بدونسبت داده اندکه شبستر[3] ازبخشها

۱- این دوکتاب بنام فتوحات المکیّه وفصوص الحکم ازآثارفلسفی محی الدین ابن عربی است که ازپیشوایان تصوف علمی است .او تاسال ۶۳۸هـ. قمری/۱۲۴۰م./ زندگی کرده ومدفن اش درصالحیه دمشق باقیست .

۲- شیخ محمودشبستری، سعادتنامه /نسخه خطی- کتابخانه دانشگاه تهران ورق ۱۳ب ، شماره ترتیب - ۲۶۰۲

۳- راجع بوجه تسمیه شبستروتاریخ آن به گلشن راز ،تبریز ۱۳۴۷ص ۱۷-۱۸ مراجعه شود

نزدیک تبریز است ، شیخ درهمانجا متولدودرتبریز مشهورگشته استه‌ولی امروزه بنام شیخ محمود شبستری شناخته شده ومانند سایرشعرا تخلصی نداشته است .

با اینحال دکتر تولوک[۴]وپروفسور کریمسکی[۵]در آثار خودبعضا" تخلص‌عزیزی را به شیخ شبستری نسبت داده‌اند . ما دربررسیهای قبلی خود بدین نتیجه رسیدیم که بخاورشناسان مزبوردرتحلیل ابیات زیرین خاتمه‌ٔ گلشن راز چنین تصوری رخ داده است :

غرض زین جمله آن‌کزماکند یاد عزیزی گویدم‌رحمت براوباد
بنام‌خویش‌کردم‌ختم وپایان الهی عاقبت‌محمود گردان[۶]

بطوریکه مشهوداست ، اگربفکردانشمندان فوق الذکرتحلیل‌مصرعهای بیت‌یکم بطور جداگانه وبهم وابسته نباشد ، درنتیجه کلمه‌ٔ عزیزی بمولف‌گلشن راز همچون تخلص‌فرض‌شود ، معنای بیت‌درست درنمیآید . پس‌تحلیل بیت بایستی چنین باشد : غرض‌زین جمله آن کزماکندیاد عزیزی، گویدم رحمت‌براوباد- مقصود از تنظیم گلشن رازآنست‌که‌اگر عزیزی یعنی یک‌شخص‌محترم ویاهم مسلکی ، پس‌ازمطالعه ودرک دقایق آن مرایاد نماید ، برمن رحمت‌گوید . بناءً عزیزی دراینجا تخلص‌نیست وناظم گلشن رازدرآ خرین بیت‌ودرپایان اثر بجای تخلص‌بنام خود اشاره نموده است .

غیرازاین درسالهای اخیردراین باره باگفتاراحمد گلچین معانی آشناشدیم که گویامیرزاعبدالکریم رایض‌الدین زنجانی متخلص بعجوبه وملقب‌بعارف‌علیشاه ، شرحی بنام محمودیه به گلشن رازنوشته وآن جعل وتحریف‌مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن رازشیخ محمدلاهیجی‌است که بنام خودتالیف‌نموده است‌این اثرباسایررسالات مولف‌از طرف شمس‌الدین پرویزی بسال۱۳۳۵هـ.شمسی درتبریزبچاپ‌رسیده استه [۷]

ازگفتاراحمدگلچین‌معانی، دایربشرح دوبیت‌فوق الذکرگلشن رازکه

۴- و.دورن- کاتولوژی نسخ خطی‌شرق ، کتابخانه عمومی سنت‌پطرز بورغ ، ۱۸۵۲ ص ۳۴۹- ۳۵۰

۵- کریمسکی - تاریخ ادبیات‌فارسی وتئوصوفیای درویشی، مسکو - پطرز گراد ، ۱۹۱۴- ۱۹۱۷ ص- ۹۴

۶- شیخ محمودشبستری - گلشن راز، متن علمی وانتقادی با مقدمه ، تهیه‌کننده - قربانعلی محمدزاده ، باکو-۱۹۷۲ص ۱۱۵.

غیر از این نکاتی نیز در آثار منظوم خود شیخ حاکی است که در بحبوحهٔ زندگی ، در سایهٔ استعداد فطری زود بحد کمال رسیده وبزودی هم این دار فانی را وداع گفته است .

شیخ محمود شبستری در اثر نبوغ بی شائبهٔ که در تفسیر دقایق عرفانی داشت ، هنوز در اوان جوانی ودر اندک مدتی آوازهٔ شهرتش به نقاط دوردست رسیده ومرجع دانشمندان قرار میگیرد .مراجعهٔ عالم مشهور خراسان امیر سیدحسین هروی بشیخ محمود شبستری ودر نتیجه تنظیم مثنوی همچون گلشن راز نمونهٔ بارز این گفتار است چنانکه ناظم گلشن راز تحت عنوان سبب نظم کتاب در این باره گوید :

گذشته هفت وده از هفتصد سال — زهجرت ناگهان درماه شوال
رسولی با هزاران لطف واحسان — رسید از خدمت اهل خراسان
بزرگی کاندر آنجا هست مشهور — با قسام هنر چون چشمهٔ هور .
نبشته نامهٔ درباب معنی — فرستاده برارباب معنی
درآنجا مشکلی چند از عبارت — زمشکلهای اربات اشارت
بنظم آورده وپرسیده یک یک — جهانی معنی اندرلفظ اندک[13]

از اوایل قرن هفتم هجری واوایل قرن سیزدهم میلادی، اصول عرفان ونظریهٔ وحدت وجود وسیلهٔ محل الدین ابن عربی وشاگردانش بسط و توسعه یافته ودر اوایل قرن هشتم واوایل قرن چهارده میلادی، دورهٔ تکامل خود را سیر میکند. درین موقع با پیشرفت همین نظریه در مکاتیب عرفانی پارهٔ از مسائل غامض واصطلاحات فلسفی مورد پژوهش ومباحثه قرار میگیرد. چنانکه از طرف دانشمندان خراسان ، امیرحسین هروی از هرات دربارهٔ مسایل مورد بحث ضمن نامهٔ منظوم بشیخ شبستری مراجعه مینماید. مولف گلشن راز بجریان واقعه چنین ادامه میدهد :

رسول آن نامه را برخواندنگاه — فتاد احوال آنحالی درافواه
درآنمجلس عزیزان جمله حاضر — بدین درویش هریک گشته ناظر
یکی گوبود مردکار دیده — زما صدبار این معنی شنیده
مرا گفتا جوابی گوی در دم — کزآنجا نفع گیرند اهل عالم
بدوگفتم چه حاجت کاین مسایل — نبشتم بارها اندر وسایل
بلی گفتا ولی بروفق مسئول — زتو منظوم میداریم مأمول
پس از الحاح ایشان کردم آغاز — جواب نامه درالفاظ ایجاز
بیک لحظه میان جمع بسیار — بگفتم این سخن بیفکروتکرار

۱۳ـ گلشن راز ،متن انتقادی ص ۳ـ۴.

همه دانندکاین کس درهمه عمر | نکرده هیچ قصد گفتن شعـــر
برآن طبعم اگرچه بود قـــادر | ولی گفتن نبود الا بنـــادر
زنثرارچه کتب بسیار میساخت | بنظم مثنوی هرگزنپرداخـــت

نمایندهٔ امیرحسین هروی نامه راطبق آداب وروسوم آنروزه در مجلس عرفا واکابر تبریز قرائت مینماید. مجلسیان درحال پی برد ن برموز باریک سئوالات، همه مشتاقانه بشیخ بزرگوارنا ظربودنـــد و میتدانستند مخاطب اوست که یارای جواب چنین معانی رادارد. شیخ در وحلهٔ اول برای اینکه همان مسایل رابارها درآثار منثور خودتوضیح داده است، خود رادرجواب معذور میداند ــ ولی درمقابل خواهش موکد مردکاردیده که استادش باشد، بجواب سئوالات بشکل منظوم فی المجلس وفی البداهه مبادرت مینماید. این نیز پایهٔ نبوغ وقدرت فوق العاده شیخ بزرگوار رامیرساندچونکه تاآنوقت آثار اوبنثر بوده وبشعـــر خصوصاً" با مثنوی هم اثری نسروده بود. با اینوصف نمایندهٔ هروی با اخذ جواب واظهار امتنان بمقصد بازمیگردد.

شیخ محمود شبستری درخاتمهٔ وصف، سبب نظم کتاب، تاریخ تنظیم آنرا چنین بیان مینماید:

ذکر باره عزیزکار فرمـای | مراگفتا براین چیزی بیفزای
همان معنی که گفتی دربیان آر | زعین علم باعین عیـان آر
نمیدیدم دراوقات آن مجالـــی | که پردازم بدواز ذوق حالـــی
که وصف آن بگفتگومحالســـت | که صاحب حال داندکانچه حالست
پی آن تا شودروشن تر اســـرار | درآمدطوطی نطقم بگفتـــار
بعون وفضل وتوفیق خداونـــد | بگفتم جمله رادرساعتی چند[15]

مورخین وهمچنین خاورشناسان تابحال بمضمون ابیات مذکورکه بتاریخ تنظیم گلشن راز اشاره شده، بخوبی توجه ننموده ودراساس بیت یکم، سبب نظم کتاب ــ گذشته هفت وده از هفتصدسال زهجرت ناگهان درماه شوال، جریان تاریخی سئوال وجواب اولیه راکه درماه شوال ۷۱۷هجری قمری/۱۳۱۷ م ./ بین امیرحسین هروی وشیخ شبستری انجام پذیرفته، تاریخ تنظیم گلشن راز نیز نامیده اند. درصورتیکه باتوجه باشعار

۱۴ــ بازدرهمانجا، ص ۸ــ ۱۰
۱۵ــبازدرهمانجا، ص ــ ۱۰.

قبلی ناظم گلشن راز که تحت عنوان سبب نظم کتاب ، سروده ، بخوبی روشن است که اثر در دو مرحلهٔ اساسی تنظیم گردیده است .در وحلهٔ یکم که شیخ شبستری بنامهٔ هروی بهمان نسبت مطابق سئوال جواب گفته ، هنوز متن نخست آن ساخته شده که بنام ازهار گلشن است وتکمیل آن در وحلهٔ دوم انجام میبابد وآن همانست که شیخ بزرگوار باردیگر بنا بسپارش استادش درصدد توضیح جوابهای خود یعنی متن نخستین برمیآید ولی بعلت نداشتن وقت مساعد وذوق موافق از تعویق آن معذرت خواسته ودرآن موقع دیگر ودرمدت کمی همان سپارش را انجام وآنرا گلشن راز نامیده است بنابراین گلشن راز مدتی بعد از تنظیم متن نخستین آن یعنی بعد از سال ۷۱۷ ه . قمری ساخته شده است .

- راجع به تنظیم گلشن راز این را نیز بجا است که علاوه کرد ،چون سئوالات امیرحسین هروی بشکل منظوم وآنهم بسیار فشرده بود ، لذا جوابهای اولیه شیخ شبستری نیز که بهمان نسبت وفی البدیهه اداشده بود ، طبعا" غامض ترمینمود . روی این اصل بعد از انتشار جوابهای اولیه ، از طرف هواخواهان عالم علم وعرفان وخصوصا" مباحثه کنندگان در مفهوم همین دقایق بمشکلاتی برخورد میشود . بهمین منظور در اثر تقاضای ایشان وسپارش باردوم مردکاردیده ، شیخ بزرگوار بتوضیح جوابهای خود پرداخته وبا انجام همین کار اثر ذیقیمتی همچون گلشن راز بعالم علم وعرفان بیادگار گذاشته است .

مثنوی گلشن راز در جواب سئوالات امیرحسین هروی بشکل سئوال و جواب نگاشته شده است . چون درمنابع تاریخی راجع بعده همین سئوالات ویا متن نامهٔ امیرحسین هروی بفکرهای مختلف برخورد میکنیم ، لذا این موضوع نیز مورد پژوهش قرار گرفته است . نخست گفتار گروه یکم خاورشناسان راکه براساس منابع قدیم ، مبین مسائل هفده گانهٔ هروی مشتمل برهفده بیت که خود نیز گویا درمتن گلشن راز منعکس است بررسی میکنیم .

لطفعلی بیک آذر[16] ؛ حاج زین العابدین شیروانی[17] ، رضا قلیخان هدایت[18] ؛ محمدعلی تربیت[19] ؛ محمدعلی تبریزی (مدرس[20] وعدهٔ دیگری از دانشمندان

۱۶ـ لطفعلی بیک آذر ،آتشکده ـ تهران ، ۱۲۹۹ هـ.قمری ص ۳۷

۱۷ـ حاج زین العابدین شیروانی ،ریاض السیاحه ـ تهران ، ۱۳۳۹ هـ.قمری ص ۴۹

۱۸ـ رضا قلیخان هدایت مجمع الفصحاء ،تهران ، ۱۲۹۵ هـ. قمری ص ۲۰

مویدا ین فکرند. علاوه برا ین ازگفتا را یشا ن چنین برمیآیدکه متننا مه هروی نیزعینا " شا مل همین هفده بیت بوده است .

با اینوصف ما وقتیکه دا یربسئوا لات هفده گا نه موردا دعا ،بـــه متون گلشن را زمراجعه مینما ئیم ، بهیچوجه با گفتا رخا ورشنا سا نمزبور مطا بق درنمیآید. چونکه ا مروزه درمتون گلشن رآز ،ضمن پا نزده عنوا ن سئوا لی جمعا " شا نزده بیت منعکس است ، بطوریکه درعنوا ن سیزدهـــم دوبیت پشت سرهم آمده است .

غیرا زا ین ما درا ین با ره با گفتا رگروه دوم خا ورشنا سا نا زجملـه ا دوآرد برا وون[۲۱] دکترعبا س ا قبا ل[۲۲] و دکتر ما رکریت ا سمیت[۲۳] آشنا مـی شویم کهآنها درآثا ر خود طبق عنا وین سئوا لی پا نزدهگا نهٔ گلشن را ز ، سئوا لات هروی را نیز پا نزده بحسا ب گرفتهاند .

چندین سا ل بودکه همین مسئلـه مورد بحث تحت پژوهش بود .خصوصاً اینکه طبق منا بع قدیم وخا ورشنا سا ن شرق ، سئوا لات هفده گا نه هروی که با یستی درمتون گلشن را زمنعکس با شد ، درست درنمیآمد ، یعنـی در متونگلشن را زفقط شا نزده بیت مشتمل برشا نزده سئوا ل عکس شده بود . درنتیجه ضمن پژوهش بمتن نا مهٔ ا میرحسین هروی دست یا فتیم کههمین متن بمقدمهٔ نسخهٔ خطی گلشن را زیکه عینا " شا مل سئوا لات هفدهگا نه هروی نیزمیبا شد ، بعدا زبیت " بنظم آورده وپرسیده یک یک ــــــــــ جها نی معنی اندرلفظ اندک " بترتیب علاوه گردیده است .

قا بل توجه اینکه درنسخ گلشن را زمورد دسترس سئوا ل یکم گلشن را ز با یک بیت ودرنسخه خطی حا ضربا دوبیت آغا ز میشود :

۱۹ـ محمدعلیتربیته دا نشمندا نآذربا یجا ن ـ تهرا ن، ۱۳۱۴هـ.شمسیص ۳۳۵

۲۰ـ محمدعلیتبریزی (مدرس) ،ریجا نهٔ ا لادبه .جلد ۲ـتهرا ن۱۳۲۷هـ.شمسیص۲۹۸

۲۱ـ ا دوآردبرا ون ، تا ریخ ا دبی ایرا نـ تهرا ن، ۱۳۲۷هـ.شمسی ص ۱۶۰

۲۲ـ دکترعبا س ا قبا ل، تا ریخمفصل ایرا نـتهرا ن، ۱۳۱۲هـ.شمسی ص ۵۴۵

۲۳ـ دکترما رکریت ا سمیت ، مجله روزگا رنو ـ لندن ، ۱۹۴۵ ص ۱۰

۲۴ـ شیخ محمودشبستری ،گلشن را ز ـ نسخه خطیکتا بخا نهٔ سا لتیکف شدرین لنین گرا د ، ورق ۳آ ،۴آ ، شما رهترتیبه دورن:۲۳۳(دستنویس قبلاً مربوط به کتا بخا نهٔ آستا ن صفوی در ابردبیل بوده است) .

نخست از فکرخویشم در تحیر　　چه چیزست آنکه گویندش تفکـــر
چه بودآغاز فکرت را نشانـــی　　سرانجام تفکررا چه خوانی؟ ۲۵

از اینجا چنین نتیجه بدست میآیدکه درمتون گلشن را زخطـــی و چاپی که عموما" در دسترس است ، ضمن سئوال یکم ، تنها بیت اول عکس یافته وبیت دوم بعللی حذف گردیده است . براساس متن نامه هروی و نسخه خطی گلشن راز مزبورکه همچون نسخهٔ اصلی بدست ما رسیده ،چنین برمیآیدکه اصل نامه از بیست وهشت بیت عبارت بوده که درآن دوبیـــت بمقدمه وچهاربیت بخاتمهٔ آن وبیست ودوبیت دیگر نیزعینا "سئوالات امیرحسین هروی رادربرمیگیرد . نهایت شیخ شبستری ازهمین سئـوالات هفده بیت مشتمل برهفده سئوال جامع راانتخاب ودر گلشن رازضمـــن پانزده عنوان سئوالی قراردادە وبه ترتیب بجواب آنها مشروحا "پرداخته است بطوریکه از لحاظ وابستگی مسائل در سئوال یکم وسیزدهم ،دوبیت پشت سرهم آورده است . با اینوصف دومین بیت سئوالی گلشن راز"چه بود آغاز فکرت رانشانی　　سرانجام تفکرراچه خوانی؟" که درقوقنیز اشاره شده ، با مرورزمان از متون آن حذف گردیده بود ، طبق نسخـــهٔ خطی فوق الذکر معین ودرمتن علمی وانتقادی گلشن رازتصحیح گردید .[۲۶]

گلشن رازیکی اززیباترین منظومه های عرفانی وازبرجسته تریـــن آثار فلسفی شیخ محمود شبستریست که با این اثرنبوغ خودرانشانداده ودرردیف عرفا مقام شامخی رابدست آورده است .

دربارهٔ قدرت نبوغ فلسفی شیخ محمودشبستری واهمیت مثنویگلشن رازدرمنابع تاریخی ودرآثار عرفا ودانشمندان بیانات یست.که همگـــی شاهداین مدعی است چنانکه شارح مشهورگلشن رازشیخ محمدلاهیجی دربـــن باره گوید :

بسی تصنیف دیدم درحقایق　　ندیدم همچوگلشن پردقایـــق
اگرچه عارفان بسیاربودند　　بعرفان شیخ محمود است فایق[۲۷]

۲۵ــ قربانعلی محمدزاده ،دایربسئوالات فلسفی امیرحسین هروی بشیخ محمود شبستری .. معروضه های فرهنگستان آذربایجان شوروی ،باکو .شماره ۷ــ۱۹۶۶ ص ۸۷ ــ ۸۳

۲۶ــ به گلشن راز ،متن علمی وانتقادی ،صفا ومتن نامهٔ هروی درص ۶ــ۷ مراجعه شود

۲۷ــ مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز ،تالیف شیخ محمدلاهیجی... تهران ۱۳۳۷ هـ. شمسی ، ص ۷۱۶.

طبق گفتا رعا رف کا مل شیخ محمدلاهیجی با اینکه با بسیا ری از عرفا وآثـا ر ایشا ن آشنا شده ،ولی شیخ شبستری را ازلحاظ مقا م نبوغ ومثنوی گلشـن را زش را ازلحاظ دقیقی مضا مین درزمرهٔ آثا رعرفا نی برتری ومزیـــت خاصی را قا ئل است .

مثنوی گلشن را ز از تا ریخ تا لیف تا بحا ل دقت عرفا ودا نشمندان را بخودمعطوف دا شته ، با وشروح بسیا رمتعددونظیرهها نوشته ا ند[۲۸] خصوصا" عدهٔ ازعرفا همچون عبدالرحمان جا می درتا ثیرمضا مین گلشن را زوا فکا ر فلسفی شیخ شبستری قرا رگرفته ، آثا رخودرا سا خته‌اند .عدهٔ ازدا نشمندا ن نیزدرتا لیفات خود برای اثبا ت گفته‌ها یشا ن با بیا ت گلشن را زاستنا د نموده‌ا ند .

مثنوی گلشن را زهمچنین بزبا نهای زندهٔ آسیا واروپا مکررترجمه وچـــا پ گردیده است . بدینوضع اثردرطی تا ریخ اهمیت خودرا حفظ ودرادبیـا ت جها نی از لحاظ دا را بودن مضا مین پرا رزش فلسفی ــ اجتما عی شا یستگـی خاصی راکسب نموده است . چنا نکه امروزه نیزازطرف خا ورشنا سا نبررسی معا نی ورموز آن همچنا ن ادا مه دا رد .

ا ین را نیزبا یستی متذکرشدکه ترجمه‌های اثرفلسفی همچون‌گلشن را ز افکا ر ورموز عرفا نی آنرا بهیچوجه نمیتوا ندمنعکس نما ید ، بنـــا ء ترجمه‌ها بطورعموم سطحی وتحریفی است . شرح‌مشهورشیخ محمدلاهیجی هـم که بسبک کلاسیک نوشته شده ، بنا با نسجا م بعضی مفا هیم ، مضمـــــون اسا سی وی برای همه قا بل درک نیست . لـهذا برای پی بردن برموز آن جهت تسهیل ، ترتیب شرح مختصرآن بزبا ن معا صردرمقا بل هوا خوا هـــا ن عا لم علـــم‌وعرفا ن، وظیفهٔ بس ا رزشمندووجدا نی است .

قربا نعلی ــ محمدزا ده شبستری

۲۸ــ دراین با ره‌بگفتا را حمدگلچین معا نی ــ گلشن را زوشروح مختلف‌آن نسخه‌های خطی،دفترچها رم ، نشریه مرکزی‌دا نشگاه‌تهرا ن،زیرنظرمحمدتقـی دا نش پژوه وا یرج افشا ر، تهرا ن، ۱۳۴۴هـ . شمسی ص ۵۳ــ ۱۲۴مرا جعـــه شود .

یازان:ساوه‌نین خرقان بخشی‌نین بندامیر
کندیندن بیرینجی درجه‌لی عدلیه وکیللی
علی کمالی

مهدی منتظر

ساوه‌تورکلری نین آدلیم‌ائللری،خلج،بیگدلی،بیات،افشار،بغدادی شاهسئوه‌ن،تورکمن،مغان،قاجار وباشقالاری دیرلر.بونا گؤره‌ده نئچه قرنلردیرکی،ساوه‌نین مختلف یئرلری خلجستان،بیگدلی وبیات آدلانیبدیر

خلجلر ساوه‌نین هامی یئرلرینده مخصوصا خرقان ومزلقان بخشلرینده بیاتلار زرند بخشینده ومزلقانین قوزئی ـ گون باتان حصه‌لرینده،بیگدلی لر مزلقان بخشی نین گون چیخان قسمتینده،بغدادی شاهسئوه‌نائللی‌نین بودا غلاری دا ساوه‌نین حومه،مزلقان،زرند وخرقان بخشلرینده‌تورکمن وقاجارلارین ایندییه‌تک قالانلاری مزلقان وخرقان بخشلرینده‌وافشارلار، ساوه‌اطرافینده‌وقزوین وساوه‌آراسیندا افشاریه‌آدلانان ماحالدایاشایرلار.

ان قدیم‌زمانلاردان تورکلرین ساوه‌منطقه‌یاشاماق وحکومت ائتمک لرینه‌چوخلو دلیل‌ومدرک لروار‌دیر.بیگدلی لرکی،تورکلرین آدلیم‌ائللرینددن دیرلر مرکزی ایراندا ساوه‌نی بگه‌نیب ومزلقانین گون چیخان کندلرینده‌اقامت‌ائدیب واورادان عراق عجمین آیری منطقه‌وشهرلرینه داغیلیبلار.نئجه‌کی حاجی صفی قلی سلطان بیگدلی شاملو اوغلوحاجی مصطفی سلطان بیگدلی شاملو داتبریز وخامنه وارونق ومراغه‌وقم‌وساوه وسلطانیه واصفهاندا چوخ‌ـ چوخ کندلره وباغلارا ویئرلره وبازارچه‌و حمام‌وکاروانسرالارا مالک ایمیش،مزلقانین سوسنقین آدینا کندینی‌آتا‌ـ لاری کیمی اوزونه ودوورونده یاشایان ائللینه مرکز قرارویریب واورا‌ـ دان ایرانین مختلف ولایت‌و ایالتلرینده اولان املاکینی اداره‌ائده‌ر‌ـ میش.مرحوم مصطفی سلطان بیگدلی شاملو سوسنقینده اوچ گوللو‌ـ چیچکلی ومیوه‌لی باغ دوتدوروب،بیرینی"باغ‌صفا"وبیرینی"باغ وفا"وبیرینی ده "باغ سرا" آدلاندیریب واو باغلاردا،تالارلار‌ـ طنابی لار وکاغذلیق‌آدینا ایوانلار و سرایلار ایچینده قهوه‌خانه‌لر وشربتخانه‌لر وآشپزخانه‌لرو خیاط خانه‌لر وصندوقخانه‌لر تیکدیریب وسبزه‌میدانلار و دریاچه‌لرومر‌ـ مردن حوضلار سالدیریب وبوباغلاری وسرایلاری وساوه‌نین هریسان کنار سوسنقین،وندنقین،کتیرآباد،مرق آدینا اولان وارونق آذربایجاندا

خامنه ،داریان،شندآباد ،شانجان و کوزه‌گنان آدلانان ومرافه‌ده روشت کندی دئییلن وکرفس ده وسلطانیه‌ده واصفهاندا کئچمیشده میدان شاه آدلانان میداندا کاروانسرالار وعمارتلروحاملاری بیریئرده ۱۰۴۱ هـ. ق ائلینده وقف عام وخاص ائله‌یبدیرکی،بومهم‌وقفنامه ایران سازمان اوقافی‌نین ساوه‌اداره‌سینده ساخلانیروبواهمیتلی سند بیزه‌گؤسته‌یرکی،ساوه واونون مزلقان ماحالی ومزلقان دابیگدلی لرین کندلری چوخ آبادو سئومه‌لی وباشاماغا مناسب وایران تورکلری‌نین ان اسکی اوتراق یئرلریندن ایمیش،صونرالاردا مغان،موصلدن وشامدان تورک ائللری ساوه‌یه قدیم تورکلره قوناق گلیب واورادا قالماقلاری گؤسته‌ریرکی ساوه‌محالی مرکزی ایران تورکلری تین ان قدیم مرکزلریندن ایمیش .نئجه‌کی،اورا گلن وآیری دیللرده دانیشان ائللرده تورکلرین غلبه‌سیله تورکله‌شیب لر ،ائله‌کی کوردلر ،کوردخلج اولوبلار ،فارس زرگرانلی چیلخا تورک اولوبدور وارمنی‌لر تورک فرهنگینه باغلانیب وتورکی نی عمومی وسازو سؤزدیلی اختیار ائدیب وبودیلدن خوشلانیب وهوشلانیبلار .ساوه‌نین بیگدیلی لر اگلشه‌ن محالی اونلارین عدالت وائل سئوه‌رلیک وانسانیت‌لرینه خاطیر چوخ آباد وآدلیم اولوب واو حدودلاردا چوخ صنعتکارلاروشاعرلرو یازیچیلاریاشایبلار .آیریجا اؤز اؤلکه‌لرینده اوز گورمه‌ین مظلوم‌کیمسه لر بیگدلی لرکندلرینه کؤچوب واو کندلرده ساکن اولوبلار .بوکیمی انسانلاردان مرحوم مهدی منتظری نین آتا ـ بابالاری وطایفالاری داتفرش کندلریندن ظالملر الیندن قاچیب ،مزلقانین سوسنقین ورازین وپلنگ آباد وفرق آبادآدلی وآیری کندلرینه سیغینیب‌لر .

سوسنقین ،مرکزیتینه واؤز اتگینده عالملر وشاعرلر تؤره‌تمه‌گه چوخ دوغاری (استعداد) واریمیش نئجه‌کی اونون اتگینده شیخ محمدمهدی منتظری کیمی بؤیوک عالم‌وشاعرلر بویا چاتیبلار .

مرحوم‌شیخ محمدمهدی منتظری مرحوم میرزا محمدین اوغلودور .اؤزوندن ایکی اوغلان،بیری آقای ابوالفضل منتظری وبیری ده‌آقای علی‌اکبر منتظری و دؤرد قیز باقی قویوبدور .

مرحوم منتظری شعرلرینده "منتظر" تخلصینی اختیار وگاه‌دا "شیخ" و "مهدی" تخلصینی ایشله‌دیبدیر .

مرحوم "مهدی منتظر" اؤز تحصیلاتینی محلده وقم دا باشا آپاریب و

تحصیل علمدن صونرا اوز دوغما کندی وآنا یوردو سوسنقینه گلیب و مزلقاندا وخصوصا بیگدلی لر کندلرینده خلقین شرعی ایشلری وتعلیم و تربیت له مشغول اولوبدور.

مرحوم شیخ مهدی تخمینا ۸۰ ایل یاشاییب وسوسنقینده اولوب و قم شهرینده دفن اولوبدور

مهدی منتظر یئرینده وآز دانیشان ـ چوخ یازان اولوب واینجه و چکینک وقارا شیللی ایدی او ،حق سیزلیق قارشیسیندا باریشمایان مبارزلردن ایمیش .اونون گئییمی ساده بیرکندلی کیمی وایچه ریسی ائشیگیندن بزه کلی ایمیش وروحانیت حالتینده خلقه خدمت ائتمگه یاناشی بیرکندلی اکینچی کیمی ده اکیب ـ بیچینب ورعیتچیلیک ائده رمیش . او، ۱۳۳۷ شمسی نین آخرلاریندا دونیادان کؤچوبدور .شیخ منتظری قم علمیه حوزه سینده عرب دیلینی وعرب دیلینده اولان مذهبی کتابلاری ومتن لری اوخویوب وروحانیت لباسینی گئییمیشدی و بوسابقه یه گؤره ده اومرحومون شعرلری چوخو عرب دیلینه واو دیلین صرف ونحوینه راجع اولان ومذهبی مضمونلارا باغلیدیر.

مرحوم مهدی منتظرین عمری کیمی ده سؤزو ده چوخوموش وبوگونه تک آلتی مین بیت دن یوخاری اونون شعرلریندن بیزیم الیمیزه چاتیب کی،ها میسی اوز الیازمالاری دیر.

شیخ منتظر اوز کؤکو و اولدوقو محل باره سینده بئله دئییبدیر:

طینتم طاهر زخاک بی غش است　　نسبتم گویند زاهل تفرش است
درده سوسنقین دارم مقام　　نام مهدی،منتظر شهرت بنام

مرحوم شیخ محمدمهدی ،یئنگی عربی اوخویان طلبه لره کؤمک ایچون صرف و نحو عربینی فارسی دیلینده شعرله یازیبدیر.

مهدی منتظر رباعی فورموندا ومختلف مضمونلاردا چوخ شعرلر اوزه ندن یادگار قویوبدور :

این طبع خداداده ام ازراه مجاز　　برسوی حقیقتم نموده دمساز
ازدرگه حق امیددارم زکرم　　باملهم غیبی کندم هم آواز

سرنه به در خواجه تو ای بنده نواز　　تاخواجه نواز گرددآن بنده نواز
گربنده نوازی بنوازد بنده　　ای بنده نواز بنده بنده نواز

ازخنجر دهر از جگر آه مکش　　سربازی اگر تو منت ارشاه مکش
گرخوف و رجایت بود ای بنده بجاه　　هرگز به جهان حسرت آن جاه مکش

"منتظر"تورکی وفارسی شعرلرین چوخ فورمالاریندا یاخشی ـ یاخشی سؤزلر دئییبدیر .ملاحظه بویورون کی،حضرت علی بن ابیطالب باره سینده نه گؤزه‌ل تورکجه منقبت دئییبدیر :

ای بخرما خلقدن آلان تربیت علی — وی شهرما عرفده تاپان معرفت علی
حقین صفات مثبتی ذاتیندا مجتمع — حقا ذوات خلقده یوخ بو صفت علی
قادردی هرقدرا و،اوقدرت سنیله‌ییر — کن کلمه سی‌دیلیندن اولوب هرجهت علی
عالمدی قلب ماهیته قلب انورین — تاپمیش قلوب ،قلبین آرا ماهیت علی
هم‌محی العظامن وهم حی لایموت — عصیانه سن کلیدسنن مغفرت علی
معلومدور عقول نفوسه سنن مراد — عقلینله عقل لرا ولونوب تقویت علی
سن مدرکن ضمایرا سراره بالتمام — واجبدی ممکناته بئله معدلت علی
یوخدورسنین قدیملیقیندا قیاس وهم — وهم ایلین هیاکله یوخ عافیت علی
بیشک وشبهه‌اول خلق وازل سنن — سندن ائدیبدی خلقته حق مصلحت علی
هم‌صادقن تکلم‌والفاظ ونطقده — کل‌اللسان دیلینله تاپیب منطقت علی
دئسم‌علی خدادیرا ولورکفریمه سبب — لکن بوکفره ائتمه میشم معصیت علی
هرذیحیاته‌کون ده‌هرا ختلاف شکل — سندن یئتیبدی اونلارا چوخ‌منفعت علی
لطفونله آدمین بدنینه وئریلدی‌روح — ورنه‌اوجسمه‌اولما زیدی مرتبت علی
طوفاندن نجات تاپانما زدی‌نوح‌اگر — سندن اولونما سایدی اونا مکرمت علی
باء بنای بسمله حقه سن بنا — رحمانایلن رحیمه‌سنن معرفت علی
گلشن اولوبدونا رخلیل‌اللهه‌اگر — سندن تاپیب مقامایله منزلت علی
عیسا ائدیبدی روحی‌اگراوجازبدن — سندن بهشته‌ائله‌ییب مغفرت علی
بیضا یدینده‌گؤردوالینده‌عصای‌دست — موسا دئدی سنینله‌دی بومعجزت علی
ذبح‌اتمیه‌ی ذبیحی گؤروب خنجرتیغ ایله — بیلدی فدانی سن ائله‌دین‌مرحمت علی
مهدا یچره‌اژدهانی‌دئسم‌بؤلدوقهریلن — کمترمقامدیرسنه‌بو منقبت علی
عنترنه‌دیرنه‌عمروونه‌مرحب نه‌ذولکلاع — روباهه جنگ شیرگلیر میمنت علی
ای خانه‌ء خدا ده‌خدا سیندیرن خدا — تحسین‌ائدیب بوحرمتیوه‌شش جهت علی
یافاتح‌المشاکل یافارخ الهم — ایسترسولفظه "منتظر"ین معذرت علی

مهدی منتظر امام‌حسینه دریندن عاشیقمیش واونون واؤزونون اهل بیتی‌نین وکؤمکچی لری‌نین باره‌سینده نه‌نیسگیللی سؤزلرومدیحه‌لردئییب دیر .بورادا شیخین بیربؤیوک"ها را "ردیفینده امام‌حسینه مربوط اولان شعر-یندن نئچه بیت اوخویاق :

یا حسین سن ها را بیلمم غم وآزار ها را
کربلا دشتی ها را بیرا ئله کفار ها را
عرصه تنگ اولدو سنه ، عازم میدان اولدون
سن ها را ،نیزه‌ها را ،تیغ شرربار ها را
جانثما زا وسته گره‌ک سن اوتوران ذکرا وخویان
ناله‌نای ها را ،کوس ایله نقاره ها را
سن گره‌ک صحبت ائده‌ن عالم واوستاد ایلن
اهل فسق ایله‌دانیشماق ها را ،زنار ها را
اولوم اول حالیوه‌قربان کی دئدین اسقونی
شربة الماء ها را ، خنجر خونخوار ها را
باشیوی کسدی سوسوز نیزه‌یه منصوب ائتدی
باش‌ها را ،آیهٔ قران ها را ،تذکار ها را
قتلگهده دؤشه‌نیب نعشیوون اوسته زینب
دئدی بیرجسم ها را ،گول بدنه خار ها را
باشیوی کوفه‌ده مهمان ائله‌دی خولی دون
گول ها را ،مطبخ ها را ،چشم گهربار ها را
وئردیلر مژده یزیده کی، گلیر آل علی
دئدی ساکت اوتورون،خوارها را ،بار ها را
اهل بیتی دیله گلمکدن اوتورا یسته‌دی طشت
کسیلی باش‌ها را ، طشت طلا کار ها را

مهدی منتظری آیری شاعرلرین چوخ یئرده شعرلرین تضمین ائله‌ییب ،خصوصا حافظه‌درین ارادتی واریمیش واونون شعرلریندن استفاده وتضمین ائدیبدیر ،نئجه‌کی،آشاغیدا گلیر :

گفت اسماعیل را بابش خلیل حکم گشته از خداوند جلیل
من تورا بادست خود سازم‌قتیل "ای رخت چون خلدو لعلت سلسبیل
سلسبیلت کرده جان ودل سبیل "
گفت کن تعجیل بر آور نیاز اجر صبرت با الله چاره ساز
نازم ازاین فیض‌گردی سرفراز "پای ما لنگ است و منزل بس دراز
دست ما کوتاه وخرما برنخیل "
گفت ابراهیم جانا وین عجب زحمت ورنجت کشیدم روز و شب

سخت و دشوار است برمن این تعب "سبزه نوشان رخت بر گرد لب
همچو حورانند دور سلسبیل"
ره مده برخانه فیل عاشقی یا بکن بردیده میل عاشقی
یا ابا هستم قتیل عاشقی "یا بکش بر چهره نیل عاشقی
یا فرو بر جامه تقوی به نیل"
"منتظر" این چند بیت لعل وار کرده تضمین تا بماند یادگار
هم قبول افتد به کوی و بزم یار "حافظ از سرپنجه عشق نگار
همچو مورافتاده اندر پای مور"

شیخ مهدی اوزون عمرونون چوخونو مسجدده ومنبرده آلعبا ذکری ایله ن گئچیریب ویاخشی اثرلرینی بوبارهده خلق اقدیبدیر .بورادا بیر "آغلار" ردیفلی قصیده سیندن نئچه مصراعلار نظرلردن گئچسین :

آغلار

خداوندا نه عالم دیر گینه ارض و سما آغلار
فلک باشا قارا چکمیش ملک دوتموش عزا آغلار
یازیب سردفتر لوحه مداد سرخیله کاتیب
قدرحیران قالیبه مبهوت وماتا ولموش قضا آغلار
یئتیبدیر باء بسم الله نقطه خال هندو تک
کی باء وسین ومیمی تک الف لام ایله هما آغلار
سوروشدوم علتین آغلار گؤزیله بیردمی ساکت
قالیب ائتدی اشاره گؤرگونن طاء ایله ها آغلار
دئدیم بومطلبین رمزین صریحا وئرگینمن توضیح
تؤکوب قانیاش دئدی یاسین ایله گؤرهلا تی آغلار
دئدیم ووردوشبیخون زلف رنگی چهره ماهه
دئدی والليل ایله والشمس ونجم والضحی آغلار
دئدیم رنگ شفقدن قان داما رباعث نه دیرسؤیله ؟
دئدی مشرق دلی ،مغرب اولوب ماتمسرا آغلار
دئدیم اهل عزا کیمدیر ،کیمه دوتموش نه دیر آدی؟
دئدی بیل مرتضی بابی ،آنا خیرالنساء آغلار
دئدیم قاتل اونا کیمدیر ،دئدی شمرلعین الده
دوتوب خنجر ،کسیب باشین ،بوغازایله قفا آغلار

دئدیم شیخ "منتظر" بوغمده پایان مطلبی ختم ائت

دئدی باخ شیخه ماتم‌لردوتا رصبح و مساآغلار

تورکی دیلی خلق دیلی اولماق وخلقین اوره‌ک سؤزلرینی گؤزه‌ل بیان ائتدیگی ایچون بیرمخصوص صمیمیتی وارکی،آیری دیللرده‌بو صفت گؤرونمور وبونا گؤره‌بوا وره‌ک‌لر مفسری اولان دیل احساس وعاطفه‌شادلیق وغم‌وغصه‌لری گؤسته‌رمک ایچون چوخ اویغون ودوغارلی(تناسب‌لی)دیر.

اما بیزیم روحانی شاعریمیزفارسی دیلینده‌ده‌امام‌حسین علیه‌السلامه راجع نیسگیللی سؤز دئییبدیر،او جمله‌دن ؛

آخرای خسروخوبان سوی میدان رفتی * بیوفائی زکه‌دیدی که‌شتابان رفتی

زچه‌ای قافله‌سالار فکندی مارا * بیکس ویاروزاین دشت وبیابان رفتی

آخرا زهجرخودای شاه‌مرابنهادی * باغم‌ورنج‌والم‌دست به‌گریبان رفتی

روزدردیده‌ماشام سیه گردیده * تاچونورا زنظرمای مه‌تابان رفتی

چه‌هوادرسرت افتادشهاکافکندی * زینب غمزده‌را برکف‌عدوان رفتی

یادازغمکده کوفه‌کن وزینب زار * نزدزهراچوتودرروضه‌رضوان رفتی

یادکن ازکف‌پای من وخارره‌شام * چون به‌گلزارجنان ای‌گل خندان‌رفتی

مهدی منتظرین شعرلرینی توپلامیشیک وانشاءالله‌تزلیکده ساوه تورک شاعرلر دیوانلاری ردیفینده اونوندا دیوانی چاپا وعزیزتورک و فارس اوخوجولارین اللرینه یئتیشه‌جک.مناسب بیلیریک کی،بومقاله منتظرین بیرتورکی"پیش واقعه"آدلی شعری نین نئچه‌بیتی‌ایلن صونا چاتسین .

پیش واقعه

بیلمم نه‌شوردور گئنه آفاقی یاندیریب

آفاقدن دوشوب یئره توپراقی یاندیریب

توپراق آلیشدی شعله‌سی ائتدی گؤیه عروج

گؤی لرشراره‌ایلدی نه طاقی یاندیریب

مشتاق اولون بویانماق حسینین عزاسیدیر

هردوستدا روتابع و مشتاقی یاندیریب

لوح وقلم‌شراره‌چکیب عرش وفرش ایلن

کورسی نشین ودفترو اوراقی یاندیریب

*** *** ***

پرلی – پرلی

قصرا وستوندن،نظر سالیب باخاندا * گویاکی،شفقدن،شمس وماه باخار
برقع‌سین آتاندا ،بولبول شـــیدا * غنچه لبلرینه ،چکر آه ،باخـــار

آتش عشقیندن ،باغری برْیانـــم * لاله تک داغلییام ،جگری قانـــم
خشم‌ائدیب باخاندا ،بید لرزانـــم * سانا سان مجرمه ،پادشاه باخار

عطرینه مایلدیر ،اول مشک اذفـــر * خاللارین عطارید ،مریخ و قمـــر
اؤزونه وئره‌نده زینت و زیـــور * گون ائده‌رحسنونا ایواللهباخار

باخانداآی کیمی پرلی‌ـ پرلی‌دیـــر * گویا شبنم‌دوشوب ،غنچه‌ترلی دیـــر
جمالی مشرقدن شعله‌ورلـــی دیـــر * گویا کوکبدن هرصباح باخـــار

عاشیق اولان عشقین بحرینه تومار * یار یاری نین بوسه‌لبیندن اومار
اؤزگه‌لر باخاندا "تلیم"گؤزیوومار * یار اؤزوباخاندا ،سربراه‌باخار

برقع = روبند . اذفر= خالص .پرلی = پارلاق .

محاوره

" تورکجه ـ فارسجا معمولی دانیشیقلار" تألیف :
کتابیندن منظوری خامنه

تورکجه	فارسجا
تلفونی دانیشیق	**مکالمات تلفنی**
خواهش ائدیرم بیرعمومی تلفون منه نشان وئرین .	خواهش می کنم تلفن عمومی را بمن نشان بدهید .
عمومی تلفون آشاغی قسمتده دیر .	تلفن عمومی درقسمت تحتانی است .
سیزین تلفون دفترچه‌سی وار؟	شما دفترچهٔ تلفون دارید ؟
بوتلفوندان نئجه استفاده ائتمک اولار ؟	از این تلفن چگونه می توان استفاده‌کرد ؟
اول دسته‌گی گؤتورون ،صونرا بیر ، ایکی قیرانلیق، پول یئرینه سالین .	اول گوشی را بردارید ،سپس ، یک سکهٔ دوریالی،در محل پول بیندازید .
اگر اطلاعاتی ایستیرسیز ۱۱۸ـ نجی نمره‌نی توتون وایسته‌دیگیز نمره‌نی سوروشون .	اگر اطلاعات را می خواهیدشمارهٔ ۱۱۸ را بگیریدوشماره‌ای راکه می خواهید بپرسید .
الو ! سیز حسن آقا سیز ؟	الو ! شما حسن آقا هستید ؟
بلی ،سیز کیمسیز ؟	بلی شما کی هستید ؟
دانیشان مهدی .	من مهدی .
من مهدی یم ،اجازه وئرین شفیقه خانم‌ایلن دانیشام .	من مهدی هستم اجازه بدهید با شفیقه‌خانم صحبت‌کنم .
چوخ یاخشی دسته‌گی ساخلایین .	خیلی خوب‌گوشی را نگهدارید .
متاسفم ائوده دگیل لر .	متاسفم در منزل نیستند .
سیزدن خواهش ائدیرم ،بوپیغامی اونا یئتیرین .	ازشما خواهش می کنم این پیغام‌را بایشان برسانید .
ممکندیر دوباره تلفون ائله‌ییم	ممکن است مجددا تلفن کنم .
سیز اشتباه‌توتموسوز .	شما اشتباه گرفته‌اید .

تورکجه	فارسجا
باغیشلایین خواهش ائدیره‌م اؤز شماره‌زی تکرار ائدیرم . آللاه آمانیندا .	ببخشید ،خواهش می کنم شماره‌ٔ خودتان را تکرار کنید خداحافظ .
عائله عضولری حقینده	دربارهٔ اعضاء خانوادهٔ
**********	**********
سیزین عائله عضولریزنئچه نفردیر؟	اعضاء خانوادهٔ شما چندنفراست ؟
بیزیم عائله عضولریمیز بئش نفردیر : آتام ،آنام ،بؤیوک باجیم ،من و کیچیک باجیم .	اعضاء خانوادهٔ ما پنج نفر است : پدرم ،مادرم ،خواهربزرگم ، من و خواهر کوچکم .
آنان هاردا ایشله‌ییر؟	مادرت کجا کار می کند ؟
آنام اؤز ایش‌لرینه باخار .	مادرم خانه‌دار است .
آتان نه‌چی دیر؟	پدرت چه‌کار می کند ؟
آتام اوردودا خدمت ائدیر .	پدرم در آرتش خدمت می کند .
اونون درجه‌سی نه‌دیر ؟	او ، چه‌درجهٔ دارد ؟
او ، سرهنگ دیر .	او سرهنگ است .
بؤیوک باجین درس اوخویور و یا ایشله‌ییر؟	خواهر بزرگت درس می خواند و یا کار می کند ؟
بؤیوک باجیم تحصیلاتینی بیتیریب ،ایندی گؤز دوکتوری ـ دیر .	خواهر بزرگم تحصیلاتش را تمام کرده‌است ، حالا چشم‌ـ پزشک است .

صمد سرداری نیا

میرزا علی واعظ" ویجویه‌ای "

ویجویه نام یکی ازکوی های شهرتبریز است‌که درمحل"ورجی"نامیده میشود. ساکنان مبارزاین محله دوش بدوش مردم سایرکوی های شهر تبریز درنهضت مشروطیت شرکت نموده وشهدای عالیقدری تقدیم آزادی کردند. موقعیت این محله طوری قرارگرفته که خیلی ازرویدادهای آن زمان درحوالی این کوی اتفاق افتاده‌اند. لذا یکی ازاهالی دانشمند این محل به نام حاج محمدباقرویجویه‌ای که خودنیزجزومجاهدان بوده آن رخدادها راثبت‌کرده وبعدها درکتابی زیرعنوان " بلوای تبریز" به چاپ رسیده که یکی ازمنابع مورداستفاده دانش پژوهان میباشد.

از جمله شهدای این محله زنده یادمیرزاعلی واعظ معروف به ویجویه‌ای که ازسران جانبازجنبش مشروطیت درشهرقهرمان پرور تبریزبود.

شادروان میرزاعلی ویجویه‌ای ازجمله ناطقینی بودکه‌درنهضت مشروطه خواهی دوشادوش سایرواعظ آزادی خواه مثل شیخ سلیم ومیرزا حسین واعظ به جبهه مبارزان مردم دوست‌پیوسته وبانطق وخطابه مبارزه بااستبدادداخلی وپیکاربرعلیه استعمارخارجی راآغازکردند.

این نیک مردبااین که ازروزنخست میدانست‌که‌درمیدان مبارزه‌قدم گذاشتن عاقبت‌خطرناکی داردباوجوداین زندگی خودرابه‌خدمت درراه‌هم نوع خویش وقف وبی باکانه به ارشادمردم پرداخت.

مستبدین بیشترازتیرتفنگ مجاهدین ، ازسخنان ناطقین‌میترسیدند وهرهفته‌ای که میگذشت‌برای نابودیشان نقشه جدیدی طرح میکردندتا باکشتن آنان زبان مردم راببندندولی مجاهدین هیچوقت‌سخنرانان را تنهانگذاشته وهمه وقت‌برای حفظ آنان پاسداری میکردند.

روانشادمیرزاعلی واعظ ازجمله افرادسرشناس وازرهبران‌مشروطه خواه تبریز به حساب می آمدبه همین علت‌بودموقعی که رحیم خان چلبیانلو به دستورمحمدعلی شاه به تبریزحمله کردوتمام محله‌های این شهربه جزمحله امیرخیزراوادار به تسلیم نمودبعدازاین که نمایندگان مردم شهرپیش رحیم خان رفتندوی چندشرط تحمیلی رابه آنان ارائه داده ازآن جمله یک‌لیست شامل‌اسامی سران مشروطه خواه تبریز بودکه ازنمایندگان خواست این افرادراکه ۹۰ نفربودندتسلیم وی کنند . دربین این اشخاص‌نام مرحوم میرزاعلی واعظ نیزبودکه همراه اسامی قهرمانانی مثل علی مسیو، ستارخان، باقرخان، شیخ

محمدخیابانی وحسین خان باغبان دیده میشد. بودن نام میرزاعلی‌واعظ دربین این بزرگان نشان دهنده اهمیت مقام وی میباشد. ناگفته‌نماند که مردم تبریز نه تنها با درخواست رحیم خان مخالفت‌کردندبلکه و ی درمقابل یورش قهرمانانه ستارخان سردارملی تاب مقاومت‌نیاورده و روبه فرارگذاشت.

برای بهترشناختن این روحانی ازجان گذشته درکتاب"نامه‌هائی ازتبریز" چنین میخوانیم " میرزاعلی شهیدمرحوم تقریبا" چهل سال داشت ویکی ازناطقین درجه‌اول تبریز وبلکه یگانه بود.بسیارآدم‌وطن پرست صحیح‌با اخلاق ، فداکارومشروطه طلب‌بودوخیلی بانفوذ ومحبوب القلوب درمیان مردم بود. مشارالیه پسریکی ازعلماء ومجتهدین بزرگ تبریز بوده وخودنیز ازعلمای درجه دوم وواعظین بود. ابتدای ایام عمر خودرا صرف تحصیلات ملائی کرده وبعدها واعظ شده بود.ازابتدای‌ظهور مشروطیت داخل دراین کارشده وبسیارمجاهده نمودودراین شش سال گذشته کاری غیرازاین نداشت. شب‌وروزدراعتلای کلمه مشروطیت غیور وساعی بودودرشدت ورخاء وآسایش وانقلاب ، پایدارومستقیم بود. در عهدمشروطیت ثانی به وکالت" انجمن بلدیه منتخب وعضو شد.درمشروطه اول به واسطه مجاهدات فداکارانه‌اش بسیارطرف عداوت شدیدمستبدین مانند میرهاشم وحاج میرزاحسن وغیرهما ازموسسین اسلامیه مفسده‌گشته وصدمات بسیاردیده بود. مشارالیه دراین دوسه سال اخیرناطق یگانه تبریز وواعظ مشروطیت بود" (۱)

این شهیدبزرگوارازجمله روحانیون روشن بینی بودکه استبدادقاجار رابهترشناخته بودوخوب میدانست‌که تنها ره رهائی خلق ازدست دژخیم محمدعلی شاه روسوفیل مسلح شدن ومبارزه مسلحانه است.وی بنا به تجربه انقلابیش نیک دریافته بودکه تاریخ ثابت‌کرده است‌که دیکتاتورها وخون آشامان ضدخلق به جززبان زورچیزدیگری نمی‌فهمند وتنها ازاین راه است‌که میتوان آنها راازتخت‌فرعونیشان به زیر کشیده وخلق ستمدیده راازدستشان رهایی بخشید. چون گرگ بنا به طبیعت ذاتیش کارش همیشه دریدن بره بوده وهیچوقت درقاموسش پند واندرز وعجز والتماس‌جائی نداشته ونخواهدداشت. بدین جهت برخلاف سران آزادی خواه تهران که بعدازصدورفرمان مشروطیت کارراتمام شده

۱ــ ادوارد براون ــ نامه‌هائی ازتبریز ــ ص ۲۰۱

مشروطه راگرفته شده می پنداشتندوهیچ لزومی برای مسلح شدن مردم و آماده کردن آنها برای فردا نمی دیدندوبه همین علت هم بودکه محمد علی شاه توانست به آسانی آزادی را درتهران وسایرشهرهای ایران خفه کند، ولی رهبران هوشیارتبریزازجمله میرزاعلی واعظ تشخیص داده بودندکه هنوزاول کاراست وبایدبرای تحکیم حکومت قانون دربرابر استبدادمسلحانه آماده شد. این شهیدراه حریت نه تنها مردم را برای مسلح شدن تشویق میکردبلکه لزوم تهیه اسلحه سردوگرم راشرعا "مجاز معرفی مینمود. طاهرزاده بهزاددراین زمینه درکتاب خودچنین مینویسد

" درروزهای انقلاب تبریزهرعمل، عکس العملی تولیدمیکردآمدن اکرام السلطان وگرفتاری اسدالله خان وافشاء شدن اسرارتوطئه وبیداد گری های بیوک خان پسررحیم خان چلپانلوتردیدی باقی نگذاشت که نقشه هائی برای برچیدن مشروطیت ایران تهیه شده وقبل ازهمه میخواهند صدای فدائیان آذربایجان راخاموش کنند. عکس العمل این توطئه ها بیداری رهبران واقدام های ضروری تروشدیدترآزادی خواهان گردید، ابتدافدائیان مخزن اسلحه ارک راتحویل گرفته ومجاهدین وفدائیان محله های شهرتبریز رامسلح کردند..... پس ازتشکیل حزب اجتماعیون عامیون بنا شدمجاهدین امنیت تبریزرا به عهده بگیرند. بنابراین مسلح شدن آنان ضروری تشخیص داده شدووعاظ هم ازقبیل میرزاعلی واعظ ویجویه ای وچندتن دیگردربالای منبرهالزوم تهیه اسلحه گرم وسرد را شرعا " مجاز معرفی کردندوچون پیش بینی کردندکه داشتن اسلحه بدون دارابودن آموزش نظامی کافی نیست، ازتاریخ ۱۲ربیع الثانی۱۳۲۵هـ.ق مشق نظامی وهدف گیری معمول شد.

بدین نحودرکلیه میدانهای تبریزآموزش نظامی وتیراندازی معمول گردید وبعدازظهرها جوانان لباس ملی دربرکرده پیکرهای خودرا باقطار فشنگ آراسته ومشغول تمرین سپاهیگری گردیدند. این اقدام فوایدفراوانی داشت ازآن جمله قبل ازاین که جنگ ونبردآغازگرددجوانان ورزیده شده وبه تفنگ وفشنگ عادت کرده وزنگ ترس وواهمه ازوجودآنان زدوده شده بود، ضمنا " اینان هم که درجامعه بارخت آزادی ومشروطیت شناخته شدنددرمقابل عمال استبداد قرارگرفته واخلاقا " ملزم به انجام تعهد گردیدند (۱)" .

۱ـ طاهرزاده بهزاد قیام آذربایجان درانقلاب مشروطیت ایران ـ ص۱۳۴ـ۱۳۲

زبان گویای مرحوم میرزا علی‌واعظ همیشه بلای جان مستبدین‌بود ووی را مثل سایرسخنگویان نهضت سزراه‌خودمی‌دیدندلذا همیشه درصددتوطئه بودندکه‌اوراحداقل ازشهرتبریزدورکنند. درتاریخ مشروطه بارها اشاره شده‌است‌که‌حاج میرزاحسن مجتهدوسایرافرادی‌که‌باطنا "با مشروطه مخالف بودندبراثرافشاءگری‌های میرزاعلی واعظ وچندتن‌دیگر ازناطقین نمی توانستندتوطئه‌های خودرا پیاده کنند لذا بادسیسه‌های مختلف درصددبودندکه این سخنگویان مردم راازسرراه‌بردارندولی خوشبختانه براثرپشتیبانی مردم ومجاهدین ازآنان این دسایس بی‌نتیجه می ماند.

احمدکسروی نیزدرباره میرزاعلی‌واعظ وچگونگی شهیدشدن آن راد مردبه دست روس‌های تزاری درمحرم سال ۱۳۳۰ هـ. ق چنین نوشته‌است: "آقا میرزاعلی واعظ ازمردم ویجویه وچنانکه ازنامش پیداست ازدسته واعظان بود. درآن زمان بسیاری ازواعظان به قفقازرفته درآنجا به واعظی پرداختندی، آقا میرزاعلی نیزازاینان بوده،ولی چون جنبش مشروطه خواهی برخاست وآوازآن به قفقازرسیدوبسیاری ازایرانیان بازمیگشتندا ونیزبه تبریزبازگشت وبه آزادی خواهان پیوسته‌یکی از واعظان بنام مشروطه گردید. مادرتاریخ بارهانام اورابرده‌ایم.مرد نیکخووشیوازبان وغیرتمندی بودوباآن که ازپیشروان آزادی به‌شمار میرفت به انجمن وادارەهادرنیامده وبه همان کارواعظی خرسندی‌داشت وچون کسی رانیازرده ودرپیشامدجنگ روس‌هم دست‌نداشته بودازاین‌رو بیمی به خودراه نداده ازشهر بیرون نرفت. امیرحشمت ویارانش به اونیزپیام فرستاده پیشنهادهمراهی کردندولی اوانگیزه‌ای‌برای‌بیرون رفتن ازشهرنمی‌پنداشت وآن رانپذیرفت. لیکن چون ثقه‌الاسلام‌ودیگران راگرفتندواندازه بدخواهی وسختگیری روسیان دانسته شداونیزبرخود ترسیده به چاره برخاست، ولی ازشهربیرون نرفت وپناه بردن به‌خانه خویشان ودوستان راروانشمردودرآن دل زمستان به‌باغی‌درکوی‌کوچه‌باغ پناهیدودریک سرای سردوتهی درآنجا به نگهداری خوُپرداخت وچون کسی درچنان جائی نهان نماند، حسین خان فراش‌باشی جایگاه اورادانسته وبابستگان خودبه سراغ وی آمدواورادستگیرکرده وبا کسان‌دیگری که دستگیر کرده بودبرای روسیان برد. همان روزروسیان آمیرزاعلی‌واعظ باسه‌تن دیگرحاج صمدخیاط ـ حاجی خان‌قفقازی ومشهدی شکورخرازی‌را در

قـوم باغی به دارآویختند.

اینان را ازچندروزپیش گرفته بودندوما ازسرگذشت ایشان درباغ شمال وچگونگی بازپرسی ودارکشیدن آنان آگاهی درستی نداریم ولـی پیکره‌ای دردست است که سرکردگان روسی هرچهارتن رادرپای دارنـگاه داشته اندودرهمان جا بازپرسی میکننـد وریسمان ها ازبالای سرآنـان آویزان است. ازاینجا پیداست که چه رفتاری با ایشان کرده اندوچگونـه داوری نموده اند (۱)".

کتاب "نامه‌هائی از تبریز" که دربالانیزبدان اشاره شدهمزمان باآن فجایع به‌صورت نامه‌هائی ازتبریزبه لندن فرستاده شده واین جنایات درآن نامه‌ها تشریح شده است .دربارهٔآخرین‌روزهای زندگانی روانشادمیرزاعلی واعظ ووضع اسف انگیزبچه‌های صغیرش بعدازشهادت وی از قول یکی‌ازاحرارتبریزچنین نوشته شده است:

"درآخرین ملاقاتش باوی دراوائل محرم دراثنای مقاتله روس‌ها مرحوم مشارالیه اظهارنموده‌بودکه حس میکنم که قطعا" مراخواهندکشت وهیچ فکری ندارم جزآن که‌چون‌ازمال دنیاهیچ چیزندارم ازبابت اولادصغارم نگرانم ومیگویندواقعا" بعدازشهادت مشارالیه ،اولادصغیرش درنهایت فلاکت واستیصال درکوچه‌ها گدائی ودریوزگی میکنند. سه چهارطفل‌صغیر یتیم ازدختروپسر دارد.بانهایت صعوبت ، احرارمتواری ومختفی تبریز قریب‌سی تومان درشش ماه توانسته‌اندبه‌اهل وعیال آن‌مرحوم‌برسانند، چه‌که‌علنا" دسگیری ازآن ها ممکن نیست ... میرزاعلی مرحوم مسلـک سیاسی دموکرات داشت" (۲)

این شهیدمظلوم که‌یک عمرصادقانه درراه خدمت به‌خلق باایثار فداکاری کردوبالاخره جان عزیزش رادرراه هدف مقدسش نثارنمودولـی دست مکافات نگذاشت که‌قاتلین وی بتوانندبعدازاویک‌شبه‌راحتی‌زندگـی کنندوآه جانگدازکودکان صغیرویتیم آن مبارزنستوه بالاخره تبدیل به شعله‌های آتشی شدکه خرمن‌هستی آن دژخیمان رابه خاکسترتبدیل‌کرد.

چندی نگذشت که‌انقلاب اکتبرطوماربهستی ترازان خونخواررروسیه رادرهم نوردیدوخاندان جباررومانوف رابرای همیشه به‌زباله‌دان تاریخ افکند ومزدوران سرسپرده آن‌ها درتبریزازجمله حسین‌خان فراش باشی نیزبدست

۱ـ احمدکسروی ـ تاریخ هیجده‌ساله‌آذربایجان ـ ص ۳۴۲

۲ـ ادوارد براون ـ پیشین ـ ص ۲۰۲ـ۲۰۱

مجاهدان به‌کیفر اعمال خود رسیدند و مصداق این شعر در مورد همه آنها به واقعیت عینی تبدیل شد :

دیدی که خون ناحق پروانه شمع را چندان امان ندادکه شب را سحر کند

کسروی درباره حسین‌خان فراش باشی وعاقبت بدفرجام او چنین مینویسد " این حسین خان فراش باشی ویجویه وحکما وا ربوده پس از جنبش مشروطه به‌آزادیخواهان پیوسته ودرجنگ ها نیز همیشه پادرمیان میداشت ودسته ای زیردست او بودند ، با این همه چون روسیان چیره شدند درزمان بحال وجایگاه دیرین خویش برگشته بازفراش باشی گردید و نامردانه به‌جستن وگرفتن آزادیخواهان پرداخت که بیش از دیگران در این راه میکوشید و بسیاری از کسانی که روسیان وصمدخان از ویجویه وقره‌آغاج وآن پیرامون ها کشتند گرفتاریشان بادست این می بود ولی خود او نیز داستان بس شگفتی دارد و چند سال دیرتر مجاهدان او را به کیفر این نامردی‌ها یش کشتند .

پس از رفتن روسیان از تبریز که دموکراتیان در تبریز نیرومند شدند این حسین خان از شهر گریخته بود ولی یک شب نهانی بازمیگشته و دموکراتیان آگاه شده ودرگورستان گچیل او را کشته ویک پارچه سفیدی به روی سینه‌اش دوخته وبه‌روی آن با خون سه سطر نوشته بودند :

"زنده باد ارواح پاک شهدا"

"زنده باد روح پاک میرزا علی ویجویه"

زنده باد روح پاک احمدخان یوزباشی"

وبا مدادان که او را برداشته ودرآن نزدیکی به‌خانه کلانتری آورده وبه روی زمین انداخته بودند من نیز به‌آنجا رفته وآن را دیدم واین شگفت که همان خانه از آن حاجی خان بوده ومادر داغدیده پیرا وکه تا آن زمان زنده بود بالای سر کشته حسین خان ایستاده ومیگفت پسرم را این بکشتند[1] داد در اینجا لازم است ضمن گرامیداشت خاطره فراموش نشدنی زنده یاد میرزا علی واعظ وکلیه شهدائی که در راه آسایش وترقی بشریت جان عزیزشان را فدا کرده اند مقاله را با ابیاتی از شاعر گرانمایه آقای حمید سیدنقوی (حامد) که با زبان شیرین مادریمان درباره محله ویجویه وشادروان میرزا علی واعظ سروده به پایان بریم :

(ورجی)کوچه‌سی ها ردا قالمیسان هرنه باخیرام گورمورم سنی

آخرا شویمه آزقالیرگشده م ها ردا قالمیسان یاداسالمنی

میرزه علی واعظ بویوک اوغلووا ادبلی سلام یئتیربیزلردن

دینه واعظه آییلسین گورسون گینه آلقانلارگئچیب دیزلردن

تهیه ائدن :
ع .منظوری خامنه

مزه‌لی احوالاتـــلار

دنیزده طوفان ایدی،گمی تهلکه ده ایدی.بیرسرنشین اوبیزیسیـــــنه دئدی :

ـ گؤره‌سن بوندان دا بته‌ر بدبختلیک وار؟

اوبیری جواب وئردی :

ـ وار عزیزیم، من آخماق گئری قایتماق بلیطینی دا آلمیشام.

** ** **

پاریس ده قادینلارین آت ـ آرابا ایله گزمگه چیخمالاری واختیله چوخ دب ایدی. ائله بونا گؤره ده چوخلو فلاکت باش وئریر .خئیلی آدام آرابا آلتدا قالیب ازیلیردی .آتلار باش گؤتوروب بوتون کوچه‌لر بویو چاپیردی.بوندان ناراحات اولان گرال ، شهربلدیه اداره‌سی نین رئیسی نی چاغیریب ،نئجه اولور ـ اولسون ،بو بی آبیرچیلیغا صون وئرمگی امر ائدیر.بلدیه رئیسی چوخ فکیرله‌شندن صونرا بئله بیـــر اعلان یازدیردی :

"آت آرابا سی سوره‌ن قادینلارین یاشی اوتوزدان یوخاری اولمالـی دیر". بو اعلاندان صونرا کوچه‌لرده داها آت‌آرابا سی گؤرونمه‌دی.

** ** **

خانیم تزه قوللوقچوسونو چاغیریب دئدی :

ـ داها بونا دؤزمک اولماز ،بسدیر ،سنین بیشیردیگین خوره‌ک لـــری اریم یئمیر، دئییر : بوزباش گاه شور اولور ،گاه شیت ،کاباب همیشه یاندیریرسان .پولوو همیشه هیس ایی وئریر.

قوللوقچو سویوق قانلیلیقلا جواب وئردی :

ـ دوغرودان دا دؤزمک اولماز همیشه خوره‌ک لرده نقصان آختاران بئله کیشی دن چوخدان بوشانیب جانی ئیزی اونون الیندن خلاص ائتمه‌لیدنیز.

** ** **

ایتالیالی بیرکیشی انگلیس سیّاحینا دئییردی :

ـ بیزیم شهر یئر اوزونون جنّتی دیر .بورادا انسان اؤلمور.

ـ بس بوگون گؤردوم بیر اؤلو آپاریردیلار.

ـ او، آخرینجی تابوت قایران آیدی ،آجیندان اؤلوب.

دنیز= دریا . سرنشین = مسافر .گئری قایتماق = برگشتن .گرال = حاکم

سوزلـــوک

ساچاق لاری = تل ، بایراق
سایریشان = اهتزازکننده
تارلا = مزرعه ، زمی
توکنمز= تمام اولمار
تارتال = عقاب
گولومسه‌ین = تبسم اتدن
سوسمایین = ساکت‌اولماین
قـولون =کورپه‌آت بالاسی- کره‌اسب
تامسینا راق = ضبطه کردن
اُوتگم سوز= گذرا
اوُروش = چراگاه
چالین = چارپار، درهم
کمیرلی = کثیف
پژرشودمک = پژمرده کـردن
صیرغا = گوشواره
شلاله = آبشار
قاما رلانماق = هوسه گلمک
ما راقلی = جالب
بهادر= قهرمان
کسکین = قاطع
اتنه قوشلاری = شب‌پره
خنـجیم- خنجیم= سس‌وصدا
قاندال = پایند، کنده
هالای ووروب = رقص‌کنان
کاراندا ش = مداد
هایقیرماق = فریاد اتمک
هاچادیللی= دوشاخه
آنماق = یاداتمک
دویماق = احساس اتمک
ساییرشان = آخیب سوووشان

پارا = پول
هپ = هامی
دوشونجه = فکر
ره توریک = بلاغت
شوزم = قالب
هامار = هموار
پلات‌فورم = سقف ، سوّیه
باش‌کند= پایتخت
اوروش = چراگاه
چیلدیرایان = پارلایان
چالین = چارپاز- پارالی
سیدقاییرلار= یالواریرلار
ره‌توریک = علم بلاغت

محمد عاکف دن

صدر اسلام

شهامت دینی غیرت دینی آنجاق موسومانلیق (مسلمانلیق) دیر
حقیقی موسلومـانلیق ان بیوك بیر قهرمـانلیق دیر
جبانت مسکنت دنـیا داصیغمار روح اسلامـا
کتاب الاهی اشهاد ایله دیم گوردوم یا دعواما
گورووورسون حس ائدرسین وارسا وجدانیللا ایمانین
نه مدهش بیرحماست چارپیورکوکسونده قرانین
او وجدان هاردادیر ، لاکن او ایمان کیم ده‌وار هیهات!
اولموش من ده بیلمم چوق قارانلیق شمیدی حسییات
او ایماندان ولوچوق آز نصیب اولسایدی ملت ده
بو اوچ یوز اللی ملیون خلقی گؤرمزدین بوذلت ده
اوایمان اتحاد ایستردی بپزدن وحدت ایستردی
ناصل بنیان مرصوص[1] اولمامیز لازمسا گوسترَدی
یکی![2] بیزلرنه ائتدیك ؟ قول ـقول اولقدوق تار ومار اولدوق
نهایت بیردنی صدمه ایله دوشدوك خاکسار اولدوق!
او ایمان قوت احضار یله امراتمیشدی لاکن بپز
توکلنا دیپب یاتدیق داقالدیق بویله ان عاجز
او ایمان فرض قطعی دیر دیپور تحصیل عرفانین
نه جاهل قومی پیز بیز مسلمانلار شمیدی دنیانین !
او ایمان حسن خلقون ان بویوك حامیسی اولموشکن
نه میز واردیر فضائل دن نه میز اسکیك رذائل دن؟
دئمك اسلامین آنجاق نامی قالمیش موسلومانلاردا
بو اوزدن میش دئمك خسران ملی صون زامانلاردا
گچ چیمننه مك ایستر سه لر سیلاب ایاما
رجوع ائتسینلر آرتیق مسلمانلار صدر اسلاما.
و رون یادی نورانور و بی‌پایان شهامت دیر
مفاخر اونلارین تاریخی دیر امت او امت دیر .
رسلومانلیق ان بیوك بیر قهر مانلیق دیر
دئمیشدیم ایشته دعوام اونلارین حقندا صادق دیر.

حکم و یکپارچه ۲ـ خیلی خوب

توجه

۱ ـ از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی ندهد.

۲ـ شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمائید.

۳ـ جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** ازقرن۱۳ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله ارسال و رسید بدفتر مجله یك جلد از این کتاب را تهیه نمائید.

۴ـ آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰ـ نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. هوموز اوچون بو عصرده دکی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر ویازیچی وآذری ادبیاتیله مار اقلانان همشهریلر یمیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی واؤز ترجمه‌ی حال و اثر لریندن نمونه‌لرله برابرتانیدیقلاری دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی‌حال واثرلریندن نمونه لرگؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیریك «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان ولی عصر، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ ـ ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال